

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ
MÜDÜRLÜĞÜ

125511

Yücel ÇİL

125511

ERZURUM KONGRESİ'NE KATILAN DELEGELERİN
BİYOGRAFİLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ YÖNETİCİSİ
Doç.Dr.Yavuz ASLAN

T.C. YÜKSEK ÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

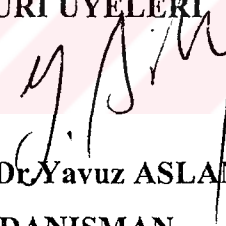
ERZURUM-2003

TUTANAK

Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü'nün .05./09./2003 tarih ve.../8.....sayılı toplantısında oluşturulan jüri, Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği'nin...23.....maddesine göre Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Anabilim Dalı yüksek lisans öğrencisi Yücel ÇİL'in "Erzurum Kongresi'ne Katılan Delegelerin Biyografileri" konulu tezi incelenmiş ve aday .10./09./2003 tarihinde, saat..10.00...da jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini savunmasından sonra.....süre/saat içinde gerek tez konusu, gerekse tezin dayanağı olan anabilim dallarından jüri üyelerince sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin **başarılı** olduğuna oy **birliği**....ile karar verildi.

JÜRİ ÜYELERİ

Doç.Dr. Yavuz ASLAN
DANIŞMAN

Doç.Dr. S. Esin DAYI
ÜYE

Yrd.Doç.Dr. A. DEMİRCİOĞLU
ÜYE

ÖNSÖZ

I.Dünya Savaşı'ndan sonra, Türk Milleti'nin bağımsızlığını, egemenliğini, millet ve insanlık haklarını yok etmek isteyen güçlere karşı, şartların ağırlığından ürkmeyen memlekete sahip çıkan, başta Mustafa Kemal Paşa (ATATÜRK) olmak üzere gerçek vatanseverlerden bazıları 23 Temmuz-7 Ağustos 1919 tarihleri arasında "Erzurum Kongresi"nde bir araya gelerek, vatani kurtarma ve milli iradeyi hakim kılmak konusunda aralarında güç birliği yapmışlardır. İşte bu güç birliği çetin bir mücadeleden sonra amacına ulaşmış ve bugünkü bağımsız Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kurulmasını sağlamıştır.

Memleketin kaderini böylesine etkileyen bu kongrenin amaçları kadar, kongreye katılan delegelerin katkısı da hiç şüphesiz inkâr edilemez. Çünkü o günkü olumsuz şartlarda milli bir mücadeleye girişmek ancak gerçek vatanseverlerin yapabileceği bir davranıştır.

Çalışmamızın amacı Erzurum Kongresi'nin dünden bugüne, öneminin daha iyi anlaşılması ve gelecek kuşaklara tanıtılması için, bu kongreye katılan delegelerin geldikleri yerleri, sayılarını ve biyografilerini bilinmeyen yönleriyle ortaya çıkarmak ve dağınık bilgileri bir araya toplamaktır.

Toplam iki bölümden oluşan bu çalışmamızın birinci bölümünde Erzurum Kongresi genel olarak değerlendirildikten sonra, ikinci bölümde ise Erzurum Kongresi'ne katılan delegelerin biyografileri verilmiştir. Ancak Mustafa Kemal Paşa (ATATÜRK)'nin biyografisi yazılırken, bu konu ile ilgili olarak geniş kapsamlı birçok araştırma eser mevcut olduğundan, kısaltmalar yapılarak ana başlıklar şeklinde yazılmıştır.

Bu araştırma yapılırken söz konusu delegelerle ilgili olarak arşiv belgeleri, hatıratlar, gazete, dergiler ve bilimsel eserlerden yararlanılmıştır. Ayrıca bu şahısların bulunabilen yakınlarına ulaşılmaya çalışılmıştır. Ayrıca bağlı oldukları Valilik, Kaymakamlık ve Belediye Başkanlıklarından bilgi ve belgeler istenilmiştir. Toplanan bilgi ve belgeler ışığında Erzurum Kongresi'ne katılan delegelerin biyografileri topluca bir araya getirilmiştir.

Bu çalışmam sırasında hiçbir zaman yardımlarını benden esirgemeyen değerli Hocam Sayın Prof.Dr.Enver KONUKÇU'ya, Enstitü Müdürümüz Sayın Doç.Dr.S.Esin DAYI Hanımefendi'ye, diğer hocalarım ve mesai arkadaşlarıma teşekkürü bir borç bilirim.

Yine çalışmalarım süresince yardımlarını ve desteğini benden esirgemeyen sevgili eşim Serpil ÇİL Hanımefendi'ye de, engin sabrından dolayı çok teşekkür ederim.

Özellikle tez çalışmam başlangıcından itibaren gerek tez konusunun seçiminde gerekse araştırma ve yazım safhalarında desteğini esirgmeden yardımcı olan, yol gösteren bilgi ve tecrübelerini bana aktaran danışman hocam Sayın Doç.Dr.Yavuz ASLAN Beyefendi'ye minnet ve şükranlarımı sunarım.

Faydalı olması dileğimle.

ERZURUM-2003

Yücel ÇİL

ÖZET

Milli Mücadelemizin esas programının formüle edildiği bir platform olan Erzurum Kongresi aynı zamanda Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kuruluşundaki en önemli aşamalardan birisidir.

30 Ekim 1918'deki Mondros Mütarekesi'nden sonra, Doğu Anadolu'da bir Ermenistan Devleti ile, Karadeniz'de de bir Rum Pontus Devleti kurma teşebbüsleri karşısında birlikte hareket etmek amacıyla, Vilayat-ı Şarkiyye Müdafaa-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti Erzurum Şubesi ile, Trabzon Muhafaza-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti'nin 23 Temmuz - 7 Ağustos 1919'da ortaklaşa yaptıkları Erzurum Kongresi toplanma şekli bakımından mahalli bir kongre olmasına rağmen, alınan kararlar bakımından vatanın bütünlüğünü ilgilendiren milli bir kongre olmuştur.

Bu kongreye eski idari taksimata göre Erzurum Vilayeti'nden 20, Trabzon Vilayeti'nden 18, Sivas Vilayeti'nden 13, Bitlis Vilayeti'nden 4, Van Vilayeti'nden 2 ve Erzincan Sancağı'ndan 6 olmak üzere toplam 63 delege katılmıştır.

ABSTRACT

Erzurum Congress, a platform where the main program of our national struggle was formulated, is one of the most important stages of the foundation of Turkish Republic.

After Mondros Armistice at the date 30 th. October, with the aim of taking action together against the attempts of foundation of a Greek-Pontus State in Black Sea, and a Armenian State in the Southern Anatolia, though Erzurum Congress assembled at the date 23 nd. July by Erzurum branch of Vilayet-i Şarkiyye Müdafaa-i Hukuk Community along with Trabzon Müdafaa-i Hukuk Community was a local congress with respect to the type of Assembly, it became a national congress relating to the integrity of the country with regard to decisions taken.

According to the old administrative division, total 63 delegates, twenty from Erzurum Province, 18 from Trabzon, 13 from Sivas, 4 from Bitlis and 2 from Van and 6 from Erzincan Sanjack, participated in this congress.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No
ÖNSÖZ.....,	I
ÖZET.....	III
ABSTRACT.....	IV
İÇİNDEKİLER.....	V
KISALTMALAR.....	VIII
BİBLİYOGRAFYA.....	IX

I.BÖLÜM

GİRİŞ

A-Erzurum Kongresi'ne Genel Bir Bakış.....	1
B-Erzurum Kongresi'ne Hangi Vilayetlerden Kaç Delege Katıldı?.....	16
C-Eski İdari Taksimata Göre Erzurum Kongresi'ne Katılan Delegelerin Dağılımı.....	20
1-Erzurum Vilayeti.....	20
2-Trabzon Vilayeti.....	21
3-Sivas Vilayeti.....	22
4-Bitlis Vilayeti.....	22
5-Van Vilayeti.....	23
6-Erzincan Sancağı /Mutasarrıflığı.....	23

II. BÖLÜM

ERZURUM KONGRESİ'NE KATILAN DELEGELERİN BİYOGRAFİLERİ

A-Erzurum Vilayeti.....	24
1-Mustafa Kemal Paşa (ATATÜRK).....	24
2-Hüseyin Rauf (ORBAY) Bey.....	31
3-Mehmed Raif (DİNÇ) Efendi.....	36
4-Hüseyin Avni (ULAŞ) Bey.....	39
5-Abdullahagağazade Zahid (PEKİNDAG) Bey.....	42
6-Alemdarzade Mehmet Tefik (ÇORUH) Bey.....	43

7-İsmail Hakkı (NALBANTOĞLU Bey.....	45
8-Mustafa (SABUNCUOĞLU) Bey.....	47
9-Maksud (KAPIKAYA) Efendi.....	48
10-Cevat DURSUNOĞLU.....	50
11-Kağızmanlı Battal (EYİĞÜN) Bey.....	55
12-(PAŞAZADE) Mehmed Celaleddin Bey.....	56
13-Cemal AKSU.....	58
14-Süleyman Necati (GÜNERİ) Bey	60
15-Mirüveyszâde Kahraman Sabri (YAZICI)	64
16-Yazıcızade Mehmed Sa'id (Bey)	66
17-Hayribeyoğullarından Sait (ÖZLÜTÜRK).....	68
18-Namıkefendizade Ahmet Mümtaz (ERVERDİ)Bey	71
19-Kâzım (YURDALAN) Bey.....	72
20-Ahmet (YARALI).....	76
B-Trabzon Vilayeti.....	78
1-Abanoszade Hüseyin Avni Bey.....	78
2-Hacısalihoğlu Servet Siret (ORKUN) Bey.....	80
3-Serdarizade Hasan Remzi (SERDAROĞLU)	82
4-Kitapçızade İbrahim Hamdi (Muhsin ELGEN)	84
5-Ali Naci (DUYDUK).....	86
6-Zeki (KADİRBEYOĞLU).....	89
7-Hafız Osman Nuri Efendi.....	91
8-Eyyübizade Mehmet İzzet Bey.....	92
9-Hafız Yunus Sıdkı (BULUT)	94
10-Hasan Hilmi KORAL.....	96
11-Abaza Hafız İsmail Hakkı (GENÇ) Efendi.....	98
12-Mehmet Necati (MEMİŞOĞLU) Bey.....	99
13-Eyyübizade Ömer Fevzi (EYYÜPOĞLU).....	102
14-Kulaçzade Ahmed (KULAÇ) Efendi.....	104
15-Müftü Hasan Fahri (POLAT).....	105
16-Yusuf Ziya (ŞİŞMAN).....	108
17-Hafız Abdullah Hasib (ATAMAN)	109

18-Ahmed Bey.....	111
C-Sivas Vilayeti.....	112
1-Mehmed Fazlullah (MORAL) Efendi.....	112
2-Yusuf Ziya (BAŞARA)	115
3-Piyazoğlu Hüseyin Hüsnü (ÖZDEMİR)	117
4-İbrahim Süreyya (YİĞİT) Bey.....	118
5-Müftü Hayrullah Efendi (SEYHAN)	121
6-Mahmut Cemil ŞENCAN.....	122
7-Çadircızade Ali Bey.....	124
8-Serdarzade Mehmed Mustafa (SERDAROĞLU)	125
9-Mehmed Şeref Efendi.....	127
10-Mehmed Sırrı (KAYMAZ)	128
11-Çeçenzade İsmail Hakkı (ÇEÇEN)	129
12-Mehmet Rıfat (ARKUN)	131
13-Emekli Yüzbaşı Recep Efendi (DİNÇER)	133
D-Bitlis Vilayeti.....	134
1-İsmail Efendi.....	134
2-Süleyman (HATUNOĞLU)Bey.....	135
3-Müderis Hafız Mehmed Cemil (AYDIN)	137
4-Hafız Mehmet Hilmi (ÇORAPSIZ)	139
E-Van Vilayeti.....	141
1-Cazim (ABUŞOĞLU)Bey.....	141
2-Hocazade Osman Tevfik (ALYANAK)	143
F-Erzincan Sancağı.....	145
1-Şeyh Hacı Ahmed Fevzi Efendi.....	145
2-Müftü Hafız Osman Fevzi (TOPÇU)	147
3-Müftü Mehmed Şevki Efendi (YURTBAŞI)	149
4-Emekli Komiser Abbas Necati Bey.....	151
5-Taha Kemalettin Efendi.....	152
6-Talat Bey.....	153
SONUÇ.....	154

KISALTMALAR

A	: Arşiv
A.A.M.	: Atatürk Araştırma Merkezi
AIİTED	: Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Dergisi
ATASE	: Askeri Tarih Stratejik Etüd Dairesi
BOA	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
BTTD	: Belgelerle Türk Tarihi Dergisi
C	: Cilt
Çev.	: Çeviren
D	: Dosya
D.T.C.F.	: Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesi
F	: Fihrist
Gnkur	: Genelkurmay
Haz.	: Hazırlayan
MMZC	: Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi
s	: Sayfa
Ş.A.M.H.C.	: Şarki Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti
T.D.V.	: Türkiye Diyanet Vakfı
T.M.H.M.C.	: Trabzon Muhafaza-i Hukuk-i Milliye Cemiyeti
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TİTE	: Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü
TTK	: Türk Tarih Kurumu
V.Ş.M.H.M.C	: Vilayat-ı Şarkiye Müdafaa-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti

BİBLİYOGRAFYA

I.KAYNAKLAR

A-Arşivler

Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi Başkanlığı “Atatürk Arşivi”

Emekli Sandığı Arşivi

TBMM Arşivi

B-Resmi Yayınlar ve Tutanaklar

British Documents on Foreign Affairs: 75 (151212)

Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi

C-Sürelî Yayınlar

1- Gazeteler

Palandöken

Bayburt Postası Gazetesi

Envar-i Şarkiye

Ulus

Albayrak

Cumhuriyet

1998 Erzurum İl Yıllığı

Ankara, “Bayburt Kültür Derneği” Yayınları

Siirt Gazetesi (Haftalık Siyasi Gazete)

Siirt’in Yeni Sesi Gökkuşuğu Gazetesi

2-Dergiler

Atatürk Devrimleri Enstitüsü Dergisi

Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Dergisi

Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi

Belgelerle Türk Tarihi Dergisi

Türk Tarih Dergisi
 Kültür ve Sanat Dergisi (Kültür Bakanlığı)
 Armağan
 Türk Kültürü
 Tarih Yolunda Erzurum

II-TELİF ESERLER

A-Kitaplar

- ATATÜRK, Mustafa Kemal, *Nutuk, Atatürk'ün Doğumunun 100. Yılı Kutlama Koordinasyon Kurulu*, Yayına Hazırlayan: Zeynep Korkmaz, Cilt: I (1919-1920)
- AKBULUT, Dursun Ali, *Albayrak Olayı*, Erzurum, 1991
- AKŞİN, Sina, *İstanbul Hükümetleri*, C.I, İstanbul, 1992
- ALBAYRAK, Hüseyin, *Müteferrika Güz*, 1999
- ARIBURNU, Kemal, *Sivas Kongresi*, Ankara, 1997
- , *Sivas Kongresi, Samsun'dan Ankara'ya Kadar Olaylar ve Anılarla*, Ankara, 1997
- ARTVİNLİ, Taner, *Yusufeli (Yusufeli Kaymakamlığı Yayınlarından)*, Nisan, 2000.
- ASLAN, Yavuz, *Türkiye Komünist Fırkası'nın Kuruluşu ve Mustafa Suphi*, Ankara, 1997.
- , *TBMM Hükümeti, Kuruluşu Evreleri ve Yetki Sorumluluğu (23 Nisan 1920-30 Ekim 1923)*, İstanbul, 2001
- AŞKUN Vehbi Cem, *Sivas Şairleri*, Sivas, 1948
- ATAMAN, Orhan, *Beybabam ve Ben*, Ankara, 2001
- ATASEVEN, Süleyman, *Rauf Orbay Biyografisi*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1997
- Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, IV Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, TTK Basımevi, 1991
- AYDEMİR, Şevket Süreyya, *Tek Adam Mustafa Kemal, II (1919-1922)*, İstanbul, 1997

- AYDOĞAN, Erdal, *Samsun'dan Erzurum'a Mustafa Kemal*, Ankara, 2000
- BAŞAK, Tolga, *Milli Mücadele Günleri'nde Cevat Dursunoğlu*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum, 2000.
- BAŞAR, Zeki, *Devrim Tarihi Bakımından Erzurum Kongresi*, Atatürk Üniversitesi Basımevi, Erzurum, 1979.
- 60. *Yıldönümünde Devrim Tarihi Bakımından: Erzurum Kongresi, Öncesi-Sonrasıyla*, Atatürk Üniversitesi Yayınları, No:566, Erzurum, 1979
- BAYKAL, Bekir Sıtkı, *Erzurum Kongresi İle İlgili Belgeler*, Ankara, 1969
- BİRİNCİ, Ali, *Süleyman Necati Güneri (Hatıra Defteri)*, İstanbul, 1999
- British Documents on Foreign Affairs: 75 (151212)*.
- COŞAR, Ömer Sami, *Milli Mücadele Basını*, ;
- ÇELİK, Muammer, *Hüseyin Avni Ulaş*, İstanbul, 1996
- ÇİLOĞLU, Fahrettin, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü Sözlüğü*, İstanbul, 1999
- ÇOKER, Fahri, *Türk Parlamento Tarihi, Milli Mücadele ve TBMM I.Dönem, 1919-1923*, Ankara.
- DAYI, S. Esin, *Erzurum Kongresi ve Elviye-i Selase Meselesi*, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum, 1997.
- , *Elviye-i Selâse'de (Kars, Ardahan, Batum) Milli Teşkilatlanma*, Erzurum, 1997.
- DEMİRCİOĞLU, Asuman, *1919-1923'de Süleyman Necati Güneri Bey*, Erzurum, 1992, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi);
- DURSUNOĞLU, Cevat, *Milli Mücadele'de Erzurum*, Ankara, 1946.
- GEORGE, Sharris, *Türkiye'de Komünizmin Kaynakları*, Çev. Enis Yedek, İstanbul, 1975
- GOLOĞLU, Mahmut, *Erzurum Kongresi*, Ankara, 1968.
- ; *Milli Mücadele'de Trabzon ve Mustafa Kemal Paşa*, Trabzon, 1981,
- JAESCHKE, Gothard, *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi, Mondros'tan Mudanya'ya Kadar (30 Ekim 1918-11 Ekim 1922)*, TTK, Ankara, 1989.
- GÖKBİLGİN, Tayip, *Milli Mücadele Başlarken*, C.I, Ankara, 1959

- GÜNAYDIN, A.Necip, *Erzurum Kongresine Katılan Sivas Vilayeti Delegatesi* (Cumhuriyet Üniversitesi Atatürk Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları: No:4), Sivas, 2002
- GÜNERİ, Süleyman Necati, *Hatıra Defteri* (Yay.Haz.Ali Birinci), Erzurum Kitaplığı, İstanbul, 1999.
- İslam Ansiklopedisi (MEB).
- KANSU, Mazhar Müfit, *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber*, Cilt: I, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1997
- KARABEKİR, Kâzım, *İstiklal Harbimiz*, C.I, İstanbul, 1995.
- KARAKOYUNLU, Sadri, *Bayburt Tarihi*, Ankara, 1990
- KIRZIOĞLU, Fahrettin, *Kâzım Karabekir*, Ankara, 1991
- ; Bütünüyle Erzurum Kongresi, Ziraat Bankası Yayınları, Ankara: 1993.
- KOCATÜRK, Utkan, *Doğumundan Ölümüne Kadar Kaynakçalı Atatürk Günlüğü*, T.İş Bankası Yayınları, Ankara, 1988
- KONUKÇU, Enver , *Mustafa Kemal Atatürk Döneminde Erzurum*, Erzurum, 1999.
- ; *Selçuklulardan Cumhuriyete Erzurum*, Erzurum Ticaret Odası Yayınları, Ankara: 1992.
- KUTAY, Cemal, *Kurtuluşun ve Cumhuriyetin Manevi Mimarları* (Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları), Ankara, 1973.
- Mehmed Fazlullah Moral'ın *Hatıra Notları*
- Meydan Larousse.
- NEDİM, Ahmed, *Ankara İstiklal Mahkemesi Zabıtları, 1926*, İstanbul, 1933.
- SARIHAN, Zeki, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü I*, TTK Ankara, 1993.
- SELEK, Sebahattin, *Milli Mücadele, Ulusal Kurtuluş Savaşı*, Cilt: I, Ağaoğlu Yayınevi, İstanbul: 1970.
- SELVİ, Haluk, *Milli Mücadele'de Erzurum (1918-1923)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara: 2000.
- SONYEL, Salahi R., *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, I, Ankara, 1995.
- SÜSLÜ, Azmi, Mustafa Balcıoğlu, *Atatürk'ün Silah Arkadaşları, Atatürk Araştırma Merkezi Şeref Üyeleri*, (Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Kurumu, Atatürk

Araştırma Merkezi Başkanlığı, Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluşunda İz Bırakanlar Serisi), Ankara, 1999

ŞAHİN, Enis, *Türkiye ve Mavera-yı Kafkasya İlişkileri İçerisinde Trabzon ve Batum Konferansları ve Antlaşmaları (1917-1918)*, Erzurum, 1996

Şemseddin Sami-Kamus-i Türki

TANSEL, Selahattin, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, C.II, İstanbul, 1991.

Tarih Yolunda Erzurum, Erzurum Tarihini Araştırma ve Tanıtma Derneği Yayınları, Erzurum, 1980, Sayı:18,¹

TAŞYÜREK, Muzaffer, *Erzurum Kongresi ve I. TBMM'de Erzurum Milletvekilleri*, İstanbul, 2000

TUNÇAY, Mete, *Türkiye'de Sol Akımlar-I (1908-1925)*, Belgeler 2, İstanbul, 1991

TÜRKGELDİ, Ali, *Mondros ve Mudanya Mütarekelerinin Tarihi*, Ankara, 1948

USTA, İsmail, *Siyasi Tarih Üzerine Konuşmalar*, Derleyen: Mustafa Kutlu, İstanbul, 1976.

ÜLKÜ, Mehmet, *Milli Mücadele Döneminde Tokat*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Tokat, 2001.

YİĞİTBAŞ, M.Sadık, *Kiği ve Folkloru*, 1950, İstanbul.

Zeki Kadirbeyoğlu'nun *Hatıra Notları*.

B-Makale ve Bildiriler

AKBULUT, Dursunoğlu, "Heyet-i Temsiliye Nasıl Teşekkül Etti", *Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Dergisi*, C.I, Sayı:4, 12 Mart 1990, s.44-55.

AKIN, Cavit, "Milli Mücadele ve Erzurum Kongresi'nde Giresun Delegeleri", *Giresun Tarihi Sempozyumu*, (24-25 Mayıs 1996), Bildiriler, İstanbul, 1997, 275-286.

ALPTEKİN, Coşkun, "Erzurum Kongresi", *Atatürk Devrimleri Enstitüsü Dergisi*, Temmuz, 1978, C.I, Sayı:1, s.35-49.

AYDOĞAN, Erdal, "Mustafa Kemal'in Erzurum'a İlk Yolculuğu", *Atatürk, İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Dergisi*, Mustafa Kemal Atatürk ve Erzurum Özel Sayısı, C.II, Sayı:1, Temmuz, 1997, s.1-22.

- BULUT, Hüseyin, “Kurucu Mecliste Erzincan Milletvekilleri”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Erzurum 1998, Sayı:10, s.227-236.
- , “Erzurum Kongresine Katılan Erzincan Murahhasları”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Erzurum, 1998, Sayı:9, s.165-169.
- CEBESÖY, Ali Fuat, “Hüseyin Avni’de Vatan Sevgisi”; *Palandöken Gazetesi*, (Milliyetçiler Derneği Neşriyatı, 1958, Sayı:7’den Alıntı), 23 Şubat 1998, Hüseyin Avni Ulaş Özel Sayısı.
- ÇAĞLAR, Günay, “Mustafa Kemal Paşa’nın Erzurum Kongresi’ni Açış Nutku”, *Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Dergisi*, Mustafa Kemal Atatürk ve Erzurum Özel Sayısı, C.II, Sayı:1, Temmuz 1997, s.71-77.
- ÇAPA, Mesut, “Milli Mücadele Döneminde Rize”, *A.A.M. Dergisi*, C.XIII, Kasım 1997, sayı:39, s.865-874.
- DURSUNOĞLU, Cevat, “Erzurum Kongresi’nin Özelliği”, *Tarih Yolunda Erzurum*, Yıl:2, Sayı:1, Ocak 1959, s.20.
- DURSUNOĞLU, Sıtkı, “Kâzım Bey”, *Tarih Yolunda Erzurum* (Mart-Mayıs 1963), Yıl:4, Sayı:15-16, s.8-17.
- Giresun Belediyesi Kültür Yayınları*, no.1, s.284.
- HACİMÜFTÜOĞLU, Nasrullah; “Of-Çaykara Müftüleri, Bilimsel, Kültürel ve Sosyal Aktiviteleri”, (*Trabzon ve Çevresi Uluslar arası Tarih-Dil-Edebiyat Sempozyumu Bildiriler, 3-5 Mayıs 2001*), T.C. Trabzon Valiliği İl Kültür Müdürlüğü Yayınları, No:12, C.I, s.441-486.
- DEMİR, Uluğ “Büyük İnsan ve Büyük Devrimci Cevat Dursunoğlu”, *Ulus*, 15.01.1970.
- KILIÇ, Selami, “Mustafa Kemal (Atatürk) ve Erzurum Kongresi” *Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Dergisi*, Mustafa Kemal Atatürk ve Erzurum Özel Sayısı, C.II, Sayı:1, Temmuz 1997, s.77-83.
- KILIÇKAYA, M.Derviş, “Erzurum Kongresi’ne İlişkin İki Hatırat”, *23-25 Temmuz 2002 tarihinde Erzurum’da yapılan Uluslar arası Erzurum Kongresi ve Düünden Bugüne Erzurum*, Sempozyumunda Sunulan Henüz Basılmamış Bildiri.

- KIRZIOĞLU, M.Fahrettin, “Erzurum Kongresi’nin Sağ Kalan Beş Mümessili, *Türk Kültürü* Sayı:85, Yıl:VIII, (Kasım 1969), s.53-67.
- ; “Erzurum Kongresi Beyannamesini İmzalayan 45 Mümessil”, *Kültür ve Sanat Dergisi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Sayı:5, Ocak 1977, s.153-159.
- , “Mustafa Kemal Paşa-Erzurum İlişkileri Üzerine Belgeler (1919-1920), *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C.VII, Sayı:20, Mart 1991, s.223-284.
- KOÇ, M.Şükrü, “Devrimcinin Ölümü, *Ulus*, 14.01.1970.
- KUTAY Cemal, “Milli Mücadele’nin Gerçek Öncüleri ve Arkadan Gelenler”, *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, Sayı:5, Mayıs 1987, s.25-35.
- OKUTMUŞ, Osman, “Erzurum Kongresi’nde İki Bayburtlu”; *Bayburt Postası Gazetesi*, Yıl.32, Sayı:3513, s.3-4.
- ORBAY, Rauf, “Milli Mücadelede Hüseyin Avni”, Palandöken Gazetesi (Milliyetçiler Derneği Neşriyatı, 1958, Sayı 7’den Alıntı), *Hüseyin Avni Ulaş Özel Sayısı*, 13 Şubat 1998.
- ÖZDEMİR, Yavuz, “Erzurum Kongresi Beyannamesi Üzerine Düşünceler”, *Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Dergisi, Mustafa Kemal Atatürk ve Erzurum Özel Sayısı*, C.II, Sayı:1, Temmuz 1997, s.99-107.
- REVNAKOĞLU, Server, “Kazanasmalardan Kâzım Bey”, *Tarih Yolunda Erzurum* (Mart-Mayıs 1963), Yıl:4, Sayı:15-16, s.8-10.
- SERTOĞLU, Mithat, “Erzurum Kongresi’nin Bilinmeyen İki Belgesi”, *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, Ekim 1968, Sayı:13, s.3-9.

I. BÖLÜM

GİRİŞ

A-Erzurum Kongresi'ne Genel Bir Bakış (23 Temmuz -7 Ağustos 1919)

Bir teslimiyet belgesi olan 30 Ekim 1918 tarihli Mondros Mütarekesi'nden sonra İngiliz Yüksek Komiseri, Osmanlı İmparatorluğu'nun görünümünü yuvası aniden dağıtılmış karıncaların geçici telaşına benzeterek, bu durumda karıncalardan birçoğunun kaçışırken bazılarının ise yuvayı kurtarmak için, yuvayı bozanlar üzerine asitlerini saçtıklarını söylüyor¹.

Gerçekten de Osmanlı İmparatorluğu'nun görünümü yukarıdaki tanımlamaya benzer bir şekilde, karmakarışık bir durum arz ediyordu. Şöyle ki;

Mütarekeden sonra, İstanbul Hükümeti, İtilaf Devletleri'nin güvenini kazanmaya çalışırken, Osmanlı Devlet adamlarının birçoğu ise, kurtuluşu ancak İtilaf Devletleri'yle, özellikle de İngilizlerle iyi geçinmekte görüyorlardı. İtilaf Devletleri'nin ardı arkası kesilmeyen istekleri karşısında da ses çıkarmıyorlardı².

İngiltere'ye yaklaşma ve hemen her dediğini yapma siyaseti, Damat Ferit Paşa Hükümeti zamanında daha da belirgin bir hal almıştı. Damat Ferit Paşa, iktidara gelir gelmez, İngiliz Yüksek Komiserliği'ne haber göndererek, bütün umudun Allah'ta ve İngiltere'de olduğunu, bir miktar mali yardımın şart olduğunu ve İngilizlerin istedikleri herhangi bir kimseyi hemen tutuklamaya hazır olduklarını bildiriyordu³.

Kamuoyunun bir bölümü ise, uzun süren savaşıardan bıkmış usanmış, savaşın getirmiş olduğu maddi ve manevi sıkıntılar nedeniyle mütarekeyi olumlu karşılar duruma gelmişti⁴.

¹ British Documents on Foreign Affairs: 75 (151212).

² Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk*, Atatürk'ün Doğumunun 100.Yılına Kutlama Koordinasyon Kurulu, Yay.Haz.Zeynep Korkmaz, I, (1919/1920), Ankara, 1984, s.1-8.

³ *British Documents* 16, No:453; Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri*, I, İstanbul, 1992, s.229.

⁴ Tayyip Gökbilgin, *Milli Mücadele Başlarken*, I, Ankara, 1959, s.3.

O dönemdeki basın bir kısmı da, özellikle de İstanbul Basını mütareke şartlarının hafif olduğuna ve İstanbul'un işgal edilmeyeceğine dair yazılar yazıyorlar, hükümetin izlediği politikaya paralel politikalar izleyerek çoğu kez hükümeti etkilemeye çalışıyorlardı⁵.

Oysa Mondros'un ardındaki buhran meçhul değildi. Bu sefer kaybedilecek olan sadece vatanın bir bölüm toprağı değil, devletin kendisi idi. 15 Mayıs 1919'daki İzmir'in işgali az da olsa akılları başlara getirdiyse de iş işten geçmişti.

Diğer tarafta ise, mütareke hükümlerini hiçbir zaman kabul etmeyen, başta Mustafa Kemal Paşa olmak üzere, ufuktaki felaketleri görebilenler; mucizede olsa çare bulabilecekleri umudu ile yan yana gelmeye başladılar⁶.

Böylece İngiliz Yüksek Komiseri'nin Osmanlı İmparatorluğu'nun genel durumu hakkındaki tanımlamasında tarif ettiği yuvayı kurtarmaya çalışanlar, yavaş yavaş ortaya çıkmaya başladılar.

Bu amaçla İstanbul'da başlayan, Samsun'da harekete geçen, Amasya Genelgesi'yle ortaya konulan "Milletin istiklalini yine milletin kendi azim ve kararı kurtaracaktır" ilkesinin ilk fiili teşebbüsü olan, Erzurum Kongresi Milli Mücadele'nin esas programının formüle edildiği bir platform olması bakımından ilk ve önemli bir adımdır⁷.

Mondros Mütarekesi'nden sonra, Doğu Anadolu'da bir Ermenistan Devleti ile, Karadeniz'de de bir Rum Pontus Devleti kurma teşebbüsleri karşısında birlikte hareket etmek amacıyla, Vilâyât-ı Şarkıyye Müdafaa-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti Erzurum Şubesi ile Trabzon Muhafaza-i Hukuk Cemiyeti'nin 23 Temmuz 1919'da ortaklaşa yaptıkları Erzurum Umumi Kongresi toplanış şekli bakımından mahalli bir kongre

⁵ Salahi R. Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, I, Ankara, 1995, s.10.

⁶ Cemal Kutay, "Milli Mücadelemizin Gerçek Öncüleri ve Arkadan Gelenler", *Türk Tarih Dergisi*, Sayı:15, (Mayıs 1987), s.30.

⁷ Selami Kılıç, "Mustafa Kemal (Atatürk) ve Erzurum Kongresi", *Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Dergisi*, I/1, (Temmuz, 1997), s.79-86, 96-97.

olmasına rağmen, alınan kararlar bakımından vatanın bütünlüğünü ilgilendiren milli bir kongre olmuştur⁸.

Vilayat-ı Şarkiye Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti 4 Aralık 1918'de İstanbul'da, eski valilerden Harputlu Ahmet Nedim Bey başkanlığında kurulmuştu. Bu cemiyetin amacı; Doğu Anadolu'nun Ermeniler'e verilme isteklerine karşılık, bu toprakların Türk yurdu olduğunu, fikri, siyasi ve ilmi açıdan ispat etmek, gerekirse bu uğurda silahlı mücadeleye girişmek; Vilayat-ı Şarkiye'deki halkın dini, milli ve siyasi hukukunu korumak; her türlü gelişme ve kalkınmasını sağlamak; Ermeni mezalim ve cinayetlerine engel olmaktı.⁹ Merkezi İstanbul'da bulunan Vilayat-ı Şarkiye Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti'nin Erzurum Şubesi, 10 Mart 1919'da açıldı.¹⁰ Esatpaşa Mahallesi'ndeki Asar'ı Terakki Okulu, merkez olarak gösterilmişti.¹¹ Başkanlığını Raif (Dinç) Efendi'nin, sekreterliğini ise Cevat (Dursunoğlu) Bey'in yaptığı bu şubenin 19 kişilik yönetim kurulu vardı. Ayrıca, Süleyman Necati Bey'in 5 Mart 1919'da itibaren çıkarmaya başladığı Albayrak Gazetesi de, cemiyetin propagandasını yaparak Müdafaa-i Milliye fikrini yaymaya çalışıyordu.¹² Böylece milli Kurtuluş Savaşı'nın doğuda ilk teşkilatlanması başlamış oldu¹³.

Vilayat-ı Şarkiye Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti Erzurum Şubesi, 29 Mayıs 1919'da bir toplantı yaparak, hedefe ulaşılabilmesi için, Trabzon'la birlikte yedi vilayetin katılımıyla umumi bir kongre toplamaya karar verdi. Bu karar, ertesi gün Trabzon Muhafaza-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti'ne bir telgrafla bildirilerek, birlikte hareket etme zamanının geldiği; Doğu Anadolu'nun bütünlüğünü sağlamak için Erzurum'da veya diğer bir şehirde toplanacak kongreye Trabzon delegelerinin de katılmaları istendi. Bu telgraf Trabzon'a ulaştığı zaman, Trabzonlular da, gelişen olaylar

⁸ Atatürk, *Nutuk*, I, s.45-50; M.Fahrettin Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi*, I, Ankara, 1993, s.34-35; Coşkun Alptekin, "Erzurum Kongresi", *Atatürk Devrimleri Enstitüsü Dergisi*, I/1, (Temmuz 1978), s.46.

⁹ Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi*, I, s.5; S. Esin Dayı, *Erzurum Kongresi ve Elviye-i Selase Meselesi*, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum, 1997, s.4-5.

¹⁰ Cevat Dursunoğlu, *Milli Mücadele'de Erzurum*, Ankara, 1946, s.33.

¹¹ Zeki Başar, *Devrim Tarihi Bakımından Erzurum Kongresi*, Atatürk Üniversitesi Basımevi, Erzurum, 1979, s.37.

¹² Dayı, *Erzurum Kongresi...*, s.5.

¹³ Alptekin, "Erzurum Kongresi", s.35

karşısında alınacak önlemleri görüşmek üzere, ilin her tarafından gelen delegelerle, Trabzon Muhafaza-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti'nde toplantı halindeydiler. Gelen telgraf derhal okunarak büyük bir sevinçle karşılandı. Vakit geçirilmeden Doğu illerinin toplantıya çağırılmasına; toplantının Erzurum'da yapılmasına; Trabzon'un bu toplantıya en geniş bir şekilde katılmasına; bütün ilçelerin en az birer delege göndermesine karar verildi.¹⁴ Bu karar aynı gün Erzurum'dan başka, Sivas, Diyarbakır, Mamuretülaziz (Elazığ), Bitlis, Van ve Erzincan'a da bildirildi.¹⁵ Trabzonluların telgrafını aynı gün alan Erzurumlular, verdikleri cevapta; Trabzonluların tekliflerinin saygı ile karşılandığını, kan, tarih ve din ortaklığı ile birbirine sıkı sıkıya bağlı bulunan Karadenizli ve Doğuluların kaderleri gibi bundan böyle amaçlarının da birleştiğini ve kongre hazırlıklarına başlandığını bildirdiler.¹⁶

Vilayat-ı Şarkiye Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti ilk olarak bir vilayet kongresi topladı. Erzurum'a bağlı sancak ve kazalardan gelen 21 delegenin katılımıyla, 17 Haziran 1919'da toplanıp, beş günlük bir çalışmayla teşkilatlanmasını tamamladı. "Heyet-i Faale" adı verilen cemiyetin yöneticileri, Trabzon'daki cemiyetle anlaşarak, 10 Temmuz 1919'da Erzurum'da Doğu Vilayetleri Kongresi toplamaya karar verdiler.¹⁷

Kongrenin beş günlük çalışmaları sırasında Kongreye bir rapor sunulmuş; içte ve dışta yapılan Ermeni propagandaları incelenmiş ve İstanbul'da Noradonkiyan adlı Ermeni'nin başkanlığında toplanmış bir cemiyetin iddiaları bilimsel anlamda çürütülmeye çalışılmıştır. Kongre sonunda ise; Osmanlı camiasından ayrılmamak, bunun için her türlü fedakarlığa katlanmak, Ermeni istilasına şiddetle karşı koymak, bu sebeple "Bekçi Teşkilatı" adı altında halkı silahlandırmak, köylerin ve mahallelerin 1300-1310 doğumlularını "seyyar kuvvet", 1285-1300 doğumlularını "sabit kuvvet" olarak teşkilatlandırmak, bunlardan durumları iyi olmayanlara silah vermek, kapalı

¹⁴ Kâzım Karabekir, *İstiklal Harbimiz*, I, İstanbul, 1995, s.111 ; Mahmut Goloğlu, *Erzurum Kongresi*, Ankara, 1968, s.52; Selami Kılıç, "Mustafa Kemal (Atatürk) ve Erzurum Kongresi", s.83. (Karabekir ve Goloğlu, s.52'de de var)

¹⁵ Haluk Selvi, *Milli Mücadele'de Erzurum (1918-1923)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara: 2000, s.102.

¹⁶ Mahmut Goloğlu, *Milli Mücadele'de Trabzon ve Mustafa Kemal Paşa*, Trabzon, 1981, s.28.

¹⁷ Bekir Sıtkı Baykal, *Erzurum Kongresi ile İlgili Belgeler*, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara: 1969, s.8-9; Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi*, I, s.107.

okulları ve bu arada öğretmen okulunu yeniden açmak ve Müslümanların buldukları yerlerden göç etmelerini önlemek gibi önemli kararlar alınmıştır.¹⁸

Cemiyet bu ilk toplantısında Ermenilerin Doğu Anadolu üzerindeki iddialarını reddeden bir bildiri yayınlıyarak, bunu bütün Doğu Anadolu şehirlerine gönderdi. Bir müddet sonra Cemiyetin yönetim kurulu oluşturuldu. Başkanlığa Hoca Raif Efendi, katipliğe Cevat Dursunoğlu, muhasipliğe Emekli Binbaşı Süleyman Bey getirildi.¹⁹

Bu arada, 19 Mayıs 1919'da Üçüncü Ordu Müfettişi olarak Samsun'a çıkan Mustafa Kemal Paşa, Samsun, Havza, Amasya ve Sivas'ta birtakım çalışmalarda bulunduktan sonra, 3 Temmuz 1919 günü "halkın ve askerın içten gelen samimi gösterileri arasında"²⁰ Erzurum'a gelerek XV. Kolordu Kumandanı Kazım Karabekir Paşa ile birlikte, Erzurum Kongresi'nin toplanması için çalışmalara başlamıştı.²¹ İlk günlerde Ordunun misafiri olan Mustafa Kemal Paşa, bir hafta kadar sonra, Vali Münir (Akkaya) Bey'in ayrılması ile boşalan eve yerleşmiş; hiç vakit kaybetmeden Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ni ziyaret ederek çalışmaları hızlandırmıştı. Kale Muhafızlığı binasında yaptığı gizli toplantıda, yakın arkadaşlarına, memleketin içinde bulunduğu durum ve çıkış yolları hakkında bilgi vermişti.²² Mustafa Kemal Paşa Erzurum Kongresi'ni toplama çalışmalarıyla uğraşırken, İstanbul Hükümeti kendisini ısrarla İstanbul'a çağırıyordu. Bütün ısrarlarına rağmen, bu konuda başarılı olamayan İstanbul Hükümeti, nihayet 8 Temmuz 1919'da Mustafa Kemal Paşa'nın Üçüncü Ordu Müfettişliği'nden azledildiğini açıkladı. Mustafa Kemal Paşa ise, yayınladığı bir beyanname ile, sadece görevinden değil, aynı zamanda çok sevdiği askerlik mesleğinden de istifa ettiğini bütün yurda duyurdu. Bunu, ayrıca bir yazı ile Vilayat-ı Şarkıye Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti Erzurum Şubesi Başkanlığı'na bildirdi.²³

Mustafa Kemal Paşa'nın askerlikten istifa etmesi üzerine, 9 Temmuz'da bir toplantı yapan Vilayat-ı Şarkıye Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti idare heyeti

¹⁸ Dursunoğlu, *Milli Mücadele'de Erzurum*, s.63-69; Selahattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, II, İstanbul, 1991, s.9; Kılıç, "Mustafa Kemal (Atatürk) ve Erzurum Kongresi", s.84.

¹⁹ Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi*, I, s.106, 108.

²⁰ Atatürk, *Nutuk*, I, s.30.

²¹ Dursunoğlu, *Milli Mücadele'de Erzurum*, s.71, 74; Erdal Aydoğan, "Mustafa Kemal'in Erzurum'a İlk Yolculuğu", *Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Dergisi, Mustafa Kemal Atatürk ve Erzurum Özel Sayısı*, II/2, (Temmuz, 1997), s.22.

²² Başar, *Erzurum Kongresi*, s.51.

²³ Atatürk, *Nutuk*, I, s.33; Alptekin, "Erzurum Kongresi", s.37.

Heyet-i Faale kurulu başkanlığına Mustafa Kemal Paşa'yı, ikinci başkanlığına ise Rauf (Orbay) Bey'i getirdi ve bu durumu bir yazı ile kendilerine bildirdi. 10 Temmuz günü Heyet-i Faale, Mustafa Kemal Paşa'nın başkanlığında ilk toplantısını yaptı. Aynı gün açılması gereken Erzurum Kongresi'ne yeterli sayıda delege gelemediği için, kongrenin açılması, Meşrutiyet'in ilan edildiği tarih olan 23 Temmuz'a ertelendi.²⁴

Erzurum'da bu gibi siyasi gelişmeler olurken, daha önce kararlaştırıldığı üzere, diğer illerin delegeleri, Erzurum Kongresi'ne katılmak üzere şehre gelmeye başlamışlardı. 7 Temmuz'da Erzurum'a gelen Trabzon delegeleri, törenle karşılandılar. Kazım Karabekir Paşa, Erzurum'a gelen delegeleri, şehrin gençleriyle birlikte her Cuma günü Köşk mevkiindeki bahçeye davet ediyor ve çeşitli gösteriler tertipliyordu.²⁵

Erzurum'un ekonomik ve fiziki durumu kötü olduğundan, gelen delegeleri ağırlamak oldukça zor bir işti. Cemiyet, 42 mahallesi bulunan Erzurum'u dokuz mıntıkaya ayırarak, her mıntıkaya bir görevli tayin etmiş, gelen misafirlerin masrafları için, buralardan para, yatak takımı ve sofraya malzemesi ödünç almıştı. XV. Kolordu da bu iş için önemli miktarda emanet eşya vermiş, hatta Kongre salonu kürsüsü Kolordu tarafından temin edilmişti. Ayrıca gelen misafirlere hizmet etmek için, her mıntıkadan uygun ücretle hizmetçiler tutulmuştu.²⁶ Kongre günü yaklaştıkça, Erzurum'a gelenlerin sayısı artıyor ve misafirler ileri gelenlerin evlerinde ağırlanıyordu.

8 Temmuz ile 23 Temmuz 1919 tarihleri arasındaki günler, kongre için hazırlanma, muhabere ve temas devresi oldu. Toplantı yeri olarak Kilise Mahallesi'ndeki mektebin salonu hazırlandı ve herhangi bir İngiliz tehdidine karşı gerekli tedbirler alındı.²⁷

17-19 Temmuz tarihleri arasında, Erzurum Vilayeti delegelerini temsilen Hoca Raif Efendi ve Trabzon Vilayeti delegelerini temsilen Eyyubizade İzzet Efendi, diğer bölge delegelerinden gizli bir şekilde bir araya gelerek, Erzurum Kongresi nizamname

²⁴ Alptekin, "Erzurum Kongresi", s.37-38.

²⁵ Selvi, *Milli Mücadele'de Erzurum*, s.101-103.

²⁶ Selvi, *Milli Mücadele'de Erzurum*, s.104.

²⁷ Mazhar Müfit Kansu, *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber*, I, Türk Tarih Kurumu, Ankara: 1997, s.44-45, 69.

müsveddesini oluşturabilecek bir program hazırladılar: 7 maddeden oluşan bu program, kongrenin açılış günü ve sonrasında uygulanacak kuralları kapsıyordu.²⁸

Doğal olarak, her vilayet temsilcilerinin kongrenin şekliyle ilgili çeşitli görüşleri vardı. Erzurum delegeleri, kongreyi, İstanbul'daki Vilayat-ı Şarkiye Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti adına açmak istiyorlardı. Trabzonlular ise, kendilerinin bu cemiyetle hiçbir alakaları olmadığını belirterek, bu durumda kongreye katılmayacaklarını ifade ettiler. Bunun üzerine Vilayat-ı Şarkiye Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti Erzurum Şubesi, İstanbul'daki merkezine 21 Temmuz'da bir telgraf göndererek, kongrenin, başka illerin de katılımıyla genel bir nitelik aldığını bildirdi. Bu telgrafa herhangi bir cevap gelmedi. Dolayısıyla Erzurum Kongresi bağımsız bir nitelik kazandı.²⁹

Kongrenin son hazırlıklarının da tamamlanmasıyla 22 Temmuz günü açık davetiye yerine geçen şu ilan neşredildi: "*Yarın Erzurum Kongresi açılacaktır. Bazı hususatin müzakeresi için alaturka saat 1.00'da umumi bir içtima akdedileceğinden, mıntika heyetlerine mensup zevat ile ahali-i muhteremeden arzu buyuranların teşrifleri rica olunur*".³⁰

Ayrıca, Cevat Dursunoğlu tarafından 22 Temmuz'da yazılan bir tezkere ile, Erzurum Vali Vekili Kadı Hurşit Efendi ve diğer memurlar, kongrenin açılışında bulunmak için Sultani Mektebi bahçesine davet edildi. Aynı günün akşamı Vilayat-ı Şarkiye Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti mıntika heyetleri ve ahalinin ileri gelenleri toplanarak, kongreye ilgili son konuları görüştüler.³¹

Kongrenin açılmasından önce halledilmesi gereken çok önemli bir mesele vardı. O da, Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Bey'in kongreye katılmalarının mümkün olup olmadığı meselesiydi. Özellikle Trabzon delegeleri arasında, delege seçilmemiş olanların kongreye katılamayacağı hususunda söylentiler başlamıştı. Herhangi bir itirazı önlemek için, Erzurum'un merkez delegelerinden Kazım (Yurdalan) Bey ve Cevat (Dursunoğlu) Bey istifa ederek, yerlerini Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Bey'e bıraktılar.

²⁸ Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi*, II, s.4; Dayı, *Erzurum Kongresi...*, s.23.

²⁹ Selvi, *Milli Mücadele'de Erzurum*, s.107-108.

³⁰ Enver Konukçu, *Selçuklulardan Cumhuriyete Erzurum*, Erzurum Ticaret Odası Yayınları, Ankara: 1992, s.813.

³¹ Baykal, *Erzurum Kongresi ile İlgili Belgeler*, s.20.

Daha sonra Kazım Bey, delege seçim sonuçları henüz bildirilmemiş olan Tortum'dan, Cevat Bey ise, ayrılan bir delegenin yerine Pasinler'den delege oldular.³²

23 Temmuz- 7 Ağustos 1919 tarihleri arasında gerek İstanbul Hükümeti'nin gerekse İtilaf Devletleri'nin bütün engellemelerine rağmen toplanan Erzurum Umumi Kongresi o zamanki hafta tatilleri Cuma günleri ile, 30 Temmuz 1919'da Mustafa Kemal Paşa ile, Hüseyin Rauf Bey'in Erzurum'da yakalanarak İstanbul'a gönderilmeleri için Vekiller Heyeti'nin tutuklama kararı geldiği gün hariç 14 gün sürmüştü, bu süre içerisinde 13 içtima (toplantı) yapılmıştır³³.

Erzurum Kongresi, 23 Temmuz 1919 Çarşamba günü yapılan dualarla, saat 11.00'da açıldı. En yaşlı delege olan Trabzonlu Eyyubizade İzzet Efendi'nin açılış konuşmasını yapması gerekiyordu. Fakat bu zat, Erzurumlulara bir dostluk gösterisinde bulunarak, kongreyi açma şerefini Erzurumlu Hoca Raif Efendi'ye verdi. Hoca Raif Efendi ilkönce yoklamayı yaptı. Yapılan yoklama sonucu, toplam 56 kişinin hazır bulunduğu anlaşıldı. Raif Efendi, yoklamayı yaptıktan sonra açılış konuşmasını sundu ve başkanlık seçimine geçilmesini istedi. Yapılan gizli oylamada Mustafa Kemal Paşa, oyçokluğu ile kongre başkanı seçildi Başkan vekilliklerine Raif Efendi ve İzzet Bey; katipliklere ise Erzurum'un Karaköse delegesi Necati Bey ve Trabzon'un Vakfikebir delegesi Abdullah Hasib Efendi seçildi.³⁴

Başkanlık seçimlerinin yapılmasıyla önemli bir mesele halledilmiş oldu. Çünkü birtakım delegeler, tamamen iyi niyet ve samimiyetle Mustafa Kemal Paşa'nın başkan olmasını isterken, bazıları ise tamamen ard niyetli bir şekilde Mustafa Kemal Paşa'ya şahsi bir düşmanlık besleyerek, onun başkan olmasına karşı çıkıyorlardı.³⁵ Özellikle Trabzon delegeleri, kongrenin açılmasından önce, kendi aralarında yaptıkları toplantılarda, Mustafa Kemal Paşa gibi tanınmış bir komutanın kongre başkanı olmasını sakıncalı bulduklarını ifade ediyorlardı. Trabzonlular, Mustafa Kemal Paşa'nın eski bir İttihatçı asker olduğunu, sivillerden oluşan bir kongreye askerlikten yeni ayrılmış

³² M.Fahrettin Kırzioğlu, "Mustafa Kemal Paşa-Erzurum İlişkileri Üzerine Belgeler (1919-1920), *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, VII/20, (20 Mart 1991, s.235.

³³ Atatürk, *Nutuk*, I, s.45-50; Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi*, II, s.125.

³⁴ Atatürk, *Nutuk*, I, s.45; Mahmut Goloğlu, *Erzurum Kongresi*, s, 78-80.

³⁵ Atatürk, *Nutuk*, I, s.47.

birinin başkan olmasının İtilaf Devletleri üzerinde iyi bir tesir yapmayacağını iddia ediyorlardı.³⁶ Fakat Kazım Karabekir Paşa ve diğer ileri gelenlerin araya girmesiyle, bu mesele halledildi. Mustafa Kemal Paşa'nın başkanlığı hususunda fikir birliğine varıldı.

Kongreye başkan seçilen Mustafa Kemal Paşa, kürsüye çıkarak bir konuşma yaptı ve kongre üyelerine teşekkürlerini bildirdi. Daha sonra, I. Dünya Savaşı sonrasında yurt içinde ve yurt dışında meydana gelen siyasi ve askeri gelişmeleri özetledi.³⁷ Mustafa Kemal Paşa, Erzurum Kongresi'nde yaptığı konuşma hakkında, Nutuk'ta şunları belirtmektedir: *“Ve milletin mukadderatına hakim bir milli iradenin, ancak Anadolu'dan doğabileceğini belirttim. Milli iradeye dayanan bir millet meclisinin meydana getirilmesini ve gücünü milli iradeden alacak bir hükümetin kurulmasını, kongre çalışmalarının ilk hedefi olarak gösterdim.”*³⁸

Erzurum Kongresi'nin birinci günü, ilk oturumda zabıt katipleri bulunmuyordu. Bundan dolayı zabıt tutma görevi delegeler tarafından yerine getirildi. 24 Temmuz'daki birleşimde görüşme yöntemi tartışıldı ve Meclisi Mebusan'ın müzakere usulünün esas alınması benimsendi. Buna göre, çeşitli komisyonlar oluşturuldu. Delegeler tarafından teklif edilen konular, önce ait oldukları komisyonlara gönderilecek ve buradan gelen şekliyle umumi kongre tarafından görüşülecekti. Birleşimler iki veya üçer oturum şeklinde yapılacak ve genel kurul öğlenden sonraları toplanacaktı. Birleşimlere genelde Mustafa Kemal Paşa, bazen de başkan vekilleri başkanlık etmiştir.³⁹

Erzurum Kongresi'nin toplanması karşısında İstanbul Hükümeti'nin takındığı tavra gelince; İstanbul Hükümeti Erzurum'da bir kongre toplanacağını daha önceden haber almış ve büyük bir telaşa kapılmıştı. Sadrazamlık, Dahiliye ve Harbiye Nezaretleri, kongreyi önlemek, milli hareketi desteksiz bırakmak ve orduyu milli harekete karıştırmamak için elinden gelen her şeyi yapıyordu.⁴⁰

³⁶ Goloğlu, *Milli Mücadele'de Trabzon...*, s.30.

³⁷ Mustafa Kemal Paşa'nın Erzurum Kongresi'ni açış nutkunun ayrıntılı bir incelemesi için bkz. Günay Çağlar, “Mustafa Kemal Paşa'nın Erzurum Kongresi'ni Açış Nutku”, *Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Dergisi, Mustafa Kemal Atatürk ve Erzurum Özel Sayısı*, II/1 (Temmuz, 1997), s.71-76.

³⁸ Atatürk, *Nutuk*, I, s.45.

³⁹ Dursun Ali Akbulut, “Erzurum Kongresi'nin Son Günü”, *AIİTED*, I/3 (19 Mayıs 1989,) s.42-43.

⁴⁰ Sebahattin Selek, *Milli Mücadele, Ulusal Kurtuluş Savaşı*, I, Ağaoğlu Yayınevi, İstanbul, 1970, s.232.

İstanbul Hükümeti, 23 Temmuz'da yayınladığı bir bildiride, kongrenin Kanun-ı Esasiye'ye aykırı olduğunu, katılanların asi kabul edileceğini ve yapılacak olan kongrenin bir an önce önlenmesi gerektiğini belirtmişti. Hükümetin bu ilanı Erzurum'da büyük bir üzüntü yarattı. Çünkü tamamen vatanın ve milletin bütünlüğü için Erzurum'da toplanan delegeler, kendilerine atfedilen "asilik" yakıştırmalarını kabul edemezlerdi. Zaten kongrenin açılışında Padişah'a gönderilen bir telgrafla, delegelerin Padişah'a bağlılıkları vurgulanmıştı.

25 Temmuz, Cuma gününe geldiğinden, toplantı yapılmadı. 26 Temmuz Cumartesi günü, Raif Bey'in başkanlığında toplanan kongre, İstanbul Hükümeti'nin 23 Temmuz tarihli bildirisini ele aldı ve bu bildiriye yalanlayan telgraflar çekilmesine karar verdi. Ancak bundan sonra, program komisyonunun bir önergesi üzerine, normal görüşmelere geçilebildi.⁴¹

Bütün çabalarına rağmen kongrenin toplanmasını engelleyemeyen İstanbul Hükümeti, 30 Temmuz günü son bir çareye başvurdu. Buna göre; Mustafa Kemal Paşa tutuklanırsa, Milli Mücadele kendiliğinden dağılmış olacak ve ortaklık sütlüman bir hale gelecekti. Milli Mücadele'yi ayaklanma olarak niteleyen hükümet, bu ayaklanmanın elebaşı saydığı Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Bey'in bir an önce tutuklanarak İstanbul'a gönderilmesi için 30 Temmuz 1919'da bir emir çıkardı. Harbiye Nazırı Nazım Paşa ise, aynı tarihte Kazım Karabekir Paşa'ya gönderdiği telgrafta, verilen emir doğrultusunda Paşanın yardımını istiyordu. Kazım Karabekir Paşa, bir gün sonra verdiği cevapta ; söz konusu iki şahsın hal ve hareketlerinde vatanın ve milletin menfaatlerine aykırı bir durum bulunmadığını ve bu kişilerin tutuklanmasının halk arasında hoşnutsuzluk yaratabileceğini ifade etti.⁴²

Hakikaten, Kazım Karabekir Paşa'nın gerek kongre öncesinde, gerekse kongre sırasında takındığı tavır, Milli Mücadele'nin başarıyla devam etmesi açısından son derece önemlidir. Kazım Karabekir Paşa, Milli Mücadele'nin niteliğini ve amacını en iyi idrak edenlerden ve Mustafa Kemal Paşa'ya karşı elinden gelen yardımı en iyi şekilde yapanlardan birisidir. Nitekim, Mustafa Kemal Paşa'nın askerlikten istifa ettiği

⁴¹ Atatürk, *Nutuk*, I, s.46; Alptekin, "Erzurum Kongresi", s.40-41.

⁴² Karabekir, *İstiklal Harbimiz*, II, s.270-273.

9 Temmuz 1919'da, yani Mustafa Kemal Paşa'nın hayatının en zor anlarını yaşadığı bir zamanda, onun huzurunda asker selamı vererek, "Paşam, ben ve kolordum emrinizdeyiz" demiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın Erzurum'da kalması ve Milli Mücadele'nin devam etmesi için, her türlü ortamı sağlamaya çalışan, yine Kazım Karabekir Paşa'dır. İstanbul Hükümeti'nin ısrarlı bir şekilde Mustafa Kemal Paşa'nın tutuklanmasını ve İstanbul'a gönderilmesini istemesine karşılık, İstanbul'a verdiği cevaplarla bunun mümkün olmadığını, gerekçeleriyle ifade etmiştir. Nitekim, 6 Ağustos 1919 tarihinde, İstanbul'a gönderdiği bir telgrafta şu satırlar yazılıdır:

*"Doğu vilayetlerinde hayat endişesinden doğmuş olan ve bugünkü durumda Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Bey'in tesirleri olmadığı, kongreye herkes tarafından hürmet ve tazimle kabul edilen bu iki zatın, siyasi durumumuzu daha fazla idrak etmiş olduklarından, bilakis hükümetimizin mevkiini düşünerek, mevcut kuvayi milliyeyi daha sakın ve tedbirli bir şekle icra ile, iyi şekilde idare ettikleri açıkça görülmektedir."*⁴³

Erzurum Kongresi sona ermek üzereydi. Gündemdeki maddelerin görüşülmesi bitmiş ve yeni kurulan "Şarki Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti"nin tüzüğü kabul edilmişti. Bu yeni cemiyet merkezi İstanbul'da bulunan Vilayat-ı Şarkiye Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti'nin Doğu illerindeki şubeleriyle Trabzon Muhafaza-i Hukuk Cemiyeti'ni birleştiriyor ve Doğu Anadolu'yu tek bir cemiyetin idaresi altına alıyordu. Yeni cemiyetin nasıl kurulacağı ve idare edileceği, kabul edilen bir tüzükle tespit edilmişti. Tüzüğe göre; delegeler arasından seçilecek bir Heyet-i Temsiliye, yeni cemiyetin merkezi yönetim organını oluşturacaktı.⁴⁴

Heyet-i Temsiliye üyelerinin nasıl seçileceği, Nizamname'nin yedinci maddesinin Erzurum Kongresi kısmıyla belirlenmişti. Vilayetlerden ikişer kişi, bağımsız sancaklardan birer kişi seçilecekti. Buna göre; her vilayetin delegeleri, seçilecek üyelerin iki katı, yani dört aday, Erzincan Sancağı da iki aday tespit edip, Kongre başkanlığına bildirdiler. Diyarbakır, Elazığ vilayetleri ve Canik sancağı delege göndermemişti. Van delegeleri ise, Erzurum'dan görevlendirildikleri ve temsil ettikleri memleketin durumuna tam olarak vakıf olamadıkları için, kongrenin son günü istifa

⁴³ Mithat Sertoğlu, "Erzurum Kongresi'nin Bilinmeyen İki Belgesi", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, Sayı: 13, Ekim 1968, s.5.

⁴⁴ Goloğlu, *Erzurum Kongresi*, s.101.

etmişlerdi. Yani, üç vilayet ve bir bağımsız sancak adına, Heyet-i Temsiliye'ye aday gösterilmemişti. Diğer illerin gösterdikleri aday listelerinde, Mustafa Kemal Paşa Erzurum, Rauf Bey de Sivas Vilâyeti adına namzet gösterildiler. Rauf Bey, Kongreye Erzurum delegesi olarak katılmasına rağmen, Heyet-i Temsiliye'ye Sivas temsilcisi olarak seçilmişti.⁴⁵

Yapılan seçimler sonucunda oluşan Heyet-i Temsiliye, şu kişilerden müteşekkildi:

1. Mustafa Kemal Paşa, Sabık 3.Ordu Müfettişi Askerlikten Müstafi
2. Rauf Orbay, Sabık Bahriye Nazırı
3. Raif Efendi, Sabık Erzurum Mebusu
4. İzzet Bey, Sabık Trabzon Mebusu
5. Servet Bey, Sabık Trabzon Mebusu
6. Şeyh Fevzi Efendi, Erzincan'da Nakşi Şeyhi
7. Bekir Sami Bey, Sabık Beyrut Valisi
8. Sadullah Efendi, Sabık Bitlis Mebusu
9. Hacı Musa Bey, Mutki Aşiret Reisi⁴⁶

Kazım Karabekir Paşa, dokuz kişilik Heyet-i Temsiliye üyelerinin içerisinde kendi ismini de zikretmektedir.⁴⁷ Halbuki, 24 Ağustos 1919'da Erzurum Vilayeti'ne bildirilen Heyet-i Temsiliye listesinde, Kazım Karabekir Paşa'nın ismi yoktur ve bu liste aynen Nutuk'ta belirtildiği gibidir. Bu durumda şunu söylemek mümkündür: Kazım Karabekir Paşa, Heyet-i Temsiliye'nin resmi üyesi değildir. Zaten, bir asker olması dolayısıyla, Heyet-i Temsiliye'nin üyesi olması resmen mümkün olamaz. Bununla birlikte, Şarki Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, kendisinin kişiliğinden ve görüşlerinden yararlanmak amacıyla, onu Heyet-i Temsiliye'nin fahri üyesi olarak kabul etmiş ve bu konuda kendisine bir yazı göndermiştir⁴⁸.

Mustafa Kemal Paşa'nın Heyet-i Temsiliye'ye seçildikten sonraki amacı, bu heyetin başkanı olmaktı. Çünkü, Kongre dağıldıktan sonra, alınan kararların tam olarak

⁴⁵ Akbulut, "Heyet-i Temsiliye Nasıl Teşekkül Etti", *Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Dergisi*, I/4, (12 Mart 1990), s.50-52.

⁴⁶ Atatürk, *Nutuk*, I, s.47.

⁴⁷ Karabekir, *İstiklal Harbimiz*, II, s.285.

⁴⁸ Goloğlu, *Erzurum Kongresi*, s.104-105.

uygulanması gerekiyordu. Ordu müfettişliğinden ve askerlikten ayrıldıktan sonra hiçbir resmi sıfatı kalmayan Mustafa Kemal Paşa'nın kongre kararlarını uygulayabilmek için yeni bir sıfat ve salahiyyete ihtiyacı vardı. Fakat yakın arkadaşlarından birçoğu dahi, Mustafa Kemal Paşa'nın Heyet-i Temsiliye başkanı seçilmesini sakıncalı buluyorlardı.⁴⁹ Fakat Mustafa Kemal Paşa, arkadaşları tarafından ileri sürülen sakıncaları önemsemeyerek şöyle diyordu: *"Efendiler, tarih, itiraz edilmez bir şekilde ispatlamıştır ki, büyük davalarda başarı için sarsılmaz bir kaabiliyet ve kudrete sahip bir önderin varlığı şarttır. Bütün devlet adamlarının ümitsizlik ve beceriksizlik içinde; bütün milletin başsız olarak karanlıklar içinde kaldığı bir sırada, her vatanseverim diyen bin bir çeşit insanın, bin bir hareket ve görüş tarzı ortaya attığı ve her şeyin allak bullak olduğu bir dönemde, danışmalar yoluyla birçok hatırlı ve nüfuzlu kimselere bel bağlama gereğine inanmakla güvenli ve kararlı bir şekilde ve özellikle süratle yol almak ve en sonunda çok çetin olan hedefe ulaşmak mümkün müdür? Tarihte, bu tarzda başarıya ulaşmış bir toplum gösterilebilir mi? İkincisi, efendiler; millet, memleket, siyaset ve ordu yönetimi ile hiçbir ilgi ve ilişkileri bulunmamış, bu alanda başarıları görülmemiş ve denenmemiş olan gelişigüzel kimselerden, sözgelişi Erzincanlı bir nakşi şeyhi ve Mutkili bir aşiret reisi gibi zavallılardan da kurulması ihtimalden uzak olmayan herhangi bir temsilciler heyetine sözkonusu durum ve görev emanet edilebilir miydi? Edildiği takdirde, memleket ve millet kurtaracağız dediğimiz zaman, milleti ve kendimizi aldatmış olmak gibi bir yanılgıya düşmeyecek miydik?"*⁵⁰

Sonuçta Mustafa Kemal Paşa, bütün itiraz ve tereddütlere rağmen, Heyet-i Temsiliye Başkanı seçilmiş ve bu heyetin başkanı olarak, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılışına kadar, adeta bir Hükümet Başkanı gibi çalışmalarını sürdürmüştür. Nitekim, Heyet-i Temsiliye'ye seçilen ve yukarıda adları zikredilen dokuz kişi, hiçbir zaman bir araya gelememişlerdir ve Mustafa Kemal Paşa ile yakın arkadaşlarından birkaçı, sonuna kadar Heyet-i Temsiliye'nin aktif üyesi olarak görev yapmışlardır. Bununla birlikte Mustafa Kemal Paşa, demokratik bir zihniyetle hareket ederek, kendi

⁴⁹ Selek, *Milli Mücadele...*, s.236.

⁵⁰ Atatürk, *Nutuk*, I,s.49.

ismini hiçbir zaman öne çıkarmamış ve almış olduğu kararları hep Heyet-i Temsiliye adına ilan etmiştir⁵¹.

7 Ağustos 1919'da, Trabzon'un Şiran delegesi Müftü Hasan Efendi'nin maksada uygun bir duasıyla çalışmalarını bitiren Erzurum Kongresi, aynı tarihte, varılan sonuçları ve alınan kararları açıklayan bir beyanname yayınladı. Beyannamenin giriş kısmında, ülkenin genel durumu ve Milli Mücadele'nin gerekçeleri, kısa bir şekilde açıklandıktan sonra, bu kararlar Türk ve Dünya kamuoyuna şu şekilde ilan edildi:

1. Trabzon ili ve Doğu Anadolu illeri ve bu bölgedeki bağımsız livalar, hiçbir sebep ve bahane ile birbirinden ve Osmanlı topluluğundan ayrılması mümkün olmayan bir bütündür. Mutlulukta ve felakette ortaklığı kabul eder ve aynı amacı hedef edinirler. Bu bölgede yaşayan bütün Müslümanlar birbirlerine karşı fedakarlık duygusu ile doludurlar. Irk ve sosyal durumlarına saygılı öz kardeşirler.
2. Osmanlı vatanının bütünlüğü ve milletin bağımsızlığının sağlanması, Saltanat ve Hilafet makamlarının korunması için, milli kuvvetleri yapıcı duruma getirmek ve milli iradeyi egemen kılmak esastır.
3. Her türlü işgal ve müdahale, Rumluk ve Ermenilik teşkili amacına yönelme sayılacağından, birlikte savunma ve karşı koyma esası kabul edilmiştir. Siyasi egemenliği ve sosyal dengeyi bozacak surette, Hıristiyanlara yeni imtiyazlar verilmesi kabul edilmeyecektir.
4. Hükümetin, buraları bırakmak veya buralarla ilişkisini kesmek zorunda kalması ihtimaline karşı, Saltanat ve Hilafete bağlılığı ve milli hakları koruyucu tedbirler ve kararlar alınmıştır.
5. Vatanımızda öteden beri birlikte yaşadığımız Müslüman olmayan kimselerin, kanunlarla pekiştirilmiş müktesep haklarına tamamıyla uyarız. Mal, can ve ırzlarının korunması esasen dinimizin, ulusal geleneklerimizin ve yasalarımızın gereği olduğundan, bu esas, Kongremizin genel kanısı ile de sağlanmıştır.

⁵¹ Atatürk, *Nutuk*, I,s.47; Akbulut, "Heyet-i Temsiliye Nasıl Teşekkül Etti?", s.54-55.

6. İtilaf Devletleri'nden, Mondros Mütarekesi'nin imzalandığı 30 Ekim 1918 günündeki sınırlarımız içinde kalan ve her bölgesinde olduğu gibi, Doğu Anadolu illerinden büyük çoğunluğu İslam olan ve kültürel, ekonomik üstünlüğü Müslümanlara ait bulunan, birbirlerinden ayrılmaları imkansız öz kardeş, dindaş ve soydaşlarımızın oturduğu memleketlerimizin bölünmesi düşüncesinden vazgeçerek, varlığımıza ve tarihi, ırki, dini haklarımıza saygı gösterilmesi ve bu suretle hak ve adalete dayanan bir karar verilmesi beklenir.
7. Milletimiz, "insani ve asri" amaçları yüceltir. Fen, sanayi ve ekonomi bakımından ihtiyaçlı durumumuzu taktir eder. Bundan ötürü, devlet ve milletimizin iç ve dış bağımsızlığı, vatanımızın bütünlüğü saklı kalmak üzere, altınca maddede açıklanmış olan sınırlar içinde, milliyet esaslarına uygun ve memleketimize karşı istila emeli beslemeyen herhangi devletin fenne, sanayie ve ekonomiye ait yardımlarını hoşnutlukla karşılarız. İnsanlığın esenliği ve umumun huzuru adına, böyle insancıl ve adaletli kuralları kapsayan bir barışın, tez elden kararlaştırılması en büyük milli arzumuzdur.
8. Milletlerin kaderlerini kendilerinin çizdiği bu tarihi çağda, İstanbul Hükümeti'nin de milli iradeye boyun eğmesi zorunludur. Çünkü milli iradeye dayanmayan hükümetlerin kendi başlarına verdiği kararlara milletçe uyulmadığı gibi, bu kararların dışta da itibar olmadığı ve olmayacağı şimdiye kadarki olaylar ve sonuçları ile ispatlanmıştır. Bundan ötürü milletin içinde bulunduğu korkulu durumdan ve kuşkudan kurtulma çarelerine başvurmasına hacet kalmadan, Hükümetimizin hemen milli meclisi toplaması ve milletin ve memleketin kaderi hakkında alacağı bütün kararları milli meclisin denetiminden geçirmesi zorunludur.
9. Vatanımızın karşılaştığı üzücü olaylar ve aynı amaçla milli vicdandan doğan derneklerin anlaşma ve birleşmeleri ile meydana gelen kitle, bu kere "*Şarki Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti*" adında bir topluluk haline getirilmiştir. Cemiyet her türlü particilik akımlarının dışındadır. Bütün Müslüman yurttaşlar, derneğin tabii üyesidir.

10. Kongre tarafından seçilen bir Heyet-i Temsiliye kabul edilmiş ve köylerden il merkezlerine kadar olan milli kuruluşlar birleştirilmiş ve sağlamlaştırılmıştır.⁵²

Erzurum Kongresi beyannamesi, önce telgrafla bütün yurda ilan edildi. 10 Ağustos'ta ise, "Türk Matbaası"nda binlerce nüsha halinde bastırılarak, her tarafa gönderildi.⁵³

B-Erzurum Kongresi'ne Hangi Vilayetlerden Kaç Delege Katıldı?

Erzurum Kongresi mahalli cemiyetler aracılığıyla Doğu illerini bir araya getirmiş, vatani kurtarma ve milli iradeyi hakim kılma konusunda aralarında güç birliği yapmalarını sağlamıştır.

Bu Kongreye eski idari taksimata göre şu illerden gelen delegelerin katıldıkları görülmektedir:

1-Erzurum Vilayeti (Şimdiki Erzurum, Bayburt, Ağrı illerimiz ile Yusufeli ve Kiğı ilçeleri dahil)

2-Trabzon Vilayeti (Şimdiki Trabzon, Rize, Giresun, Ordu ve Gümüşhane)

3-Sivas Vilayeti (Şimdiki Sivas, Amasya, Tokat, Şebinkarahisar dahil)

4-Bitlis Vilayeti (Şimdiki Bitlis, Muş, Siirt, kısmen Şırnak ve Genç, Bingöl dahil).

5-Van Vilayeti (Şimdiki Van, Hakkâri dahil)

6-Erzincan Sancağı/Mutasarrıflığı⁵⁴.

Günümüz idari taksimatına göre ise; Erzurum, Trabzon, Sivas, Erzincan, Giresun, Amasya, Tokat, Artvin, Bitlis, Van, Gümüşhane, Bayburt, Rize, Ordu, Tunceli, Ağrı, Siirt, Bingöl, Hakkâri, Şırnak illerimizi kapsayan 20 valilik bölgelerinden seçilen delegeleri kapsamaktadır.

Ayrıca Elazığ vilayetinden (Merkez, Dersim ve Malatya ile Adıyaman dahil) beş ve Diyarbakır vilayetinden (Merkez, Mardin, Siverek dahil) üç temsilci Erzurum Kongresi

⁵² Goloğlu, *Erzurum Kongresi*, 109-111.; Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi*, II, s.251-253; Yavuz Özdemir "Erzurum Kongresi Beyannamesi Üzerine Düşünceler", *Atatürk Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Dergisi, Mustafa Kemal Atatürk ve Erzurum Özel Sayısı*, II/1, (Temmuz, 1997), s.99-102.

⁵³ Selek, *Milli Mücadele*, s.238-239.

⁵⁴ Goloğlu, *Erzurum Kongresi*, s. 78-80; Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi*, III, s.201-226.

için seçilip yola çıkmışlarsa da, o zamanki Hükümete sıkı bir şekilde bağlı olan valiler tarafından engellenip gönderilmemişlerdir⁵⁵.

Elviye-i Selâse (Kars, Oltu-Ardahan ve Artvin-Batum) adına Erzurum'a gelen temsilciler ise Mondros Mütarekesi'ne aykırı düşer diye kongreye katılamamışlardır⁵⁶. Zira, Erzurum Kongresi Beyannamesi'nin 6. Maddesi'nde de belirtildiği gibi Türkiye'nin yeni milli sınırları, 30 Ekim 1918'de imzalamaya mecbur kaldığımız ve bize dikte ettirilen Mondros Mütarekesi'ne göre tesbit edilmişti⁵⁷. Bu yüzden Artvin dahil Ardahan ve Kars'tan 4, Nahçıvan'dan 1 temsilcinin Erzurum Umumi Kongresi'ne katılma müracaatları kabul edilmemiştir⁵⁸. Ancak, Elviye-i Selâse Mümessilleri Kongre'de resmen temsil edilmemişlerse de, onları temsilen bir kişi vardı. Bu kişi Bayezid Sancağı adına kongreye katılan Avukat Hüseyin Avni (Ulaş) Bey'di⁵⁹.

Yukarıdaki bilgilere dayanarak Kongre'ye katılabilen ve katılmak isteyip de, katılamayanların sayılarına baktığımız zaman Kongre'ye katılma konusunda büyük bir teveccühün var olduğu görülmektedir. Bu kongreye katılan delegelerin sayısına gelince; Eldeki belge, bilgi ve zabıt kayıtlarına göre, delegelerin sayıları çeşitli kaynaklarda farklı farklı verilmiş olup, delege sayıları birbirini tutmamaktadır. Bunda Kongre zabıt kayıtlarının tutulmasındaki eksiklikler, sonradan yazılan hatıralardaki bilgi unutkanlıklarının etkili olduğu görülmektedir. Ayrıca Kongre zabıtları incelendiğinde delegelerinin tamamının ilk gün hazır bulunmadıkları gibi, kongre çalışmaları devam ederken katılanların da olduğu görülmektedir. Örneğin; 29 Temmuz 1919 Salı günü yapılan 6. içtimada, divan katiplerinden Abdullah Hasib Bey'in kurşun kalemle tuttuğu zabıt müsveddesinin ilkinin ikinci sahifesinde "Rize Sancağı'nın Atina/Pazar kazasından sonradan gelen bir delegeden bahsedilmektedir⁶⁰. Yine çalışmalar devam ederken rahatsızlığı nedeniyle izin isteyip ayrılanlar da görülmektedir. Örneğin (Divriği delegesi

⁵⁵ Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi*, III, s.201.

⁵⁶ Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi*, II, s.51; Dayı, *Erzurum Kongresi ve Elviye-i Selâse Meselesi*, 35-37.

⁵⁷ Baykal, *Erzurum Kongresi'yle İlgili Belgeler*, s.24.

⁵⁸ Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi*, II, s.5, 51, 102, 103, 187.

⁵⁹ Dayı, *Erzurum Kongresi ve Elviye-i Selâse Meselesi*, s.36-37.

⁶⁰ Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi*, II, s.122.

Müftü Hayrullah Efendi) gibi⁶¹. O dönemdeki imkansızlıklar ve güvenlik açısından delegelerin tamamının bir arada görüntülenebildiği bir fotoğrafın olmaması da delege sayısı hakkında kesin bilgilere ulaşmamızı zorlaştırmaktadır⁶².

Ancak bu konuda yazılan eserler, hatıra notları ve belgeler incelenip mukayeseler yapıldığında, kongreye katılan delege sayısı ile ilgili daha sağlıklı bilgilere ulaşmamız mümkün olmaktadır.

Mesela; Mustafa Kemal Paşa'nın yakın çalışma arkadaşı Mazhar Müfit Kansu; "Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber" isimli eserinde; Erzurum Kongresi'ne katılan delege sayısını, kongrenin ilk günü açılış yoklaması itibariyle 53 kişi olarak vermektedir⁶³. Ancak bu listede kongreye katıldıkları kongre tutanaklarında da kesin olarak anlaşılan Erzurum-Hasankale delegesi Cevat Bey, Giresun Delegesi İbrahim Hamdi Bey ve Ağrı-Eleşkirt Delegesi Maksut Beylerin olmadıkları görülmektedir. Ayrıca kongrenin ilerleyen günlerinde Kongre'ye katılan delegelerde bu eserde zikredilmemiştir.

Yine Kongre Başkanlık Divanı Kâtiplerinden Trabzon-Vakıfkebir Delegesi Abdullah Hasib Bey'in hayatta iken yazdığı ve oğlu aracılığıyla 1968 Ocak ayında Mahmut Goloğlu'na gönderdiği mektubunda; "23 Temmuz 1919'da 56 üyenin iştirakiyle kongreyi açtık"⁶⁴ ifadesi yer almaktadır. Abdullah Hasib Bey'in oğlu Orhan Ataman tarafından hazırlanan *Beybabam ve Ben* isimli eserde ise 25 Temmuz 1971 Pazar günü Abdullah Bey'in oğluna bizzat yazdırdığı hatıralarında delege sayısını 54 olarak yazdırmıştır. Bu eserde delege listesi verilmemiştir⁶⁵.

Kongre'nin faal üyelerinden biri olan Gümüşhane Delegesi Zeki Kadirbeyoğlu'nun hatıra notlarında, Kongreye katılan delege sayısı 54 olarak belirtilmiştir⁶⁶.

⁶¹ Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi*, II, s.122-124, 151.

⁶² M.Fahrettin Kırzioğlu, "Erzurum Kongresi Beyannamesini İmzalayan 45 Mümessil", *Kültür ve Sanat Dergisi*, Kültür Bakanlığı, Sayı:5, (Ocak 1977), s.157.

⁶³ Kansu, *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber*, I, s.78-79.

⁶⁴ Goloğlu, *Erzurum Kongresi*, s.170.

⁶⁵ Orhan Ataman, *Beybabam ve Ben*, Ankara, 2001, s.45.

⁶⁶ Goloğlu, *Erzurum Kongresi*, s.179-180.

Yine Kongrenin mimarlarından Erzurum-Hasankale Delegatesi Cevat Dursunoğlu'nun hatıralarını yayınladığı; "Milli Mücadele'de Erzurum" isimli kitabında ise, kongreye katılan delege sayısını toplam 54 olarak vermiştir⁶⁷.

Kongreyle ilgili önemli kaynak eserlerden biri olan "Erzurum Kongresi" isimli eserinde Mahmud Goloğlu ise Kongreye katılan delege sayısını Kongreyi açan Erzurum Delegatesi Hoca Raif (Dinç) Efendi'nin açış yoklamasını esas alarak şu şekilde vermektedir:

Van'dan 2, Bitlis'ten 3, Sivas'tan 10, Trabzon'dan 17, Erzurum'dan 24 olmak üzere toplam 56. Mahmut Goloğlu, değişik delege listelerindeki 53 veya 54 sayısını ise hatıraların yazılması sırasındaki unutkanlıklardan ileri gelebileceğine bağlamaktadır⁶⁸. Yine Kongrenin ilerleyen günlerinde katılanlar bu listede görülmemektedir.

Genel Kurmay Başkanlığı Harp Dairesi Atatürk Arşivi belgelerinde ise delege sayısı 62 olarak verilmiştir⁶⁹. Bu sayı gerçeğe en yakın rakam olmasına rağmen daha sonra yapılan araştırmalarda bir delegenin eksik olduğu görülmektedir. Bu delege Kongreye sonradan katılan Rize/Pazar delegatesi Ahmed Bey'dir.

Erzurum Kongresi'yle ilgili olarak en ciddi ve en geniş araştırmalar yapan, bizlere bütün kaynak ve belgeleri bir arada sunan M.Fahrettin Kırzioğlu ise "Bütünüyle Erzurum Kongresi" isimli eserinde Kongre tutanaklarına göre; Kongreye 63 delegenin katıldığını belirtmekte ve bu delegelerin katıldıkları yerlere göre sayılarını şu şekilde vermektedir⁷⁰:

Erzurum (Erzurum, Bayburt, Ağrı, Yusufeli, Kiğı)	: 20
Trabzon (Trabzon, Rize, Giresun, Ordu, Gümüşhane)	: 18
Sivas (Sivas, Amasya, Tokat, Şebinkarahisar)	: 13

⁶⁷ Dursunoğlu, *Milli Mücadele'de Erzurum*, s.89-91.

⁶⁸ Goloğlu, *Erzurum Kongresi*, s.78, 80.

⁶⁹ *Erzurum Kongresi'nin 60. Yıldönümüne "Armağan" (23 Temmuz 1919-23 Temmuz 1979)*, Yayına Hazırlayan: "Erzurum Tarihini Araştırma ve Tanıtma Derneği" Atatürk Üniversitesi Basımevi, Erzurum, 1979, s.14-16. (Bu sayı Ankara Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi Başkanlığı Arşivi "Atatürk Arşivi" Bölümü'nün "D.1335/4-2, F.12, 12-1, 12-2, 12-3'de kayıtlı belgelere göre yazılmıştır); Zeki Başar, *Devrim Tarihi Bakımından: Erzurum Kongresi*, Atatürk Üniversitesi Yayınları, No:566, Erzurum, 1979, s.60.

⁷⁰ Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi*, II, s.253-255; III, s.201.

Bitlis (Bitlis, Muş, Siirt, Bingöl)	: 4
Van Vilayeti	: 2
Erzincan Sancağı Mutasarrıflığı	: 6 olmak üzere
Toplam	: 63

Yukarıda açıklamaya çalıştığımız mevcut zabıtlar, kaynaklar ve hatıratlardaki bilgiler değerlendirildiğinde, M.Fahrettin Kırzioğlu'nun verdiği rakam olan 63 delegenin kongreye bizzat katıldıkları görülmektedir.

Kongreye iştirakin oldukça yüksek olduğu, Kazım Karabekir tarafından da teyid edilmiştir. Şöyleki; Kazım Karabekir Erzurum Kongresi ile ilgili olarak 30 Temmuz 1919 Harbiye Nezaretine gönderdiği yazıda "*Vilayât-ı Şarkıyye Erzurum Kongresi'ni Şarkî Eyâlat'ın Milleti (Halkı) toplanmıştır. Elyevm yetmiş kadar a'zası ile Erzurum'da hali içtimada bulunan Kongre...*"⁷¹ diye bahsederek, katılan delegelerin çokluğunu ifade etmektedir.

Bütün bu değerlendirmelerden sonra Erzurum Kongresi'ne katılan delegelerin isimlerini ve geldikleri yerleri şu şekilde verebiliriz:

C-Eski İdari Taksimata Göre Erzurum Kongresi'ne Katılan Delegelerin Dağılımı

1-Erzurum Vilayeti- (Şimdiki Erzurum, Bayburt, Ağrı illerimiz ile Yusufeli Kiğı ilçeleri dahil)

- 1- Mustafa Kemal Paşa (ATATÜRK)-Erzurum/Merkez Kazası
- 2- Hüseyin Rauf (ORBAY)-Erzurum/Merkez Kazası
- 3- Mehmed Raif (DİNÇ)-Erzurum/Merkez Kazası
- 4- Hüseyin Avni (ULAŞ)-Bayazıt Sancağı/Merkez
- 5- Abdullağazade Zahid Bey (PEKİNDAĞ)- Bayburt Kazası
- 6- Alemdarzade Mehmet Tevfik (ÇORUH) -Bayburt Kazası
- 7- İsmail Hakkı (NALBANDOĞLU) -Diyadin Kazası
- 8- Mustafa (SABUNCUOĞLU) -Diyadin Kazası

⁷¹ Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi*, II, s.215-216.

- 9- Maksud (KAPIKAYA) -Eleşkirt Kazası
- 10- Mehmet Cevat (DURSUNOĞLU) -Hasankale Kazası
- 11- Battal (EYİĞÜN) -Hasankale Kazası
- 12- Alaeddin Bey/Paşazade Mehmed Celaleddin Bey -Hınıs Kazası
- 13- Cemal (AKSU) -İspir Kazası
- 14- Süleyman Necati (GÜNERİ) -Karakilise (Karaköse-Ağrı)
- 15- Mirüveyszade Kahraman Sabri (YAZICI) -Kiğı Kazası
- 16- Yazıcızade Mehmed Sa'id Bey -Kiğı Kazası
- 17- Sait Bey (ÖZLÜTÜRK) -Narman Kazası
- 18- Namıkefendizade Ahmed Mümtaz (ERVERDİ) -Tercan Kazası
- 19- Kâzım (YURDALAN) -Tortum Kazası
- 20- Ahmed (YARALI) -Yusufeli (Kiskim) Kazası

2-Trabzon Vilayeti (Şimdiki Rize, Trabzon; Giresun, Ordu ve Gümüşhane illerini kapsıyordu)

- 1- Abanoszade Hüseyin Avni Bey -Trabzon/ Merkez Kazası
- 2- Hacısalihoglu Servet Siret (ORKUN) -Trabzon/Merkez Kazası
- 3- Serdarizade Hasan Remzi (SERDAROĞLU) -Akçaaabat (Polathane) Kazası
- 4- Kitapçızade İbrahim Hamdi (Muhsin ELGEN) -Giresun Kazası
- 5- Duydukzade Dr.Ali Naci (DUYDUK) -Giresun Kazası
- 6- Kadirbeyoğlu Zeki Bey (KADIRBEYOĞLU) -Gümüşhane Merkez Kazası
- 7- Müderris ve Müftü Hafız Osman Nuri Efendi -Kelkit Kazası
- 8- Eyyübizade Mehmet İzzet Bey -Maçka Kazası
- 9- Müftü-Müderris Hafız Yunus Sıdkı (BULUT) -Of Kazası
- 10- Avukat Hasan Hilmi (KORAL) -Ordu Kazası
- 11- Gençgağoğlu Abaza Hafız İsmail Hakkı (GENÇ) -Rize Merkez Kazası
- 12- Mehmed Necati (MEMİŞOĞLU) -Rize Merkez Kazası
- 13- Eyyübizade Ömer Fevzi (EYÜBOĞLU) -Sürmene Kazası
- 14- Kulaçzade Ahmed (KULAÇ) -Sürmene Kazası

- 15- Müftü Hasan Fahri (POLAT) -Şiran Kazası
- 16- Yusuf Ziya (ŞİŞMAN) -Tirebolu Kazası
- 17- Hafız Abdullah Hasib (ATAMAN) -Vakfikebir Kazası
- 18- Ahmed Bey -Rize Pazar

3-Sivas Vilayeti (Sivas, Amasya, Şebinkarahisar ve Tokat Sancakları)

- 1- Mehmed Fazlullah (MORAL) -Efendi Sivas/Merkez Kazası
- 2- Yusuf Ziya (BAŞARA) -Sivas/Merkez Kazası
- 3- Payaszade Hacı Hüseyin Hüsnü Bey (ÖZDEMİR) -Alucra Kazası
- 4- İbrahim Süreyya (YİĞİT) Bey -Amasya Merkez Kazası
- 5- Müftü Hayrullah (SEYHAN) Efendi -Divriği Kazası
- 6- Dr.Mahmud Cemil (ŞENCAN)- Karahisar-1 Şarki (Şebinkarahisar) Kazası
- 7- Çadırcızade Ali Bey -Koyulhisar Kazası
- 8- Serdarzade Mehmed Mustafa (SERDAROĞLU) Efendi. -Mesudiye Kazası
- 9- Mehmed Şeref Efendi.-Niksar Kazası
- 10- Mehmed Sırrı (KAYMAZ) -Reşadiye Kazası
- 11- Çeçenzade İsmail Hakkı (ÇEÇEN) Efendi -Suşehri Kazası
- 12- Mehmed Rifat Bey (ARKUN)-Tokat Kazası
- 13- Emekli Yüzbaşı Receb (DİNÇER) Efendi -Zara (Koçgiri) Kazası

4- Bitlis Vilayeti (Bitlis merkez, Muş, Siirt, Kısmen Şırnak ve Genç, Bingöl dahil)

- 1- İsmail Efendi⁷² -Bitlis/Merkez Kazası

⁷² M.Fahrettin Kırzioğlu "*Bütünüyle Erzurum Kongresi*" isimli eserinin II. Cildinin 255.sahifesinde Erzurum Kongresi delegelerinin isimlerini verirken Siird Mümessili olarak Necmeddin Efendi ismini vermiştir. Oysa Necmeddin Efendi kongredeki içtimalara katılmamış, sadece Bitlis Vilayeti Heyeti Temsiliye Namzetleri arasında dışarıdan aday olarak gösterilmiştir. Fakat aynı listede Kongreye katıldığı tutanaklardan kesin olarak anlaşılan Bitlis/Merkez Kazası Delegatesi İsmail Efendi ismi yazılmamıştır. Ancak aynı eserin III.cildinde Kongreye katılan delegelerin hal tercümeleleri verilirken İsmail Efendi ismi verilmiş, Necmeddin Efendi'den bahsedilmemiştir. Bu durumu 24.07.2002 tarihinde Erzurum'da bizzat kendisine sorduğumda, listelerin yazılması

- 2- Emekli Binbaşı Süleyman (HATUNOĞLU) -Bitlis/Merkez Kazası
- 3- Müderris Hafız Mehmed Cemil (AYDIN) -Siirt/Merkez Kazası
- 4- Hafız Mehmet Hilmi (ÇORAPSIZ) -Siirt/Merkez Kazası

5-Van Vilayeti (Hakkari Dahil)

- 1- Sa'idefendizade Cazim (ABUŞOĞLU)-Vilayet adına
- 2- Hocazade Osman Tevfik Bey (ALYANAK) -Vilayet adına

6-Erzincan Sancağı/Mutasarrıflığı Temsilcileri

- 1- Şeyh Hacı Ahmed Fevzi Efendi -Erzincan/Merkez Kazası
- 2- Müfti Hafız Osman Fevzi (TOPÇU) -Erzincan/Merkez Kazası
- 3- Müfti Mehmed Şevki Efendi (YURTBAŞI) -Kuruçay Kazası
- 4- Emekli Komiser Abbas Necati Efendi -Pülümür (Kuzucan) Kazası
- 5- Taha Kemâleddin Efendi -Refahiye Kazası
- 6- Tal'at Bey -Refahiye Kazası⁷³

sırasında bir hata olabileceğini söylemiştir. Sonuç olarak Bitlis Merkez Kazası adına delege olarak İsmail Efendi isminin yazılması gerekmektedir.

⁷³ Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi*, II, s.253-255; III, s.201-226.

II.BÖLÜM

ERZURUM KONGRESİ'NE KATILAN DELEGELERİN BİYOGRAFİLERİ

A-ERZURUM VİLAYETİ

1- MUSTAFA KEMAL PAŞA (ATATÜRK)*

(1881-1938)

ERZURUM-MERKEZ

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Ulu Önder Mustafa Kemal Atatürk, 1881 (Rumi 1296) yılında Selanik'te doğdu⁷⁴.

Babası, "Kırmızı Hafız" olarak da tanınan Hafız Ahmet Efendi'nin oğlu Selanik'te Vakıflar İdaresi'nde ve gümrük memurluğu görevlerinde bulunan ve daha sonra memuriyeti bırakarak kereste ticaretiyle uğraşan Ali Rıza Efendi'dir. Annesi Sofizâde Feyzullah Efendi'nin kızı Zübeyde Hanım'dır⁷⁵.

İlköğrenimine Selanik'te Şemsi Efendi İlkokulu'nda başladı. Ortaöğrenimini Selanik Askeri Rüştîyesi ve Manastır Askeri İdadisi'nde tamamladı. 13 Mart 1899'da Harbiye Mektebi'ne girdi. 10 Şubat 1902'de Piyade Teğmeni rütbesiyle mezun oldu. Daha sonra Erkân-ı Harbiye (Kurmay) sınıfına ayrıldı. 10 Şubat 1903'te üsteğmenliğe

* Bizim asıl çalışma konumuz Erzurum Kongresi delegesi olarak Mustafa Kemal Paşa olduğundan, biyografisinde kısaltmalar yapılarak ana başlıklar şeklinde verilmiştir.

⁷⁴ Fahri Çoker, *Türk Parlamento Tarihi, Milli Mücadele ve TBMM I.Dönem, 1919-1923*, III Ankara. S.82.

⁷⁵ Azmi Süslü, Mustafa Balcıoğlu, *Atatürk'ün Silah Arkadaşları*, Atatürk Araştırma Merkezi Şeref Üyeleri, (Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı, Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluşunda İz Bırakanlar Serisi), Ankara, 1999, s.1.

yükseltildi. 11 Ocak 1905'te Kurmay yüzbaşı rütbesiyle mezun oldu ve staj için Şam'daki 5.Ordu emrine verildi. Şam'da bulunduğu dönemde "Vatan ve Hürriyet Cemiyeti"ni kurdu⁷⁶.

13 Ekim 1907'de Selanik'teki 3.Ordu emrine Kıdemli Yüzbaşı olarak atandı. 13 Ocak 1909'da 17.Selanik Tümeni Kurmayı'nda görev aldı. 31 Mart (13 Nisan 1909) ayaklanmasını bastırmak için İstanbul'a gelen "Hareket Ordusu"na birinci kademesinde Kurmay Başkanlığı yaptı. 15 Ocak 1911'de 5.Kolordu Kurmayı'na tayin oldu. Kıdemli Yüzbaşı olmasına rağmen 38. Alay Komutanlığı'na getirildi. 27 Kasım 1911'de Binbaşılığa yükseldi. Trablusgarp Savaşı'nda Derne Bölgesi'ndeki kuvvetlerin komutanı olarak düşman saldırılarını durdurdu. Bingazi bölgesindeki savaşlarda gösterdiği kahramanlıklar üzerine iki yıl kıdem zammı ve nişan ile ödüllendirildi. 24 Ekim 1912'de İstanbul'a döndü. II.Balkan Savaşı'nda Edirne'nin geri alınması ve savaşın daha az kayıplarla sona erdirilmesinde etkili oldu.

27 Ekim 1913'te Sofya Askeri Ataşeliği'ne atandı. Ayrıca Bükreş, Belgrad ve (Çetine) Karadağ Askeri Ataşelikleri de ek görev olarak verildi. 1 Mart 1914'te Yarbay oldu. Mustafa Kemal 28 Temmuz 1914'te başlayan I. Dünya Savaşı'na girmekte⁷⁷ acele edilmemesini önermiş, ancak Osmanlı İmparatorluğu'nun da savaşa girmesi üzerine, orduda aktif bir göreve getirilmesi konusunda ısrarlı isteği üzerine 20 Ocak 1915'te Gelibolu'daki 19.Tümen Komutanlığı'na atandı. 1 Haziran 1915'te Albay rütbesine yükseltildi. 28 Temmuz 1915'te 15.Kolordu Komutanlığı'na, 8 Ağustos 1915'te Anafartalar Grubu ve 29 Ağustos 1915'te de Anafartalar Grup Komutanlığı uhdesinde kalmak üzere 16.Kolordu Komutanlığı'na tayin oldu⁷⁸. Çanakkale Savaşları'ndaki başarısından dolayı kamuoyunda "Anafartalar Kahramanı" olarak anılmaya başlandı. 27 Ocak 1916'da karargahı Edirne'de bulunan 16.Kolordu Komutanlığı'na atandı. Daha sonra bu kolordu karargahıyla birlikte Diyarbakır'a nakledildi. 1 Nisan 1916'da Mirlivalığa (Tuğgeneral) terfi etti. Birlikleri ile yönettiği Bitlis Muharebeleri'nde

⁷⁶ Çoker, *Türk Parlamento Tarihi...*, III, s.82; Süslü, Balcıoğlu, *Atatürk'ün Silah Arkadaşları*, Atatürk Araştırma Merkezi Şeref Üyeleri, s.1-2.

⁷⁷ Utkan Kocatürk, *Doğumundan Ölümüne Kadar Kaynakçalı Atatürk Günlüğü*, T.İş Bankası Yayınları, Ankara, 1988, s.17-18; Çoker, *Türk Parlamento Tarihi*, III, s.83.

⁷⁸ Süslü, Balcıoğlu, *Atatürk'ün Silah Arkadaşları*, Atatürk Araştırma Merkezi Şeref Üyeleri, s.4.

Ruslara ağır kayıplar verdirerek Rusları geri çekilmek zorunda bıraktı. Bitlis ve Muş'u Rus işgalinden kurtardı. 7 Mart 1917 tarihinde 2.Ordu Komutanlığı'na tayin oldu⁷⁹.

11 Mart 1917'de İngilizlerin Bağdat'ı ele geçirmeleri üzerine Bağdat'ı geri almak üzere oluşturulan "Yıldırım Orduları Grubu" içerisinde yer alan 7.Ordu Komutanı olarak 5 Temmuz 1917'de bu göreve tayin edildi. Ancak uygulanacak plan ve hedef konusunda Başkomutanlıkla görüş ayrılığına düştü. 11 Ekim 1917'de izin alarak İstanbul'a gitti. 20 Aralık 1917'de Velihaht Vahdettin'in Almanya gezisinde kendisine refakat etti. Almanya dönüşünden sonra 25 Mayıs 1918'de böbrek rahatsızlığı sebebiyle Avusturya'ya gitti. 2 Ağustos 1918'de Padişah Vahdettin tarafından İstanbul'a çağrılarak 11 Ağustos 1918'de ikinci defa 7.Ordu Komutanlığı'na atandı. İngilizlerin 19 Eylül 1918'de başlattığı saldırı sırasında 8. Ordu'nun bozguna uğraması karşısında ordusunu Şeria Irmağı'nın doğusuna çekerek Şam istikametine çekmeyi başardı. 23 Eylül 1918'de padişah tarafından Fahri Yaverân Hazret-i Şehriyari unvanı verildi⁸⁰.

30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından sonra 7.Ordu Komutanlığı ile birlikte Yıldırım Orduları Grup Komutanlığı'nı da devralması kendisine bildirildi. Mütarekeye rağmen aldığı tedbirlerle ordunun ayakta durmasını sağladı. 7 Kasım 1918'de Grup lağvedildiğinden Mustafa Kemal Paşa Harbiye Nezareti emrine alındı. 10 Kasım 1918'de Adana'dan ayrılarak 13 Kasım'da İstanbul'a geldi⁸¹. Mustafa Kemal Paşa İstanbul'da kaldığı altı aylık süre içerisinde milletin kurtuluşu için gerekli temaslara girişti. Başlatacağı kurtuluş hareketi için ortam hazırladı. Devleti yönetenlerin ülkeyi kurtaracak durumda olmadıklarını gördü. Birtakım girişimlerden sonra 30 Nisan 1919'da askeri ve sivil yetkililerle 9.Ordu Kıttaatı (15 Haziran 1919'dan sonra adı 3.Ordu oldu) Müfettişliğine tayin oldu. 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıktı⁸².

⁷⁹ Çoker, *Türk Parlamento Tarihi...*, III, s.84; Kocatürk *Doğumundan Ölümüne Kadar Kaynakçalı Atatürk Günlüğü...*, s.47-54.

⁸⁰ Süslü, Balcıoğlu, *Atatürk'ün Silah Arkadaları, ı Atatürk Araştırma Merkezi Şeref Üyeleri...*, s.5-6.

⁸¹ Kocatürk, *Doğumundan Ölümüne Kadar Kaynakçalı...*, s.72-74; Çoker, *Türk Parlamento Tarihi...*, III, s.85.

⁸² Atatürk, *Nutuk...*, I, s.1; Süslü, Balcıoğlu, *Atatürk'ün Silah Arkadaşlar, ı Atatürk Araştırma Merkezi Şeref Üyeleri...*, s.6.

25 Mayıs 1919'da Havza'ya geldi. 21-22 Haziran 1919'da bir ihtilal beyannamesi olan Amasya Genelgesi'ni yayınladı. Genelgede "Vatanın bütünlüğü ve milletin bağımsızlığı tehlikededir. Milletin bağımsızlığını yine milletin azim ve kararı kurtaracaktır" ilkesi benimsendi ve Sivas'ta milli bir kongrenin toplanması gereği kararlaştırıldı. 26 Haziran 1919'da Amasya'dan ayrılarak Tokat-Sivas-Erzincan yolu ile 3 Temmuz 1919'da Erzurum'a geldi⁸³.

Erzurum'da büyük bir coşkuyla karşılandı. Erzurum halkı onu bağrına bastı. Ancak 8 Temmuz 1919'da Padişah tarafından memuriyetine son verileceğini anlayınca, 8-9 Temmuz 1919 gecesi padişaha resmi görevi ile birlikte çok sevdiği askerlikten de ayrıldığını bildirdi. Orduya, vilayetlere ve millete hitaben kaleme aldığı genelge ile, "Bundan sonra mukaddes milli gayemiz için her türlü fedakarlıkla çalışmak üzere sine-i millette bir ferdi mücahit suretiyle bulunmakta olduğunu" ilan etti⁸⁴.

10 Temmuz 1919 tarihinde Vilayat-ı Şarkiyeye-i Müdafaa-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti Erzurum Şubesi tarafından yapılan çağrıyı kabul ederek bu cemiyetin Erzurum Şubesi Başkanlığı'nı üstlendi. 23 Temmuz 1919'da toplanan Erzurum Umumi Kongresi'ne Erzurum delegesi olarak katıldı ve kongrede başkan seçildi. Kongre çalışmalarını 7 Ağustos 1919'da tamamlayarak nihai kararlarını on maddelik bir bildiri halinde ilan etti. Yedi vilayet adına seçilen Temsil Heyeti'ne Mustafa Kemal Paşa Erzurum Delegesi olarak seçildi. Daha sonra Temsil Heyeti Başkanlığı'na getirildi⁸⁵. 25 Ağustos 1919'da Ş.A.M.H.Cemiyeti resmi bir yazı ile Mustafa Kemal Paşa'dan "Erzurum Fahri Hemşehriliği"ni kabul buyurmasını rica etti. 27 Ağustos 1919'da Mustafa Kemal Paşa'da cemiyete yazdığı cevabında "Bu benim için en büyük saadettir" diyerek teşekkürlerini bildirdi⁸⁶.

29 Ağustos 1919'da Erzurum'dan ayrılarak 2 Eylül 1919'da Sivas'a geldi. 4 Eylül 1919'da yurdun çeşitli illerinden gelen temsilcilerin katılımıyla Sivas Kongresi'ni açtı ve Kongre Başkanlığı'na seçildi. 11 Eylül 1919'daki son toplantıda, alınan kararları

⁸³ Atatürk, *Nutuk...*, I, s.15-32; Çoker, *Türk Parlamento Tarihi*, III, s.86.

⁸⁴ Atatürk *Nutuk...*, I, s.33,44, Dursunoğlu, *Milli Mücadelede Erzurum...*, s.71,73.

⁸⁵ Atatürk, *Nutuk...*, I, s.45, 47.

⁸⁶ Dursunoğlu, *Milli Mücadelede Erzurum...*, s.112, 114.

içeren Kongre Beyannamesi kabul edildi. Onaltı kişiden oluşan “Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyeti Temsiliye” üyeleri için seçim yapıldı ve heyetin yetkileri genişletildi⁸⁷.

20 Ekim 1919’da Heyeti Temsiliye üyelerinden bazı arkadaşlarıyla Amasya’ya geçerek İstanbul’dan gelen Bahriye Nazırı Salih Paşa ile görüştü⁸⁸. 7 Kasım 1919’da Osmanlı Mebusan Meclisi için yapılan seçimlerde, Erzurum’dan altı aday içinde liste başı olarak en çok (268 ikinci seçmen) oyu alıp milletvekili seçildi. Ancak hastalığı nedeniyle hareketine imkân olmadığını bildirerek meclis çalışmalarına katılmadı⁸⁹.

27 Aralık 1919’da Heyet-i Temsiliye üyeleriyle birlikte Ankara’ya geldi⁹⁰. 16 Mart 1920’de İstanbul’un İtilaf Devletleri tarafından işgalinden sonra, 19 Mart 1920’de Ankara’da bir meclis toplanması için yetkililere bir genelge yayınladı. 23 Nisan 1920’de TBMM’ni açtı. Böylece Yeni Türk Devleti’nin temelleri atılmış oldu. Kendisi de meclise Ankara Milletvekili olarak katıldı. 24 Nisan 1920’de TBMM Başkanlığı’na seçildi⁹¹.

3 Mayıs 1920’de Meclis tarafından seçilen İcra Vekilleri Heyeti’nin 5 Mayıs 1920’de de ilk toplantısına başkanlık etti. 11 Mayıs 1920’de İstanbul I.Örfi Divanı Harbi tarafından kendisine verilen idam cezası, 24 Mayıs 1920’de Padişah tarafından onandı⁹².

TBMM’nin çalışmaya başladığı dönemde bir taraftan iç ayaklanmalara, diğer taraftan da Anadolu topraklarında ilerleyen işgalci devletlere karşı, türlü imkansızlıklara rağmen, devlet, hükümet ve meclis başkanı olarak etkili önlemler alarak, dağınık haldeki Kuva-yı Milliye güçlerini birleştirmek suretiyle düzenli orduyu kurdu. Bu sayede I. ve II. İnönü Zaferleriyle Yunan saldırıları durduruldu ve geri çekilmeleri sağlandı. Bu arada 13 Eylül 1920’de TBMM’ne sunduğu “Halkçılık Programı”nın incelenmesi için özel bir komisyon kuruldu. Sonuçta bu program ilk Anayasanın

⁸⁷ Atatürk, *Nutuk*, I, s.59-72; Kemal Arıburnu, *Sivas Kongresi*, Ankara. 1977, s.87-94.

⁸⁸ Atatürk, *Nutuk*, I, s.167-171.

⁸⁹ Enver Konukçu, *Mustafa Kemal Atatürk Döneminde Erzurum*, Erzurum, 1999. s.91-99.

⁹⁰ Atatürk, *Nutuk*, I, s.227-228.

⁹¹ Süslü, Balcıoğlu *Atatürk’ün Silah Arkadaşları*, s.7.

⁹² Çoker, *Türk Parlamento Tarihi*..., III, s.88.

ilkelerini oluşturdu ve 20 Ocak 1921’de “Teşkilat-ı Esasiye Kanunu” olarak kabul edildi⁹³.

Mustafa Kemal Paşa’ya geniş yetkilerle üç ay süreyle Başkomutanlık yetkisi veren kanun TBMM’inde 5 Ağustos 1921’de kabul edildi. Sakarya Zaferi’nden sonra 19 Eylül 1921’de TBMM tarafından ittifakla Gazi ve Müşir (Mareşal) rütbesi verildi⁹⁴.

20 Temmuz 1922’de Başkomutanlığın süresiz olarak üzerinde kalması TBMM tarafından kabul edildi. 30 Ağustos 1922’de bizzat idare ettiği Başkomutanlık Meydan Muharebesi ile Türk ve Dünya Tarihi’nde yeni bir sayfa açtı. Düşmanlara layık oldukları ders verildi. 11 Ekim 1922’de imzalanan Mudanya mütarekesi ile de yıllardır süregelen savaş sona erdi⁹⁵.

Mustafa Kemal Paşa bundan sonra Türk Milleti’yle beraber yeni bir savaşı başlattı. Cehaletle, yoksulluk ve geri kalmışlıkla yapılacak savaş için, bir dizi inkılâp hareketlerine ihtiyaç vardı. Başta siyasal alanda olmak üzere, sosyal, kültürel, ekonomik, eğitim, sağlık, bayındırlık vb. alanlarda yapılan inkılâplarla, yüzyıllardır Türk Milleti’ni geri bırakmış olan bütün kurumlar yıkılarak yerlerine çağın gereklerine uygun kurumlar oluşturuldu. Mustafa Kemal Paşa’nın öncülüğünde kısa sürede gelişen ve yükselen Türkiye Cumhuriyeti Devleti dünya devletleri arasındaki saygın yerini aldı.

29 Ekim 1923’te Cumhuriyet ilan edildiğinde, Mustafa Kemal Paşa’da ilk Cumhurbaşkanı oldu. 24 Kasım 1934’te Atatürk soyadını aldı⁹⁶. 11 Haziran 1937’de bütün mallarını Türk Milleti’ne bağışladığını bildirdi⁹⁷. 22 Ocak 1938’de ilk defa doktorlar tarafından rahatsızlığı ile ilgili eşhis konuldu. 5 Eylül 1938’de Dolmabahçe Sarayı’nda vasiyetini yazdı. 29 Ekim 1918’de Cumhuriyet’in 15.Yıldönümü münasebetiyle orduya bir mesaj yayımladı. 10 Kasım 1938 günü saat 9.05’te Dolmabahçe Sarayı’nda vefat etti. Ölümü yurttan ve dünyada geniş yankılar uyandırdı⁹⁸.

⁹³ Çoker, *Türk Parlamento Tarihi*, III, s.88.

⁹⁴ Kocatürk, *Doğumundan Ölümüne Kadar Kaynakçalı...*, s.177, 183.

⁹⁵ Çoker, *Türk Parlamento Tarihi*, III; s.89-90.

⁹⁶ Kocatürk, *Doğumundan Ölümüne Kadar Kaynakçalı Atatürk Günlüğü...*, s.240, 350.

⁹⁷ *Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, TTK Basımevi, 1991, IV, s.668.

⁹⁸ Süslü, Balcioğlu, *Atatürk’ün Silah Arkadaşları*, s.10.

Büyük asker, siyaset ve devlet adamı Mustafa Kemal Atatürk gençlik yıllarından itibaren kafasında oluşmaya başlayan ileri düşüncelerini kısa zamanda hayata geçirmeyi başarmış, müstesna bir şahsiyet olarak varlığını, vatanı ve milletine adanmış büyük bir liderdir.

2-HÜSEYİN RAUF (ORBAY) BEY ERZURUM-MERKEZ

(1881-1964)

Kafkasya-Abhazya kökenli, Trablusgarp Valisi, Bahriye Şurası Başkanı ve Ayan Meclisi üyesi (Senatör) Amiral Mehmet Muzaffer Paşa ile Fatma Huriye Hanım'ın oğludur. 1881'de İstanbul-Cibali'de doğdu⁹⁹.

İlk öğrenimini Cibali'de tamamladıktan sonra, babasının görevli bulunduğu Trablusgarp'ta Askeri Rüştüye (Ortaokul)'yi bitirdi. 14.5.1893'te İstanbul-Heybeliada Bahriye Okulu'nun İdadi (Lise) kısmına girdi. 14.3.1897'de Şakirden (Harbiye) sınıfına geçti. 31.3.1899'da Güverte Mühendis Teğmen rütbesiyle bu okuldan mezun oldu¹⁰⁰. Yüzbaşılığa yükseldikten sonra Mesudiye Zırhlısına atandı. İyi derecede İngilizce bilmesi ve bulunduğu görevlerdeki başarılarından dolayı Mecidiye Kruvazörünü Amerika'dan İstanbul'a getirilmesinde görev yaptı. Gemi inşa tezgahlarında inceleme yapmak ve taşıt gemilerinin satın alınması için İngiltere ve Amerika'ya gönderildi. 1906'da Asarı Tevfik Zırhlısı'nı atanarak Almanya'da Kiel Tersanesi'nde onarıp yenileştirilen bu gemiyi yurda getirecek subaylarla birlikte Almanya'ya gitti. 1907'de Kıdemli Yüzbaşılığa yükseltildi. Aynı yıl Sisam ayaklanmasını bastırmakla görevli filoda görev yaptı. 31 Mart İsyanı (31 Mart 1909) nedeniyle İstanbul'a gelen Hareket Ordusu'nun eylemlerine katıldı. 1909'da Hamidiye Gemisi Komutanlığı'na atandı. Gemisi ile Arnavutluk Ayaklanması'nın bastırılmasında başarılı oldu. 7.5.1910'da tahta

⁹⁹ www.kafkas.org.tr/izbırakan/rauforbay.html; Fahri Çoker, *Türk Parlamento Tarihi*, III, s.879; Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi*, 1993, s.202.

¹⁰⁰ Süleyman Ataseven, *Rauf Orbay Biyografisi*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul, 1997, s.1.

çıkan İngiltere Kralı V.George'un taç giyme törenindeki resmi geçitte Türk Donanması'nı temsil etti¹⁰¹.

1911 İtalyan Savaşı'nda Trablusgarp'a silah ve cephane sevkinde görev aldı¹⁰². Balkan Savaşı'nda Karadeniz hareketına tayin edilerek Varna ve dolaylarını bombardıman etti. Balkan Savaşı'nın en karanlık günlerinde Akdeniz'de korsan hareketına memur edilerek 14.01.1913'te Çanakkale Boğazı önündeki Yunan ablukasını başarı ile yarıp denize açıldı. Yunan Donanması'nın önemli üssü Şira Limanı'nı topa tuttu. Ayrıca civardaki barut fabrikası ve cephane depolarını tahrip etti. Adriyatik Denizi'ndeki Oruç Limanı'nı bombardıman ettikten sonra Şingin Limanı'nda cepheye sevkedilmek üzere bekleyen Sırp Askerleri ve savaş araç ve gereçleriyle yüklü yedi Yunan taşıt gemisini batırdı. Buradan Kızıldeniz'e geçerek savaşın sonuna kadar orada kaldı. Bu akın hareketi ile savaşın en ümitsiz günlerinde Türk halkının moralini yükseltti. Yunan Donanması ve özellikle en büyük gemileri alan Averof Zırhlısı'nı adeta harektin dışında bıraktı. Bu başarılarından dolayı kamuoyunda "Hamidiye Kahramanı" olarak adlandırıldı. Devlet "Hamidiye Kruvazörü Hümayunu" adıyla bir madalya ihdas etti. 2.7.1913'te Binbaşılığa terfi etti. 8.01.1914'te İngiltere'de inşa halinde bulunan Sultan Osman zırhlısı komutanlığına atandı. Ancak I. Dünya Savaşı'nın başlaması ve İngiltere'nin bu gemiye el koyması nedeni ile yurda döndü. 20.01.1915'te Bahriye Nezareti I. Daire Başkanı oldu. Daha sonra "Deniz Kurmay Başkanı" sıfatıyla savaş boyunca bu görevde kaldı¹⁰³. Mart 1918'deki Maveria-i Kafkas Hükümetleriyle yapılan Trabzon Konferansı'nda Türk Heyeti Başkanlığı'nı yaptı¹⁰⁴. Ahmet İzzet Paşa kabinesinde Bahriye Nazırlığı'na getirildi. 30 Ekim 1918'de imzalanan Mondros Ateşkes Antlaşması sırasında Türk Heyeti'nin Başkanı sıfatıyla Limni Adası'nın Mondros Limanında mütarekeyi imzaladı¹⁰⁵. 8 Kasım 1918'de Bahriye Nazırlığı görevi

¹⁰¹ Çoker, *Türk Parlamento Tarihi*, III, s.880; *Rauf Orbay'ın Hatıraları*. Yakın Tarihimiz, II, s.113.

¹⁰² *Yakın Tarihimiz*, II, s.305.

¹⁰³ Çoker, *Türk Parlamento Tarihi*, III, s.880-881.

¹⁰⁴ S.Esin Dayı, *Elviye-i Selâse'de (Kars, Ardahan, Batum) Milli Teşkilatlanma*, Erzurum, 1997, s.53; Enis Şahin, *Türkiye ve Maveria-yı Kafkasya İlişkileri İçerisinde Trabzon ve Batum Konferansları ve Antlaşmaları (1917-1918)*, Erzurum, 1996, s.299.

¹⁰⁵ Ali Türkgeldi, *Mondros ve Mudanya Mütarekelerinin Tarihi*, Ankara, 1948, s.31.

sona erdi. Mondros Mütarekesi şartlarının İtilaf Devletleri tarafından ihlâl edilip, ülkenin yer yer işgal edilmesine çok üzüldü. Düşman donanması baskını altındaki İstanbul'dan ülkemizin kurtuluşunun mümkün olmadığını anlayarak 3.5.1919'da askerlikten ayrıldı ve eski arkadaşı Mustafa Kemal Paşa ile anlaşmaları şeklinde Anadolu'ya geçti. Önce Ege bölgesine gitti¹⁰⁶. Daha sonra Ankara'daki arkadaşı 20.Kolordu Komutanı Ali Fuat Paşa ile buluştu. Birlikte Ankara'dan Amasya'ya gelerek 21/22 Haziran 1919'da "Milletin bağımsızlığını, yine milletin azim ve kararı kurtaracaktır" ifadesinin esas alındığı Amasya Genelgesi'ni imzaladı¹⁰⁷. Mustafa Kemal Paşa ile birlikte 3 Temmuz 1919'da Erzurum'a geldi. Erzurum Kongresi'nin hazırlık çalışmalarıyla yakından ilgilendi. Vilâyat-ı Şarkiyeye-i Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti'nin Erzurum Şubesi Heyet-i Faaliye'sine Mustafa Kemal Paşa'nın yardımcısı olarak seçildi¹⁰⁸.

Rauf Orbay, 9 Temmuz 1919'da Vatan ve milletin kurtuluşu sağlanıncaya kadar, Mustafa Kemal Paşa ile birlikte nihayete kadar çalışacağını, Mukaddesatının üzerine yemin ederek ilan etti¹⁰⁹. 20 Temmuz'da da Erzurum Umumi Kongresi'ne Erzurum'u temsilen delege seçildi¹¹⁰. 23 Temmuz-7 Ağustos 1919 tarihleri arasında toplanan Erzurum Umumi Kongresi sonunda, Sivas Vilayeti adına "Temsil Heyeti"ne seçildi¹¹¹.

4 Eylül 1919'da Sivas Kongresi'ne de Alaşehir adına delege olarak katılıp burada Temsil Heyeti'ne seçildi¹¹². 27 Aralık 1919'da Mustafa Kemal Paşa ve diğer Temsil Heyeti üyeleri ile birlikte Ankara'ya geldi¹¹³.

¹⁰⁶ Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, I, İstanbul, 1998, s.298.

¹⁰⁷ Atatürk, *Nutuk*, I, Ankara, 1984, s.23.

¹⁰⁸ Süleyman Necati Güneri, *Hatıra Defteri (Yay.Haz.Ali Birinci), Erzurum Kitaplığı*, İstanbul, 1999, s.63; Erdal Aydoğan, *Samsun'dan Erzurum'a Mustafa Kemal*, Ankara, 2000, s.135.

¹⁰⁹ Dursunoğlu, *Milli Mücadele'de Erzurum*, s.75.

¹¹⁰ Atatürk, *Nutuk*, I, s.44; Kırzioğlu, *Erzurum Kongresi*, I, s.145.

¹¹¹ Atatürk, *Nutuk*, I, s.47.

¹¹² Kemal Arıburnu, *Sivas Kongresi, Samsun'dan Ankara'ya Kadar Olaylar ve Anılarla*, Ankara, 1997, s.70, 88; Ataseven, *Rauf Orbay...*, s.78.

¹¹³ Atatürk, *Nutuk*, I, s.227; Kocatürk, *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi*, Ankara, 1988, s.124.

12 Ocak 1920'de İstanbul'da toplanan Son Osmanlı Mebuslar Meclisi'ne Sivas Milletvekili olarak katıldı. 17 Şubat 1920'de kabul edilen Misak-ı Milli'nin kabulünde büyük gayret gösterdi. 16 Mart 1920'de İstanbul'un İngilizler tarafından işgali sırasında bir kısım milletvekilleriyle birlikte Meclisten alınarak Malta Adası'na sürgüne gönderildi. Bir yıl sekiz ay süreyle sürgünde kaldı. Malta dönüşü 13.11.1921'de Ankara'ya gelerek Sivas Milletvekili olarak TBMM'ne katıldı. Meclis tarafından Bayındırlık Bakanlığı'na seçildi¹¹⁴. TBMM Başkanvekilliği ve 8 Temmuz 1922 tarihinden 4 Ağustos 1923 tarihine kadar İcra Vekilleri Heyet-i Reisliği (Başvekil) görevlerinde bulundu¹¹⁵.

II.Dönemde de TBMM'ne İstanbul Milletvekili seçildi. 9 Kasım 1924'te biri kısım arkadaşları ile birlikte Halk Fırkası'ndan ayrıldı. 17 Kasım 1924'te Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kurucuları arasında yer aldı. 14 Nisan 1925'te İstiklal Mahkemesi kararı ile Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kapatılmasından sonra bağımsız milletvekili olarak görevini sürdürdü. 1926'da Meclisten 45 gün izin alarak tedavi için Londra'da bulunduğu sırada İzmir'de Mustafa Kemal Paşa'ya suikast hadisesi ile ilgili olarak on yıl kalebentliğe hüküm giydiğine dair kararın TBMM'nde okunmasıyla milletvekilliği sona erdi¹¹⁶. Bu kararı kesinlikle kabul etmedi. Bu kararın 26.10.1933 tarihli af kanunu ile ortadan kalkmasıyla 5.7.1935 tarihinde yurda döndü. Ve Bakanlar kurulu kararıyla 3 Aralık 1935'te emekli aylığı bağlandı. TBMM'nin VI. Dönem de CHP Genel Başkanlık Divanı bir beyanname ile kendisini aday gösterdi. Bu beyannamede suikast olayı ile ilgisi olmadığı da vurgulandı ve Kastamonu Milletvekili seçildi. Ancak II. Dünya Savaşı'nın en kritik döneminde Türkiye'yi İngiltere'de temsil etmesi dönemin hükümeti tarafından daha uygun görüldüğünden 1942'de Başbakan Refik Saydam tarafından Londra Büyükelçiliği'ne tayin edilince 16.3.1942 tarihinde milletvekilliğinden istifa etti¹¹⁷.

¹¹⁴ Çoker, *Türk Parlamento Tarihi*, III, s.881.

¹¹⁵ TBMM 388 Nolu Sicili; Yavuz Aslan, *TBMM Hükümeti, Kuruluşu Evreleri ve Yetki Sorumluluğu (23 Nisan 1920-30 Ekim 1923)*, İstanbul, 2001, s.90-91.

¹¹⁶ Ateseven, *Rauf Orbay*, s.131-135.

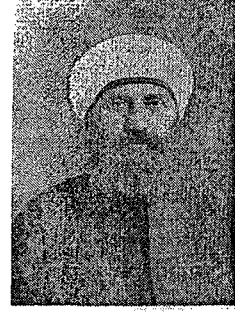
¹¹⁷ Çoker, *Türk Parlamento Tarihi*, III, s.882.

9 Mart 1944 tarihinde bu görevinden ayrılarak yurda döndü. Bir daha da yeni bir görev kabul etmedi. Politikadan uzak kalmayı tercih etti. Hiç evlenmemiştir. 16 Temmuz 1967 tarihinde İstanbul'da vefat etti¹¹⁸.

¹¹⁸ Ataseven, *Rauf Orbay...*, s.143-144.

3-MEHMED RAİF (DİNÇ) ERZURUM MERKEZ

(1874-1949)

7 Ağustos 1290 (1874) tarihinde Erzurum'un Murat Paşa Mahallesi'nde doğdu. Babasının adı Mehmet Nuri Efendi, Annesinin adı İffet Hanım'dır. Naibzade namıyla anılan bir sülaleye mensuptur. İlk ve Rüşdiyeyi Erzurum'da okudu ve pekiyi derece ile diploma aldı. Erzurum ulemasından Yetim Mustafa Hoca Medresesi'nde medrese tahsili gördü ve buradan da pekiyi derece ile icazetname aldı¹¹⁹. İmtihanla İstanbul Mektebi Nüsvab'a (Kadıvekilliği yetiştiren okul) girdi. 1887'de bu okuldaki mezun oldu. 16 Şubat 1895 –21 Temmuz 1899 tarihleri arasında İspir Kazası, 20 Ekim 1900-24 Mart 1903 tarihlerinde Urfa Sancağı, 11 Haziran 1903-26 Ocak 1905 tarihlerinde Bayazıt Livası, 11 Mayıs 1908-20 Nisan 1910 tarihleri arasında da Gümüşhane Sancağı'nda Niyabeti Şeriyelerinde (Kadı Vekili) bulundu. 5 Temmuz 1910-14 Temmuz 1910 tarihleri arasında İstanbul'da Evkaf Mahkemesi Kadılığı Kalem Müdürlüğü yaptı¹²⁰. Bir müddet İttihad ve Terakki Fırkası'nda görev yaptı. 28 Ağustos 1910'da Erzurum Vilayeti Merkez Kadılığı'na tayin edildi. Bu görevde iken Nisan 1913'te Osmanlı Meclisi Mebusanı'nın II. Seçim döneminde Erzurum'dan milletvekili seçildi¹²¹. Milletvekilliği Meclisin kapandığı 5 Ağustos 1912 tarihine kadar sürdü. Meclis-i Mebusan'ın III. Devre seçimlerinde de Erzurum'dan ikinci defa milletvekili seçildi. Meclisin kapatılmasına kadar milletvekili görevini sürdürdü¹²².

02.12.1918'de İstanbul'da Vilayat-ı Şarkiyye-i Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti'nin kurulucularındandır. Bu cemiyetin Erzurum Şubesi Başkanlığı görevinde

¹¹⁹ *Tarih Yolunda Erzurum*, Erzurum Tarihini Araştırma ve Tanıtma Derneği Yayınları, Erzurum, 1980, Sayı:18, s.22-23 (Mehmed Raif Efendi'nin kendi kaleminden hal tercümesi); Erzurum, Nüfus Müdürlüğünden 27.02.2002 tarihinde alınan Mehmet Raif Dinç'e ait Nüfus Kayıt Örneği.

¹²⁰ Çoker, *Türk Parlamento Tarihi (1923-1927)*, III, s.303.

¹²¹ Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi*, III, s.203. *Tarih Yolunda Erzurum*, S.18, s.22 (Mehmet Raif Efendi'nin Seçim Mazbatası ve Kendi Kaleminden Hal Tercümesi).

¹²² Çoker, *Türk Parlamento Tarihi*, s.304.

bulundu¹²³. 17 Haziran 1919'daki Erzurum Vilayet Kongresi'nde Vilayat-ı Şarkiyeye-i Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti'nin Erzurum Şubesi Başkanı olarak kongreyi idare etti¹²⁴. Erzurum Umumi Kongresi öncesi, kongre hazırlıklarını bizzat organize etti¹²⁵.

23 Temmuz 1919'da yapılan Erzurum Umumi Kongresi'nde Erzurum merkez delegesi olarak katıldı. En yaşlı delege olması sıfatıyla kongrenin açış konuşmasını yaptı. Kongre başkanlığı için yapılan seçimde Mustafa Kemal'in yanında Başkan vekilliğine seçildi¹²⁶. Kongre sonucunda seçilen dokuz kişilik Heyet-i Temsiliye'ye seçildi ve Erzurum adına Sivas Kongresi'ne katıldı¹²⁷. Burada da Yeni Temsil Heyeti'ne Erzurum adına üye seçildi ve Anadolu Rumeli Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti üyesi oldu¹²⁸.

1921 yılında Erzurum İl Genel Meclisi Daimi Komisyon Üyeliği görevinde bulundu¹²⁹. Türkiye Komünist Fırkası (TKF) Heyeti'nin Erzurum'a geleceğinin duyulması üzerine, komünizm cereyanlarına karşı bir tedbir almak üzere "Müdafaa-i Mukaddesat ve Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti" adıyla bir cemiyet kurarak başkanlığını yaptı¹³⁰. 21.7.1923'te yapılan TBMM II. Dönem seçiminde 398 oy ayarak Erzurum'dan Milletvekili seçildi. 19 Ağustos 1923'te meclise katıldı. 1 Eylül 1923'te de mazbatasını onaylandı. Şeriye ve Evkaf, Umum Diyanîye, Layiha ve Nizamname-i Dahili Komisyonları üyeliklerinde görev aldı. Bir kanun tasarisının ivedilikle görüşülmesi için önergede bulundu. Meclis genel kurulunda 19 değişik konuda olmak üzere 30 konuşma yaptı. TBMM için daha sonra yapılan seçimlerde V. Dönemde Zonguldak'tan VI. Dönemde Rize'den, VII. Ve VIII. Dönemlerde de Erzurum'dan milletvekili seçildi¹³¹.

¹²³ Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi*, I, s.12; Dursunoğlu, *Milli Mücadelede Erzurum*, s.33-35.

¹²⁴ Dursunoğlu, *Milli Mücadelede Erzurum*, s.54; Süleyman Necati Güneri (*Hatıra Defteri*), s.44.

¹²⁵ Selvi, *Mili Mücadele'de Erzurum*, 2000, s.101,108.

¹²⁶ Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi*, II, s.13, 25. (Kongrenin açılış nutku için bkz. "Belgelerle Türk Tarih Dergisi Dün-Bugün-Yarın", Ağustos 1970, Sayı:345, s.14-16-17-20-23.).

¹²⁷ Atatürk, *Nutuk*, I,s.47

¹²⁸ Kemal Arıburnu, *Sivas Kongresi*, s.88.

¹²⁹ Çoker, *Türk Parlamento Tarihi*, s.304.

¹³⁰ Yavuz Aslan, *Türkiye Komünist Fırkası'nın Kuruluşu ve Mustafa Suphi*, Ankara, 1997, s.312-314.

¹³¹ Çoker, *Türk Parlamento Tarihi*, s.304.

Mehmet Raif Dinç, diğler namı ile Raif Hoca'nın başından iki evlilik geçmiştir. Birinci eşı Fatma Behiye Hanım¹³² ikinci eşı Bihin Hanım'dır¹³³. Dört çocuk babasıdır¹³⁴.

3 Ekim 1949'da milletvekili iken Ankara'da vefat etti. Mezarı İstanbul Kanlıca'dadır¹³⁵.

¹³² Erzurum Nüfus Müdürlüğü'nden 27.02.2002 tarihinde alınan Nüfus Kayıt Örneği

¹³³ Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi*, III, s.203.

¹³⁴ TBMM Yayınlarından, T.B.M.M. Üyeleri Albümü.

¹³⁵ Erzurum Nüfus Müdürlüğü'nden alınan 27.02.2002 tarihli Nüfus Kayıt Örneği, Çoker, *Türk Parlamento Tarihi*, III, s.304; Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi*, III, s.204.

4-HÜSEYİN AVNİ (ULAŞ) BEY ERZURUM-BAYAZIT

(1887-1948)

1303 (1887)'de Erzurum'un Kümbet Köyü'nde doğdu. (Şimdiki Bingöl ili Karlıova ilçesi merkezine bağlı). Babası Kiğı'lı Türkmen Ulaşoğulları'ndan Kümbetli Gençğa namıyla tanınan Dursun Ağaoğlu Musa Bey, Annesi Kümbetli Mehmet kızı Münire Hanım'dır¹³⁶. 11 yaşına kadar köyünde Halil Efendi'den ilk eğitimini gördü¹³⁷. İlk ve orta öğrenimini Kiğı Rüştüyesi ve İstanbul-Vefa Sultanisi'nde (Lise) tamamladıktan sonra 23 Eylül 1912 tarihinde İstanbul Hukuk Fakültesi'ni bitirdi. Stajını tamamladıktan sonra 29 Kasım 1913'te İstanbul Barosu'na kaydoldu ve Avukatlık yapmaya başladı¹³⁸. 1914'te askere alınarak İstanbul Yedek Subay Talimgahında eğitimini tamamladıktan sonra doğu Cephesinde Teğmen rütbesiyle 50. Alay 3. Bölüğü'nde Ruslar ile dört yıl savaştı. Kasım 1918'de terhis olduktan sonra Kars'ta "Wilson Prensipleri"ne göre 5 Kasım 1918'de kurulan "Milli İslam Şurası'na Fahri Hukuk Müşavirliği yaptı. Daha sonra Erzurum'a gelerek Maliye ve Hukuk Müşavirliği görevlerinde bulundu¹³⁹. Vilayat-ı Şarkıyye-i Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti'nin Erzurum Şubesi'nin kurucularındandır. Cemiyetin idare heyetinde görev aldı¹⁴⁰. İzmir'in işgalini en sert şekilde protesto edenlerin öncülerindendir¹⁴¹. Vilayat-ı Şarkıyye-i Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti'nin Erzurum Şubesi'nin 2. Mıntika Reisi olarak çok önemli çalışmalar yaptı¹⁴². Vilayat-ı Şarkıyye-i Müdafaa-i Hukuk-ı

¹³⁶ Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi*, III, s.204.

¹³⁷ Muammer Çelik, Hüseyin Avni Ulaş, İstanbul, 1996 (Erzurum kitaplığı Yayınlarından), s.13.

¹³⁸ Çoker, *Türk Parlamento Tarihi (1919-1923)*, III, s.391.

¹³⁹ Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi*, III, s.204.

¹⁴⁰ Dursunoğlu, *Milli Mücadele'de Erzurum*, s.33-35.

¹⁴¹ Muzaffer Taşyürek, *Erzurum Kongresi ve I. TBMM'de Erzurum Milletvekilleri*, İstanbul, 2000, s.64.

¹⁴² Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi*, I, s.3-33; Süleyman Necati Güneri, *Hatıra Defteri*, s.47-51.

Milliye Cemiyeti'nin Erzurum Şubesi'nin yapmış olduğu Vilayet Kongresi'nde (17 Haziran 1919) göreve aldı. Erzurum Şubesi'nin ilan ettiği beyannamede imzası vardır¹⁴³.

23 Temmuz 1919'daki Erzurum Umumi Kongresi'ne Doğu Beyazıt delegesi olarak katıldı. Kongrede aktif görevlerde bulundu. Elviye-i Selase'nin (Kars, Ardahan, Batum) durumu ile mutlaka ilgilenilmesi için 5 Ağustos 1919 günü Kongreye sunulan raporun hazırlayıcılarından¹⁴⁴. 7 Ağustos 1919'daki son içtimada kongre üyeleri tarafından hazırlanıp ilan edilen kongre beyannamesini imzalayan delegeler arasındadır¹⁴⁵.

Erzurum'dan son (IV) Osmanlı Mebusan Meclisi'ne 19 Ocak 1920'de yapılan seçimlerde Erzurum Milletvekili seçildi. Misak-ı Milli'yi imzaladı. İstanbul'un işgali ve Meclis'in kapatılmasından sonra Heyet-i Temsiliye'nin talimatıyla Ankara'ya geldi. 23 Nisan 1920'de TBMM'nin açılışında hazır bulundu. I. Meclis'te Erzurum Milletvekili oldu. Mecliste Adalet, Milli Savunma, Anayasa, Mali Kanunlar, PTT ve Bütçe Komisyonlarında görev yaptı. II. Toplantı yılında Mali Kanunlar Komisyonu Başkanlığı'nı, Anayasa Komisyonu'nun Katipliğini ve PTT Komisyonu'nun sözcülüğünü yaptı. Mali Kanunlar Komisyonu Başkanlığını III. Toplantı yılında da sürdürdü. 10 Mayıs 1921'de Müdafaa-i Hukuk Grubu'nun kurulmasında muhalefetteki II. Grupta yer aldı¹⁴⁶. Temiz karakteri, samimi tenkitleri ve meclis kürsüsündeki hitabeti ile Demokrasi adına çok önemli hizmetler yaptı¹⁴⁷. Hemen her konuda meclis kürsüsünden görüşlerini açıkladı. Doksanüçü gizli oturumlarda olmak üzere 409 konuşma ile I. Meclis'in kürsüde en çok konuşan hatibi oldu. Dokuz soru önergesi ve sekiz kanun teklifi verdi¹⁴⁸. Kasım 1922'de Meclis'te I. Başkan Vekili seçildi. I. Meclis'in son günlere kadar bu görevini sürdürdü¹⁴⁹.

¹⁴³ Baykal, *Erzurum Kongresi İle İlgili Belgeler*, s.2.

¹⁴⁴ Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi*, II, s.213.

¹⁴⁵ Kırzioğlu, "Erzurum Kongresi Beyannamesini İmzalayan 45 Mümessil", s.158.

¹⁴⁶ Çoker, *Türk Parlamento Tarihi*, III s.392.

¹⁴⁷ Çelik, Hüseyin Avni Ulaş, s.14.

¹⁴⁸ Çoker, *Türk Parlamento Tarihi*, III, s.392.

¹⁴⁹ Ali Fuat Cebesoy, "Hüseyin Avni'de Vatan Sevgisi", *Palandöken Gazetesi* (Milliyetçiler Derneği Neşriyatı, 1958, Sayı:7'den alıntı), 23 Şubat 1998, Hüseyin Avni Ulaş Özel Sayısı.

II.Meclise seçilemedi. Milletvekilliği sona erince İstanbul'a dönerek Avukatlığa başladı¹⁵⁰. 17 Kasım 1924'te kurulan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın İstanbul Şubesi'nin kuruluşunda çalıştı ve yönetim kurulunda görev aldı¹⁵¹. 17 Haziran 1926'da İzmir Suikasti ile ilgili olarak tutuklandı. Ankara İstiklâl Mahkemesi'nde yapılan yargılama sonucu 26 Ağustos 1926'da suçsuz bulunarak beraat etti¹⁵². 7 Kasım 1939'da boş bulunan İstanbul 5. Noterliğine tayin oldu. 1945 yılında Nuri Demirağ'ın kurduğu "Milli Kalkınma Partisi"nin idare heyetine girdi. "Mesuliyet" isimli haftalık gazetede ülkemiz için çok yararlı yazılar yazdı¹⁵³.

23 Şubat 1948'de vefat etti. Hüseyin Avni Ulaş evli ve Mehmet isminde tek evladının babasıdır. Mezarı İstanbul Kandilli'de Küçüksu mezarlığındadır¹⁵⁴.

¹⁵⁰ Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi*, III, s.204.

¹⁵¹ Rauf Orbay, "Milli Mücadelede Hüseyin Avni", Palandöken Gazetesi (Milliyetçiler Derneği Neşriyatı, 1958, Sayı7'den Alıntı), 13 şubat 1998, Hüseyin Avni Ulaş Özel Sayısı.

¹⁵² Çoker, *Türk Parlamento Tarihi*, III, s.392.

¹⁵³ Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi*, III, s.204.

¹⁵⁴ Çelik, Hüseyin Avni Ulaş, s.16,29.

5-ABDULLAHAĞAZADE ZAHİD BEY (PEKİNDAĞ) ERZURUM-BAYBURT

(1866-1930)

1866'da Bayburt'ta doğdu. İlk ve Rüştiye'yi okudu. Bayburt'ta Maliye Katibi ve daha sonrada Sandık Emini (Veznedar) oldu. 1916'daki Rus işgali sırasında ailesi ile birlikte Tokat'a göçtü. Bayburt'un 21 Şubat 1918'de kurtuluşu üzerine memleketine geri döndü¹⁵⁵. Vilayat-ı Şarkıyye-i Müdafaa-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti'nin Bayburt Şubesinin kurulmasında büyük hizmetleri oldu. 17-25 Haziran 1919'da yapılan Vilayet-i Şarkıyye-i Müdafaa-i-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti Erzurum Şubesi Vilayet Kongresi'ne ve 23 Temmuz 1919'daki Erzurum Umumi Kongresi'ne Bayburt delegesi olarak katıldı¹⁵⁶. Karakter olarak sakin yapılı, memleket meselelerini derinliğine inceleyen, yeniliklere açık ve milli mücadelenin gönülden destekleyicisi oldu. Bayburt halkının takdirlerini kazanarak 1920-1922 yılları arasında Belediye Başkanlığı görevinde bulundu¹⁵⁷. Kendisine milletvekilliği görevi teklif edildiğinde, "Biz o ulvi hizmetlerimizi ileride bir makam elde edeceğiz diye yapmadık. Vatan için hizmet karşılıksızdır" diyerek kabul etmemiştir¹⁵⁸. 1923 yılında ailesiyle birlikte İstanbul'a göçtü. Ölünceye kadar ticaretle uğraştı. 1930'da İstanbul'da vefat etti¹⁵⁹. Kabri Tuzcuzade Mezarlığı'ndadır¹⁶⁰. Oğulları Pekindağ soyadını taşıyorlar¹⁶¹.

¹⁵⁵ Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi*, III, s.204.

¹⁵⁶ Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi*, I, s.107; Sadri Karakoyunlu, *Bayburt Tarihi*, Ankara, 1990, s.336.

¹⁵⁷ Sadri Karakoyunlu, *Bayburt Tarihi*, Ankara, 1990, s.386.

¹⁵⁸ Osman Okutmuş, "Erzurum Kongresi'nde İki Bayburtlu", *Bayburt Postası Gazetesi*, Yıl:32, Sayı; 3513, s.3-4.

¹⁵⁹ Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi*, III, s.204.

¹⁶⁰ Karakoyunlu, *Bayburt Tarihi*, s.386.

¹⁶¹ Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi*, III, s.204.

6-ALEMDARZADE MEHMET TEVFİK BEY (ÇORUH)
ERZURUM-BAYBURT

(1882-1941)

1882 yılında Bayburt'ta doğdu. Babası Ahıska'dan göç ederek Bayburt'a yerleşen Tapu Kadastro Uzmanı Ragıp Bey'dir. Bayburt'ta Alemdarzadeler olarak tanınırlar¹⁶².

Rüşdiye'yi Bayburt'ta Liseyi Trabzon'da, Hukuk'u İstanbul'da okudu. Bayburt'ta Hazine Avukatlığı yaptı. Vilayat-ı Şarkiyye-i Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti'nin Bayburt Şubesi kurucularındandır. Bu cemiyetin ikinci reisliğini de yapmıştır¹⁶³. Vilayat-ı Şarkiyye-i Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti'nin Bayburt Şubesi tarafından kendisine verilen itimatname ile¹⁶⁴ 17 Haziran 1919'da yapılan Erzurum Vilayet Kongresi'ne ve 23 Temmuz 1919'da toplanan Erzurum Umum Kongresi'ne Bayburt delegesi olarak katılmıştır¹⁶⁵. Kongre sırasında başarılı çalışmalarıyla dikkatleri üzerinde topladı. Kongre sırasında Program Encümeni'ne seçilerek faal görevlerde bulundu. 27 Temmuz 1919 Pazar günü yapılan IV.İçtima sırasında yedi vilayet bölgesinden (Vilayet-i Sitte¹⁶⁶ ve Trabzon) dışarı göç yapılmasını yasaklayan karar maddesini Kongre Heyeti'ne sunan dokuz delegeden birisidir¹⁶⁷.

¹⁶² Karakoyunlu, *Bayburt Tarihi*, s.384.

¹⁶³ Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi*, III, s.205.

¹⁶⁴ Karakoyunlu, *Bayburt Tarihi*, s.336.

¹⁶⁵ Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi*, I, s.83; Kansu, *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber*, I, s.78.

¹⁶⁶ Vilayet-i Sitte (Altı Vilayet) tabiri Bayazıt-/Ağrı, Kiğı, Erzurum, Bayburt, Yusufeli Dahil ERZURUM, Siirt, Bingöl, Genç, Muş, Şırnak dahil BİTLİS, Tokat, Amasya, Şarkikarahisar ve Aziziyye/Pınarbaşı dahil SİVAS, Hakkâri dahil VAN; Adıyaman, Malatya, Tunceli'yi içine alan Mamüratül'aziz (ELAZIĞ), Siverek, Mardin ve Palu'yu içine alan DİYARBAKIR illerini ifade etmektedir. Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi*, I, s.4.

¹⁶⁷ Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi*, II, s.81.

Erzurum Kongresi sonunda ilan edilen Kongre Beyannamesi'ni imzalayan delegeler arasındadır¹⁶⁸.

Kendi kuşağına göre ileri fikirli ve her türlü yeniliğe açık bir kişiliğe sahipti. Uzun yıllar Bayburt'ta Belediye Meclis Üyeliği'nde bulundu. 1934-1941 yılları arasında Bayburt Belediye Başkanlığını yaptı. Bayburt'ta büyük hizmetleri oldu¹⁶⁹. Bayburt'ta şık giyimi ve güçlü hitabetiyle büyük saygı uyandırmıştı. Atatürk'e gönülden bağlı, onun inkılâplarının samimi takipçisi olmuştur. Gençleri sever, korur ve onlara anılarını anlatmaktan zevk alırdı¹⁷⁰.

Bayburt Belediye Başkanlığı yaptığı sırada maiyet memurlarından bazıları tarafından belediyede yapılan bir suistimal kendisini çok rahatsız etmiş, bu hadisenin onun başkanlığı sırasında yapılmış olmasından dolayı, sorumluluğun ağır üzüntüsü içerisinde bu olayı onuruna yediremeyerek 15 Haziran 1941 tarihinde civa sülfür içerek intihar etmiştir¹⁷¹.

Mehmet Tevfik Çoruh Bey, üç erkek ve bir kız çocuk babası idi. Oğullarından biri Emekli Albay Fikret Çoruh'tur¹⁷².

¹⁶⁸ Kırzioğlu, "Erzurum Kongresi Beyannamesi'ni İmzalayan 45 Mümessil", S.5, s.157.

¹⁶⁹ Karakoyunlu, *Bayburt Tarihi*, s.385.

¹⁷⁰ Ankara Bayburt Kültür Derneği Yayınları, Yıl:1973, Sayı:6, s.11.

¹⁷¹ Karakoyunlu, *Bayburt Tarihi*, s.385, 501.

¹⁷² Karokuyunlu, *Bayburt Tarihi*, s.385, 501.

7-İSMAİL HAKKI NALBANTOĞLU ERZURUM-DİYADİN

(1895-1936)

1895'te Erzurum'da doğdu. Babası Erzurum Gez Mahallesi eşrafından Nalbantbaşı Recep Efendi'dir¹⁷³.

İlkokul, ortaokul ve askeri liseyi Erzurum'da okudu¹⁷⁴. 1899'da Harbiye'ye girdi. 1902'de asteğmen rütbesiyle mezun oldu¹⁷⁵. 1905'te Erzurum'daki isyana katılıp İran'a giden genç subaylardandır.

Harbiye'de Mustafa Kemal Paşa ile aynı dönemde eğitim gördü. Balkan ve I.Dünya Savaşı'na katıldı¹⁷⁶. Dokuzuncu Ordu'ya bağlı Kars'ta Bölük Komutanlığı yaptı. Kafkas Cephesi'nde Ruslarla çarpışırken yaralandı. Geri hizmete alında, Tercan Askerlik Şubesi Başkanlığı yaptı. Mondros Mütarekesi'nden sonra Yüzbaşı rütbesindeyken askerlikten istifa etti¹⁷⁷.

Askerlikten ayrıldıktan sonra Ermeni mezalimine karşı "Türk Basımevi" adıyla bir matbaa açarak, Süleyman Necati Güneri ve diğer iki ortağıyla birlikte Erzurum'da "Albayrak" gazetesini çıkardı¹⁷⁸.

Erzurum'da Müdafaa-i Hukuk resmen teşekkül etmeden önce "İstihlas-ı Vatan Cemiyeti" kurucuları arasında yer almıştır¹⁷⁹.

¹⁷³ Ahmed Nedim, *Ankara İstiklal Mahkemesi Zabıtları*, 1926, İstanbul, 1933, s.205-206. (M.Fahrettin Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi* isimli eserinde, III, s.205'te İsmail Hakkı Bey'in doğum tarihini 1879 olarak vermektedir. Ancak İsmail Hakkı Bey, İstiklal Mahkemesinde yargılandığı sırada, kendisine doğum tarihi sorulduğunda, mahkeme heyetine 1895 olarak söylemektedir. Bu ifade mahkeme zabıtlarına da aynı şekilde geçmiştir.)

¹⁷⁴ Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi*, III, s.205; Konukçu, Mustafa Kemal Atatürk Döneminde Erzurum, s.326.

¹⁷⁵ Nedim Ahmet, *Ankara İstiklal Mahkemesi Zabıtları*, s.206.

¹⁷⁶ Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi...*, III, s.205; Konukçu, s.326.

¹⁷⁷ Nedim, *Ankara, İstiklal Mahkemesi Zabıtları*, s.206-207; Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi*, III, s.205; Konukçu, s.326.

¹⁷⁸ Nedim, *Ankara İstiklal Mahkemeleri Zabıtları*, s.207.

¹⁷⁹ Süleyman Necati Güneri, *Hatıra Defteri*, s.39; Dursunoğlu, *Milli Mücadelede Erzurum*, s.50.

Erzurum Umumi Kongresi'ne Diyardin Delegatesi olarak katıldı. Kongrenin son oturumunda Mustafa Kemal Paşa'yı Ezurum Vilayeti adına "temsil Heyeti"ne aday göstermiştir¹⁸⁰. Ayrıca Kongre sonunda ilan edilen Beyannameyi imzalayan delegeler arasındadır¹⁸¹. Bakü'de 1-8 Eylül 1920 tarihleri arsında yapılan "I.Şark Milletleri Kurultayı"na Kâzım Karabekir'in emri ile delege olarak katılmıştır¹⁸².

Daha sonraları Muhafaza-i Mukaddesat Cemiyeti üyesi olduğu gerekçesiyle (1925-1926) yargılanıp yedi yıl hapse mahkum oldu¹⁸³.

Genel aftan yararlanıp haptisten çıktıktan sonra, Erzurum'da kitapçılık işiyle meşgul oldu¹⁸⁴.

Ekim 1936'da vefat etti. Kabri aile arazisinin bulunduğu Erzurum-Umudum köyündedir: Evlenmişse de hiç çocuğu olmamıştır¹⁸⁵.

¹⁸⁰ Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi*, III, s.232.

¹⁸¹ Kırzioğlu, "Erzurum Kongresi Beyannamesini İmzalayan 45 Mümessil", s.158.

¹⁸² Aslan, *Türkiye Komünist Fırkası'nın Kuruluşu, ve Mustafa Suphi*, s.147.

¹⁸³ Nedim, *Ankara İstiklal Mahkemesi Zabıtları*, s.206-215; Birinci, Süleyman Necati Güneri Hatıra Defteri, s.50; Muhafaza-i Mukaddesat Cemiyeti Eski Erzurum Mebusları Raif Hoca ve Yeşilzade Salih Hoca tarafından 1921'de Erzurum'da kurulmuştur. Hilafetçi ve şeriatçı bir görüşü benimseyen cemiyet üyeleri "şapka isyanı" dolayısıyla istiklal mahkemelerinde yargılanmışlardır. Nedim, *Ankara İstiklal Mahkemesi Zabıtları*, s.392.

¹⁸⁴ Süleyman Necati Güneri, *Hatıra Defteri*, s.50.

¹⁸⁵ Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi..*, III, s.205. (Ailesinden Erzurum Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dekanlığı'na gelen mektuptaki bilgilerden)..

8-MUSTAFA SABUNCUOĞLU ERZURUM-DİYADİN

Erzurum'a bağlı Dumlu Beldesi'nin Dinarkom (Yeni adı Muratgeldi) köyünden Hamdullah Ağa'nın oğludur. Habibefendi Mahallesi'ne yerleşen Hamdullah Ağa, Erzurum'da iç yağından "Karasabun" yapmakla ünlü esnaflardan biri idi. Mustafa Sabuncuoğlu'da ticaretle uğraşmıştır¹⁸⁶.

Kongrenin açılışı yaklaşmasına rağmen henüz Diyadin ilçesinden katılacak delege adının bildirilmemesi üzerine, Vilayat-ı Şarkiyye-i Muhafaza-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti Erzurum Şubesi Başkanlığı Diyadin Belediye Başkanlığı'na ve Muhafaza-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti'ne gönderdiği bir telgrafla, vaziyetin önemine istinaden Diyadin delegesini merkezden seçmek için müsaade isteyerek Mustafa Sabuncuoğlu'nu Diyadin delegesi olarak seçmiştir¹⁸⁷.

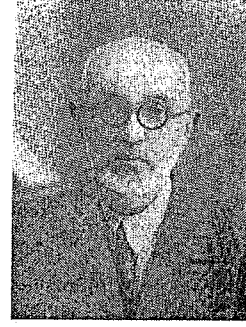
Kongreye katıldığı mevcut delege listelerinden kesin olarak anlaşılmaktadır¹⁸⁸. Ancak bu zat hakkında Dumlu-Dinarkom köyünde ve Habib Efendi Mahallesi'nde yapmış olduğum araştırmalarda daha fazla bilgilere ulaşmak mümkün olmamıştır.

¹⁸⁶ Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi*, III, s.205.

¹⁸⁷ Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi*, I, s.178.

¹⁸⁸ Dursunoğlu, *Milli Mücadelede Erzurum...*, s.90; Kansu, *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Mustafa Kemal'le Beraber*, s. Başar, *Devrim Tarihi Bakımından Erzurum Kongresi*, s.63.

9-MAKSUD KAPIKAYA ELEŞGİRD

(?-1931)

Erzurumlu Maksud Bey, Erzurum vilayet evrak müdürlüğü, Hıms Kaymakamlığı¹⁸⁹, emekli olduktan sora Vilayat-ı Şarkıyye Müdafaa-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti Erzurum Şubesi İdare Heyeti Üyeliği görevlerinde bulundu¹⁹⁰.

17-25 Haziran 1919'da yapılan "Erzurum Vilayet Kongresi" ve "23Temmuz-7 Ağustos tarihleri arasında yapılan "Erzurum Umumi Kongresi"nin toplanmasında ve yapılanmasında önemli hizmetlerde bulunmuştur¹⁹¹.

Umumi Kongre öncesi yapılan hazırlık çalışmaları sırasında, diğ er illerden gelen misafirlerin ağırlanması ve kongre giderlerinin karşılanmaması amacıyla Erzurum'daki 42 mahalle 9 mıntıka bölgesine ayrılmıştı.Bu mıntıkalardan teberru, emanet eşya ve levazım toplayan kimselerden sorumlu muakkiplerden (takipçi) birisiydi. İkinci mıntıka bölgesindeki Şeyhler, Çırçır, Yoncalık, Sultanmelik mahalleleri, Maksud Bey'in sorumluluk alanı içerisindeydi¹⁹².

Ayrıca Kongreye katılacak misafirlerin kalacağı iki odanın tefrişi için Maksut Bey görevli idi¹⁹³.

Kendisi Vilayat-ı Şarkıyye-i Muhafaza-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti Erzurum Şubesi tarafından Eleşkird adına delege seçilerek umumi Kongreye katılmış ve kongre sırasında aktif çalışmalarıyla dikkat çekmiştir. Kongrenin son oturumunda Mustafa Kemal Paşa'yı Erzurum Vilayeti adına Temsil Heyeti için aday göstermiştir¹⁹⁴.

¹⁸⁹ Kırzioğlu, "Erzurum Kongresini İmzalayan 45 Mümessil...". s.158.

¹⁹⁰ Dursunoğlu, *Milli Mücadelede Erzurum...*, s.34.

¹⁹¹ Süleyman Necati Güneri, *Hatıra Defteri...*, s.43-44, 47; Dursunoğlu, *Milli Mücadelede Erzurum*, s.43,44.

¹⁹² Selvi, *Milli Mücadelede Erzurum*; Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi*, I, s.168.

¹⁹³ Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi...*,I, s.170.

¹⁹⁴ Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi...*, II, s.232.

Kongre sonunda ilan edilen beyannameyi imzalayan delegeler arasındadır¹⁹⁵. Erzurum Vilayet Evrak Müdürlüğü'nden emekli olup emekli sandığı sicili 176.dır. 01.01.1931'de Erzurum'da vefat etmiştir¹⁹⁶. Bu zat hakkında daha fazla bilgilere ulaşmak mümkün olmamıştır¹⁹⁷.

¹⁹⁵ Kırzioğlu, “Erzurum Kongresi Beyannamesini İmzalayan 45 Mümessil”, s.158.

¹⁹⁶ Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi...*, II, s.205.

¹⁹⁷ Emekli Sandığı Genel Müdürlüğü'nde 176 sicil nolu kayıtlar maalesef bulunamamıştır.

10-CEVAT DURSUNOĞLU
ERZURUM/HASANKALE

(1892-1970)

10 Temmuz 1892'de¹⁹⁸ Erzurum'da Çukurzeynel Mahallesi'nde doğmuştur.¹⁹⁹ Babası, 1876'da Erzurum Mebusu seçilen ve Hicaz Vilâyeti Defterdarı iken Medine'de ölen Ahmet Muhtar Bey'in oğlu İbrahim Hakkı Bey'dir. Annesi Nâfia Hanım'dır.²⁰⁰ Nâfia Hanım, 1730'lu yıllarda Karabağ'dan gelme olup Erzurum'da vakıfları bulunan "Kazzazoğulları"da denilen "Erverdi"lerden Nafız Bey'in kızıdır.²⁰¹

Cevat Bey'in eşi Halide Yaşar Hanım'dır. 14.7.1921 tarihinde yapılan evlilikten sonra dünyaya iki kız çocuğu gelmiştir. Kızlarının ismi, Sevim ve Leyla Hacer'dir.²⁰² İngilizce öğretmeni olan Leyla Hacer Hanım'ın 1966 yılında ölümü Cevat Bey'i oldukça etkilemiştir²⁰³

İlkokulu Erzurum'da Ayazpaşa ve Numune-i Terakki İbtidâi Mektepleri'nde tamamlayan Cevat Bey (1896-1902), Orta öğrenimini Erzurum Mülki Rüşdiye ve İdâdi Mektebi'nde okuyup, bu okuldan 1910 tarihinde birincilikle mezun olmuştur.²⁰⁴ Aynı

¹⁹⁸ Tolga Başak, *Milli Mücadele Günleri'nde Cevat Dursunoğlu*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum, 2000, s.1; TBMM Arşivi, Özel Hal Tercümesi, Dosya No: 1152, Kutu No: 34.

¹⁹⁹ Envâr-ı Şarkıyye, 23 Temmuz 1969, Yıl:102, Sayı:3, Vilayet Matbaası, Erzurum; Fahrettin Kırzioğlu, "50 Yıl Sonra Erzurum Kongresi'nin Sağ Kalan Beş Mümessili", *Türk Kültürü*, Yıl:VIII, Sayı:85, (1969), s.56; Fahrettin Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi*, Ankara, 1993, s.204; Sait Terzioğlu, "Cevat Dursunoğlu'nun Ölümü Yurtta Büyük Üzüntü Yarattı." *Cumhuriyet*, 13.01.1970; Başak, Milli Mücadele Günlerinde..., s.1

²⁰⁰ Emekli Sandığı Arşivi, Dosya No:21614/3510.

²⁰¹ Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi*, s.204; Envâr-ı Şarkıyye, 23 Temmuz 1969, Yıl:102, Sayı:3; Başak, Milli Mücadele Günlerinde..., s.1

²⁰² Emekli Sandığı Arşivi, Dosya No:21614/3510; Başak, Milli Mücadele Günlerinde..., s.1

²⁰³ Başak, *Milli Mücadele Günlerinde...*, s.2

²⁰⁴ Envâr-ı Şarkıyye, 23 Temmuz 1969, Yıl:102, Sayı:3; Başak, Milli Mücadele Günlerinde..., s.2.

yıl Maârif Nezareti'nin açmış olduğu imtihanı kazanan Cevat Bey, 1910 Kasım'ında yüksek öğrenim yapmak için Almanya'ya gönderilmiştir.²⁰⁵

1914 Ağustos'unda I. Dünya Savaşı patlak verince 12 Ağustos 1914'de askere alınan Cevat Bey, Ağustos-Aralık 1914'de Yedek Subay Okulu'nda okuyarak, 13 Kasım 1914 tarihinde asteğmen ve 10 Nisan 1915'de de teğmen olmuştur.²⁰⁶ İlk olarak 1914'ün sonlarına doğru Erzurum'daki 3. Ordu emrine teğmen olarak verilen Cevat Bey, burada, ilk defa oluşturulan Kayak Müfrezesi'nde görev almıştır. 1915 Mart'ında Pasinler Cephesi'nde de vazifede bulunan Cevat Bey, Nisan 1915-Şubat 1916 tarihleri arasında Erzurum Menzil Müfettişliği'nde Erkân-ı Harbiye Almanca Tercümanı olarak çalışmıştır.²⁰⁷ Erzurum'un işgali üzerine Erzincan'a gönderilen Cevat Bey, burada kısa bir süre görevde bulunduktan sonra yine 1916 yılı içerisinde Diyarbakır'da İkinci Ordu emrinde istihbarat subaylığı görevine başlamıştır.

Daha sonraki yıllarda 1917'de Makedonya ve Romanya Cepheleri'nde vazife gören Cevat Bey, geçirdiği Tifüs hastalığı sebebiyle 1918 yılının yazında İstanbul'da Harbiye Nezareti Ordu Dairesi Başkanlığı'na tercüman olarak verilmiştir.²⁰⁸ Cevat Bey, 4 Aralık 1918'de İstanbul'da terhis olarak askerlik görevini tamamlamıştır.²⁰⁹

Maârif Nezareti, Cevat Bey'i daha terhis işlemleri tamamlanmadan önce Erzurum Öğretmen Okulu Müdürlüğü'ne atamışsa da Cevat Bey, terhis işleminin gecikmesi üzerine gidip görevine başlayamamış, bir süre sonra da Erzurum Öğretmen Okulu kapatılmıştır. Cevat Bey, 4 Aralık 1918 tarihinde terhis olunca Maârif Nezareti'ne başvurmuş ve daha önceki atamasından dolayı Erzurum'da görev alma

²⁰⁵ TBMM Arşivi, Özel Hal Tercümesi, 1151/34; Cumhuriyet Dönemi Eğitimcileri, UNESCO Türkiye Milli Komisyonu. (Editörler:Hüsnü Cırtılı, Bahir Sorguç), Ankara, 1987, s.145; Uluğ Demir, "Büyük İnsan Ve Büyük Devrimci Cevat Dursunoğlu.", Ulus, 15.01.1970; Başak, Milli Mücadele Günlerinde..., s.2.

²⁰⁶ Başak, Milli Mücadele Günlerinde..., s.2.

²⁰⁷ Envâr-ı Şarkıyye, 23 Temmuz 1969, Yıl:102, Sayı:3; Başak, Milli Mücadele Günlerinde..., s.2.

²⁰⁸ Cevat Dursunoğlu, "29 Ekim'in Mânâsı", Tarih Yolunda Erzurum, Yıl:2, Sayı:7-8, (Ocak 1961), s.7.

²⁰⁹ TBMM Arşivi, Özel Hal Tercümesi, 1152/34; Dursunoğlu, Milli Mücadele'de Erzurum, s.16; Envâr-ı Şarkıyye, 23 Temmuz 1969; Kırcıoğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi*, III, s.205; Başak, *Milli Mücadele Günleri'nde...*, s.4.

isteğini dile getirmiştir. Fakat Maârif Nazırı'nın;''Erzurum'un hudutlarımız içinde kalıp kalmayacağı belli olmadığından orada yeniden bir öğretmen okulu açmaya lüzum yoktur'' şeklindeki ifadesiyle karşılaşmıştır. Cevat Bey, Nazır'ın kendisini İstanbul Sultanisi'nde bir öğretmenliğe atama önerisini de reddetmiştir.²¹⁰ Cevat Bey, terhisinden sonra İstanbul'da üç hafta kalmış, bu süre zarfında kurulduğunu gazeteden öğrendiği ''Vilayât-ı Şarkıye Müdafaâ-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti''ne giderek görev almak istemiş, bu isteği olumlu karşılanınca İstanbul'da kaldığı süre içerisinde bu cemiyetin toplantılarına katılmaya imkan bulmuştur.²¹¹

Neticede Vilayât-ı Şarkıye Müdafaâ-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti İstanbul Merkezi'nden Cemiyetin Erzurum'da bir şubesinin açılma iznini alan Cevat Bey, 10 Aralık 1918 tarihinde dayısının oğlu ve çocukluk arkadaşı Ahmet (Erverdi) ile beraber Trabzon'a gitmek üzere İstanbul'dan ayrılmıştır.²¹² Şam Vapuru ile Trabzon'a hareket eden Cevat Bey, on günlük çok zor bir deniz yolculuğu ardından buraya varmıştır. Cevat Bey ancak İstanbul'dan ayrılışından yirmi bir gün sonra Ocak 1919 ortalarında Erzurum'a varacaktır.²¹³ Burada Cevat Bey'in İstanbul'dan getirdiği selahiyetnameye dayanılarak 3 Mart 1919'da Erzurum Vilâyeti'ne verilen bir dilekçe ile ''Vilayât-ı Şarkıye Müdafaâ-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti Erzurum Şubesi'' resmen kurulmuştur.²¹⁴

²¹⁰ Dursunoğlu *Milli Mücadele'de Erzurum*, s.17; Uluğ Demir, ''Büyük İnsan Ve Büyük Devrimci Cevat Dursunoğlu'', *Ulus*, 15.01.1970; Başak, *Milli Mücadele Günleri'nde...*, s.4.

²¹¹ Dursunoğlu, *Milli Mücadele'de Erzurum*, s.18-19.

²¹² Gothard Jaeschke, *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi, Mondros'tan Mudanya'ya Kadar (30 Ekim 1918-11 Ekim 1922)*, TTK, Ankara, 1989, s.10; Dursunoğlu, *Milli Mücadele'de Erzurum*, s.22; Konukçu, *Selçuklulardan Cumhuriyete Erzurum*, Ankara, 1992, s.761; Başak, *Milli Mücadele Günlerinde...*, s.6.

²¹³ Konukçu,, *Selçuklulardan Cumhuriyete Erzurum; Cumhuriyet Dönemi Eğitimcileri*, s.147; Başak, *Milli Mücadele Günlerinde...*, s.6.

²¹⁴ *TBMM Arşivi*, Özel Hal Tercümesi, 1151/34;, ''50 Yıl Sonra Erzurum Kongresi'nin Sağ Kalan...'', *Türk Kültürü*, s.57; Şevket Süreyya Aydemir, *Tek Adam Mustafa Kemal, II (1919-1922)*, İstanbul, 1997¹⁷, s.89, Dip. 89; Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü I*, TTK Ankara, 1993, s.154-155. Vilayete verilen dilekçe örneği için Bkz. Dursunoğlu, *Milli Mücadele'de Erzurum*, Belge:1, s.117-118.

Cevat Bey, cemiyet kurulduktan sonra bir yandan Albayrak Gazetesi'nde fikir mücadelesi yapıp, özel ilkokulda eğitim çalışmalarını sürdürürken, bir yandan da kurulan yeni cemiyetin kâtiplik görevini üstlenmiştir. Cevat Bey, 17 Haziran 1919'da düzenlenen Erzurum Vilâyet Kongresi ve 23 Temmuz 1919 tarihli Erzurum Kongresi'nin toplanması için yapılan hazırlıkların içerisinde aktif olarak bulunmuştur. Erzurum Kongresi'nde de Erzurum Merkez Delegeliği hakkını Mustafa Kemal'e veren Cevat Bey, kongreye Hasankale delegesi olarak katılmıştır.²¹⁵

Cevat Bey, kongrede geçen görüşmelerde de aktif bir şekilde rol almış, öyle ki, oluşturulacak olan Milli Teşkilatlanmalarda temsilcilerin yerel yöneticilerden belirlenmesi önerisine karşı teşkilat yöneticilerinin seçim yoluyla oluşturulması fikrini savunmuştur.²¹⁶

Mondros Mütarekesi'nden sonra Erzurum'da yeniden çıkarılmaya başlayan Albayrak Gazetesi Heyeti içerisinde de bulunan Cevat Bey, 1920 Eylül ayında Bakû'de toplanan I. Doğu Halkları Kongresi'ne Erzurum'dan Kâzım Karabekir tarafından seçilen heyet içerisinde bulunarak iştirak etmiştir. Aynı ay Mustafa Suphi'nin önderliğinde toplanan Bakû Türkiye Komünist Teşkilatları Birinci Kongresi'ne de katılmıştır.²¹⁷

19 Mayıs 1920 tarihinde Erzurum Öğretmen Okulu Müdürlüğü'ne atanan Cevat Bey, bu görevine 5 Haziran 1920 tarihinde başlamış ve 2 Mart 1921'de Kars Milli Eğitim Müdürlüğü'ne atanmıştır.²¹⁸ 30 Eylül 1922 tarihinde Erzurum Lisesi Müdürü

²¹⁵ M. Şükrü Koç, "Devrimcinin Ölümü", *Ulus*, 14.01.1970; İsmail Usta, *Siyasi Tarih Üzerine Konuşmalar*, Derleyen: Mustafa Kutlu, İstanbul, 1976, s.64; Aydemir, *Tek Adam Mustafa Kemal Paşa II*, s.107; Fahrettin Kırzioğlu, *Kâzım Karabekir*, Ankara, 1991, s.140,141; Fahrettin Çiloğlu, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü Sözlüğü*, İstanbul, 1999, s.46; Başak, *Milli Mücadele Günlerinde...*, s.5.

²¹⁶ Goloğlu, *Erzurum Kongresi*, Ankara, s.90; Akşin, *İstanbul Hükümetleri Ve Milli Mücadele I*, s.472; Cevat Dursunoğlu "Erzurum Kongresi'nin Özelliği", *Tarih Yolunda Erzurum*, Yıl:1, Sayı:1, (Ocak 1959), s.20.

²¹⁷ *Türkiye Komünist Fırkası'nı Birinci Kongresi, Türkiye Komünist Fırkası Neşriyatından*, Bakû 1920, s.14-16; Aslan, *Türkiye Komünist Fırkası'nın Kuruluşu*, s.224; Mete Tunçay, *Türkiye'de Sol Akımlar-I (1908-1925)*, *Belgeler 2*, İstanbul, 1991, s.279; George Sharris, *Türkiye'de Komünizmin Kaynakları*, Çev. Enis Yedek, İstanbul, 1975, s.85; Başak, *Milli Mücadele Günleri'nde...*, s.8.

²¹⁸ Başak, *Milli Mücadele Günleri'nde...*, s.8.

olarak yeniden görev verilen Dursunoğlu, 3 Nisan 1924 tarihinde Şark Vilayetleri Maârif Müfettişi, 31 Kasım 1925 tarihinde de İlköğretim Genel Müdürü olmuştur. Bu son görevi çok kısa süren Cevat Bey, 1 Ocak 1926 tarihinde Orta Öğretim Genel Müdürlüğü görevine getirilmiştir. 12 Ocak 1931 tarihinde Avrupa (Almanya) Türk Talebi Müfettişi olarak Berlin'e gönderilen Cevat Bey, 1935'e kadar bu görevde kalmış, daha sonra 18 Nisan 1935 tarihinde Bakanlık Teftiş Kurulu Başkanı olarak yurda dönmüştür. Bu son vazifesi sırasında Yüksek Öğretim ve Güzel Sanatlar Genel Müdürlüğü de yapan Dursunoğlu, 1942-1946 tarihleri arasında VII.Dönem Kars ve 1946-1950 tarihleri arasında 8/1. Dönem Erzurum CHP Milletvekili olarak TBMM'ne girmiştir.²¹⁹

Halk Evleri ve Türk Dil Kurumu asli, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü şeref üyesi olan Cevat Bey'in 1946'da Ankara'da basılan ve bu çalışmanın tamamlanmasında da çok önemli bir rolü olan "Milli Mücadele'de Erzurum" adlı eseri kendisinin değerli belge ve anılarından oluşan tek hatıratıdır. Bu eser özellikle Erzurum Kongresi günleri ile ilgili üzerinde kalem oynatılmış birçok konuda başvurulana ana kaynaklardan birisi olma özelliğini hâlâ korumaktadır.²²⁰

12 Ocak 1970 tarihinde vefat eden Cevat Bey, Ankara'da Cebeci Mezarlığı'nda toprağa verilmiştir.²²¹

²¹⁹ TBMM Arşivi, Dosya No:1151, Kutu No:34, Defter No:32; Emekli Sandığı Arşivi, Dosya No:21614/3510; Başak, *Milli Mücadele Günleri'nde...*, s.8.

²²⁰ Başak, *Milli Mücadele Günleri'nde...*, s.9.

²²¹ Emekli Sandığı Arşivi, Dosya No.21614/3510; Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi*, s.206; *Cumhuriyet Dönemi Eğitimcileri*, s.148; *Erzurum İl Yıllığı*, (1998), Erzurum Valiliği Yayını, Ankara, 1998, s.220; Başak, *Milli Mücadele Günleri'nde...*, s.10.

11-KAĞIZMANLI BATTAL (EYİĞÜN) BEY ERZURUM-HASANKALE

(1884- ?)

1878'de Kars'tan Hasankale'ye muhacir olarak gelen Kağızmanlı Hacı-Firuz Bey'in oğlu olan Battal Bey, 1884'te Hasankale'de doğdu. İlkokulu Hasankale'de, Ortaokul ve Liseyi Erzurum'da okudu. Lise son sınıfta erkenden evlenince tahsilini yarım bıraktı. Fransızca ile birlikte, iyi derecede Rusça ve Ermenice bilirdi. Bir müddet Horasan'a bağlı Kötek'te PTT idaresinde memurluk yaptı. Daha sonra Müdür oldu. 1916'da bu bölgenin Rus işgaline uğraması üzerine Hasankale'ye döndü²²².

Rusça'yı çok iyi bildiği için Rusya'yla canlı hayvan ticareti yaptı. Ticarete başarılı oldu. Fizik olarak zayıf yapıda ve ufak tefek görünümüne rağmen, cesaretiyle çevresinde daima takdir toplamıştır²²³.

Mart 1918'de Hasankale'nin düşman işgalinden kurtuluşundan sonra Hasankale'ye Belediye Başkanı oldu. Vilayat-ı Şarkiyye Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti'nin Hasankale Şubesi'nin açılması için önemli çalışmalar yaptı. Mayıs 1919'da da cemiyetin şubesini açtı²²⁴.

Erzurum'da yapılan Vilayet²²⁵ ve Umumi Kongrelere Hasankale delegesi olarak katıldı²²⁶.

Kongrenin son günü Mustafa Kemal Paşa'yı Heyet-i Temsiliye için aday gösteren delegelerden biridir²²⁷. Ayrıca kongre sonunda ilan edilen beyannameyi de imzalamıştır²²⁸.

²²² Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi...*, III, s.206.

²²³ Battal Bey'in halen hayatta bulunan ve Hasankale'de un fabrikası çalıştıran akrabası, Muhsin Yüce'nin 25.06.2003 tarihinde bana anlattıklarından

²²⁴ Bu bilgiler yeğeni Eski Erzurum Milletvekili Avukat Necati Güven Bey'den alındı.

²²⁵ Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi...*, I, s.107.

²²⁶ Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi...*, I, s.171.

²²⁷ Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi...*, II, s.232.

²²⁸ Kırzioğlu, "Erzurum Kongresi Beyannamesini İmzalayan 45 Mümessil". s.158.

12-(PÂŞÂZÂDE) MEHMED CELAETTİN BEY
ERZURUM-HINIS

(1880-1920)

Köklü bir aileye mensup olan Mehmed Celaleddin Bey'in ataları eski idari yapıya göre Varto-Karayazı ve Tekman'ın da bağlı bulunduğu Sancak Merkezi olan Hınıs'a gelip yerleşmişlerdi.

Babası Muhyiddin Bey Adana Valiliği yapmış, Arapça bilgini ve iyi bir hattat idi. Mehmed Celalettin Bey 1880'de Adana'da doğdu. İlk öğrenimine orada başlayıp, Orta öğrenimini Hınıs'ta tamamladı. Babasından Arapça öğrenip, şair ve hattat olarak yetişti.

Erzurum'da Şazili Tarikatı Berzenci Şubesi Halifesi Şeyh Eşref Efendi'nin kızı Cemile Hanım'la evlendi. Bu hanımdan hiç çocuğu olmadı 1916'da Hınıs Ruslar tarafından işgal edilince, ailesi ile birlikte Elazığ'a göçtü. Üç yıl Elazığ'da kaldı. Orada A'şar komisyonunda çalıştı. Hınıs'ın kurtuluşu üzerine tekrar geriye döndü. Davavekilliği yaptı. Bir müddette Mal Müdürlüğü'ne vekalet etti. Rus ordusundan kalan ve Ermenilerin kaçırıp yakamadığı erzakları hükümet emriyle yoksul halka dağıttı. İlk eşinin ölümünden sonra Hınıs'ta Saibe Hanım ile evlendi²²⁹.

17-25 Haziran 1919'daki Erzurum Vilayet Kongresi'ne Hınıs Kazası adına delege olarak katıldı²³⁰.

Son derece zeki ve kabiliyetli biri olan Mehmed Celalettin Bey, Erzurum'da çıkarılan "Albayrak" gazetesinde Ermenilerin Hınıs ve çevresinde yaptıkları vahşet ve mezalim üzerine, yetkili ve tanıklığa dayanan değerli yazılar yazdı²³¹.

Çevresinde çok sevilip sayılan Mehmed Celalettin Bey, Erzurum Umumi Kongresi'ne Hınıs delegesi olarak seçildi. Kongre çalışmalarını sırasında aktif bir rol oynadı. Kongredeki çalışmalarından dolayı Mustafa Kemal Paşa tarafından da beğenilmiş ve takdir edilmiştir.

²²⁹ Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi...*, III, s.207. (M.Fahrettin Kırzioğlu'nun Mehmet Celalettin Bey'in yeğeni Murat Bingöl'den aldığı bilgilerden).

²³⁰ Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi*, I, s.108.

²³¹ Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi*, II, s.184.

24 Temmuz 1919'da Kongrenin ikinci içtımasının ikinci celsesinde yapılan seçimde, Onbeşkişilik Program Encümeni'ne seçildi. Yine Kongrenin 26 Temmuz 1919 tarihindeki üçüncü içtımasında, "Ermeni ve Rum tehlikelerine karşı halkımızın Vilayet-i Şarkıyye'den kesinlikle göç etmemesi" hususunda bir rapor hazırlayarak kongreye teklifte bulunmuştur²³².

Kongrenin, 7 Ağustos 1919'da yapılan son içtımasında Erzurum Vilayeti adına "Temsil Heyeti"ne aday gösterilmişse de, müzminleşen rahatsızlığı sebebiyle adaylıktan çekildiğini, kendi el yazısı ile yazdığı dilekçe ile mazeretinin kabulünü istemiştir²³³. Kongre sonunda ilan edilen Beyannameyi imzalayan delegeler arasındadır²³⁴. Yunus Emre'yi andıran ilahileri sade Türkçe ile yazılmış çok güzel eserlerdir.

"Derviş olan ar eylemez

Arif olan zar eylemez

Hekimler tımar eylemez

Ne a'ceb derdim var benim".

Yakalandığı amansız hastalıktan kurtulamayarak Ocak 1920'de Hınıs'ta genç yaşında vefat etmiştir²³⁵.

²³² Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi*, II, s.39, 57, 58.

²³³ Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi*, II, s.232.

²³⁴ Kırzioğlu, "Erzurum Kongresi Beyannamesini İmzalayan 45 Mümessil", s.157.

²³⁵ Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi*, III, s.207.

13-CEMAL AKSU ERZURUM-İSPİR

(1883-1946)

1883'de Yusufeli'nin Oşnak (Yeni adı "Köprügören") köyünde doğdu. Babası Reşid Ağa İspir'e gelerek Salaçor (Yeni adı "Aksu") mahallesinde yerleşti. İlkokul ve medrese tahsilini İspir'de yaptı²³⁶. Hukuk öğrenimini İstanbul'da tamamladı. Bir müddet komiserlik görevinde bulundu. Daha sonra geçimini Dava Vekilliği ve Arzuhalcilik yaparak kazandı. Aynı zamanda çiftçilikle de uğraştı²³⁷. 1916 yılındaki Rus işgali sırasında ailesiyle birlikte Tokat'a göçtü. İspir'in kurtuluşu üzerine geri dönerek eski işleriyle uğraştı. Vilayat-ı Şarkiyye-i Müdafaa-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti'nin İspir Şubesinin açılmasını sağladı. 17.21 Haziran 1919 tarihinde yapılan Erzurum Vilayet Kongresi ve 23 Temmuz 1919'da yapılan Erzurum Umumi Kongresi'ne İspir Delegatesi olarak katıldı. Kongre sonunda ilan edilen Kongre Beyannamesi'ni imzalayan delegelerden birisidir²³⁸. Erzurum İl Genel Meclisi'nde İspir'i temsilen yirmi yıldan fazla üye olarak görev yaptı²³⁹.

Cemal Aksu, ilk evliliğini Hediye adında bir hanımla yapmış, bu evlilikten Rıfat ve Hayriye adında iki çocuğu olmuştur. Oğlu Yüzbaşı Rıfat Bey Kopdağı'nda Ermeniler tarafından şehid edilmiştir. Hediye Hanım'dan sonra Rizeli Fevziye Hanım'la evlenmiş, bu hanımından çocuğu olmamıştır. Fevziye Hanım'ın ölümünden sonra ise Ermeni bir Hanımla evlilik yapmış, bu hanımından bir kızı olmuştur²⁴⁰.

Soyadı kanunu çıkınca, oturdukları mahallenin adını benimseyerek, soyadı olarak tescil ettirdi²⁴¹.

²³⁶ Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi*, III, s.207.

²³⁷ Cemal Aksu'nun kızı tarafından torunu Sayın Emine Yıldız Hanım'ın 12.04.2002 tarihinde dedesi ile ilgili yazdığı bilgilerden. Bu bilgiler öğrencim Burcu Kaya vasıtasıyla bana verildi.

²³⁸ Kırzioğlu, "Erzurum Kongresi'nin Sağ Kalan Beş Mümessili", Ocak 1977, Sayı:5, s.158.

²³⁹ Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi*, III, s.207.

²⁴⁰ Cemal Aksu'nun torunu, Sayın Emine Yıldız Hanım'ın verdiği bilgilerden.

²⁴¹ Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi*, III, s.207.

TRC. YÜZBAŞI RIFAT BEY KOPDAĞI
İY. KIZI YILDIZ HANIM MEK. 1946

Oğlunun 6l6m6n6n6 bir t6rl6 unutamayan Cemal Aksu, 1946 yılında bir yaz g6n6 girmiş olduğu ruhi bunalım sonucunda, oruh Nehri 6zerindeki bir k6pr6den atlayıp intihar etmiştir. Mezarı Erzurum'un İspir ilesindeir²⁴².

²⁴² Torunu Emine Yıldız'ın verdiği bilgiler; Kırzıoğlu, *B6t6n6yle Erzurum Kongresi*, III, s.207.

14-SÜLEYMAN NECATİ BEY (GÜNERİ)
ERZURUM-KARAKÖSE DELEGESİ

(1889-1944)

Milli Mücadele'deki başarılı çalışmaları, özellikle Albayrak Gazetesi ile Erzurum Kongresi'nin ve I. Dönem BMM Milletvekillerinin önemli isimlerinden biri olan Süleyman Necati Güneri; 17 Nisan 1889 (1305)'da Bingöl-Kiğı'da doğmuştur²⁴³. İlk ve ortaöğrenimini Kiğı'da İdadi'yi ve Hukuk Mektebi'ni babasının memuriyeti dolayısıyla Konya'da tamamlamıştır²⁴⁴. Daha tahsilini tamamlamadan önce memuriyet hayatına başlamış, Ilgın Ziraat Bankası ve Konya Vilayeti'nde tahsilat ve nüfus katipliğinde çalışmıştır²⁴⁵. Memuriyet hayatında adliyeyi değil Maarif hizmetini tercih etmiş, bir süre Konya İttihat ve Terakki İdadisi'nde öğretmenlik yaptıktan sonra 1913'te Erzurum'a gelerek yerleşmiştir. İttihat ve Terakki Mektebi'nde Müdürlük ve Türkçe öğretmenliği yapmıştır²⁴⁶. Aynı zamanda Kiğı'dan Erzurum Vilayet-i Meclis-i Umumi azalığına seçilmiştir. Burada Albayrak Gazetesi'nde de başyazarlık yapmıştır. Erzurum'un 16 Şubat 1916'da Ruslar tarafından işgali üzerine tekrar Konya'ya dönerek Konya'da İttihat ve Terakki Mektepleri'ne müdür olmuş, aynı zamanda İttihat ve Terakki Heyet-i Merkeziye azası sıfatıyla çalışmıştır²⁴⁷.

Erzurum'un (12 Mart 1918)'de kurtuluşundan sonra 7 Ekim 1918'de Erzurum'a dönmüş²⁴⁸, Albayrak isimindeki özel ilkokulu açmıştır²⁴⁹.

²⁴³ İstanbul, Fatih Kaymakamlığı'nın 02.06.1944 günü vermiş olduğu Nüfus Kayıt Örneği-Asuman Demircioğlu, 1919-1923'de Süleyman Necati Güneri Bey, *Erzurum*, 1992, s.297 (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi); *Süleyman Necati Güneri, Hatıra Defteri*, s.11.

²⁴⁴ Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi*, III, s.208.

²⁴⁵ *Süleyman Necati, Güneri, Hatıra Defteri*, s.13.

²⁴⁶ Çoker, *Türk Parlamento Tarihi*, II, s.401.

²⁴⁷ Dursun Ali Akbulut, *Albayrak Olayı*, Erzurum, 1991, s.122.

²⁴⁸ *Süleyman Necati, Güneri, Hatıra Defteri*, s.25.

²⁴⁹ Demircioğlu, *1919-1923'de Süleyman Necati Bey*, s.5.

Mondros Mütarekesi'nin maddelerini gördükten sonra getireceği felaketleri ilk sezenlerden biri olan Süleyman Necati Güneri, Milli hakları korumak amacıyla Erzurum'da başlayan teşkilatlanmanın öncü isimlerinden biri olmuştur. Bunun için şehirdeki dostlarıyla birlikte İstihlâs-ı Vatan Cemiyeti'ni kurmak istemiş ancak İttihatçılıkla suçlanarak faaliyeti engellenmiştir²⁵⁰. Buna rağmen o çalışmalarını gizli bir şekilde yürütmüştür. Daha sonra Müdafaa-i Hukuk resmen teşekkül ettikten sonra amaçlarını burada gerçekleştirmeye çalışmıştır²⁵¹.

1934'te Erzurum'da çıkarılan Albayrak Gazetesi Rusların Erzurum'u işgali üzerine yayın hayatına son vermek zorunda kalmıştı. Süleyman Necati Bey Erzurum'a döndükten sonra yapmış olduğu önemli işlerden birisi de Albayrak gazetesi'ni 5 Mart 1919'dan itibaren yeniden çıkarmak olmuştur²⁵². Bu gazetede başyazılar yazmaya başlamış ve Milli Mücadele'yi destekleyen fikirleriyle de dikkat çekmiştir. Albayrak Gazetesi sadece Erzurum için değil, bütün doğu vilayetlerinin hak arayan sesi olmuştur.

Süleyman Necati Bey aynı zamanda Vilayat-ı Şarkıye Müdafaa-i Hukuk Milliye Cemiyeti'nin Erzurum şubesinde faal görevlerde bulunmuş, bu cemiyetin 17 Haziran 1919'da yapmış olduğu²⁵³ Vilâyet Kongresi'nin Raporu onun tarafından hazırlanmıştır²⁵⁴. Kâzım Karabekir'in isteği üzerine Süleyman Necati Bey Kolordu ile Vilayat-ı Şarkıyye-i Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti arasında irtibat kurmakla görevlendirilmiştir. Aralarında Mustafa Kemal ve Rauf Orbay'ın da bulunduğu Vilayat-ı Şarkıyye Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti Erzurum Şubesi'nin Heyet-i²⁵⁵ Faalesinde ve Erzurum Kongresi hazırlıklarının her safhasında canla başla çalışmıştır. Erzurum Kongresi'ne de Vilayat-ı Şarkıyye-i Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti'nin Karaköse (Ağrı) temsilcisi olarak katılmış ve Kongre'nin divan katipliğini yapmıştır²⁵⁶.

²⁵⁰ Süleyman Necati, Güneri, *Hatıra Defteri*, s.26-30.

²⁵¹ Dursunoğlu, *Milli Mücadele'de Erzurum...*, s.51.

²⁵² Ömer Sami Coşar, *Milli Mücadele Basını*, s.192-193; Süleyman Necati, Güneri, *Hatıra Defteri*, s.14.

²⁵³ Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, II, s.9.

²⁵⁴ Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi*, III, s.208.

²⁵⁵ Dursunoğlu, *Milli Mücadele'de Erzurum...* s.48.

²⁵⁶ Süleyman Necati Güneri, *Hatıra Defteri*, s.63-69.

Kongre sonunda ilan edilen Şark-i Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Beyannamesi'ni imzalayan 45 kişi arasında Karaköse (Karakilise-Ağrı) temsilcisi olarak imza atmıştır²⁵⁷.

Mustafa Kemal Paşa'ya Erzurum hemşehriliğini kabul etmesi için Şarkî Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Erzurum Heyet-i Merkeziyesi tarafından teklif yazısında Süleyman Necati Güneri'nin de imzası vardır²⁵⁸.

Süleyman Necati Bey, Son Osmanlı Meclis-i Mebusanı için (6 Ocak 1920'de) yapılan seçimlerde Erzurum milletvekili seçildi. İstanbul'a gitti. Misak-ı Milli'nin hazırlanmasında emeği geçmiştir. İstanbul'un işgali ve Meclis-i Mebusan'ın dağıtılması üzerine Heyet-i Temsiliye'nin talimatına uyarak Ankara'ya gelip 23 Nisan 1920'de TBMM'nin açılışında hazır bulunmuştur. Mecliste Milli Eğitim, Mali Kanunlar, İktisat ve Anayasa Komisyonlarında çalışmıştır. Ankara'da Matbuat Umum Müdürlüğü yapmıştır (16 Ağustos-11 Eylül 1920)²⁵⁹.

Ermenilerle yapılan Gümrü Antlaşması'na (3 Aralık 1920) delege olarak 21 Şubat 1921'de Londra Konferansı'na katılan heyette de²⁶⁰ danışman olarak bulunmuştur. Mecliste Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu'nun kurulması sırasında muhalefetteki II. Grup içerisinde yer almıştır. Dönem içerisinde üçü gizli oturumlarda olmak üzere toplam yirmioç konuşma yapmış ve bir de soru önergesi vermiştir²⁶¹. İntihabı Mebusan (Milletvekili seçimi) kanununda değişiklik yapılması hususunda değişiklik yapılmasını teklif edenler arasında yer almıştır. Ancak bu teklif Anayasa Komisyonu tarafından reddedilmiştir²⁶².

İzmir suikasti olayından dolayı İzmir ve Ankara İstiklâl Mahkemeleri'nde yargılanmış daha sonra beraat etmiştir. Mustafa Kemal'in isteğiyle İstanbul Kız Lisesi ve Darüşşafaka Lisesi'nde Tarih ve Coğrafya öğretmenliği yapmış aynı zamanda Fransız Saint-Benoit, Amerikan Kız Koleji'nde ve Galata Ermeni Lisesi'nde de Türkçe

²⁵⁷ Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi*, II, s.254.

²⁵⁸ Baykal, *Erzurum Kongresi İle İlgili Belgeler*, s.37.

²⁵⁹ Çoker, *Türk Parlamento Tarihi* III, s.402.

²⁶⁰ Kocatürk, *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi, 1918-1938*, TTK Basımevi, s.217.

²⁶¹ Kocatürk, *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi*, s.238.

²⁶² Süleyman Necati Güneri, *Hatıra Defteri*, s.16.

dersleri vermiştir²⁶³. V.Dönem devre arası seçimlerinde ise Zonguldak'tan milletvekili seçilerek 26.11.1937'de meclise katılmıştır²⁶⁴.

1 Haziran 1939'da emekli olduktan sonra vefatına kadar Cibali Kız Orta Okulu'nda Tarih, Coğrafya ve Türkçe dersleri vermiştir²⁶⁵. Süleyman Necati Güneri 1 Mart 1944 tarihinde elli beş yaşında İstanbul'da vefat etmiştir. Cenazesi Edirnekapı Camii'nden kaldırılarak Merkezefendi Kabristanı'na gömülmüştür. Süleyman Necati Güneri Kiğılı Hacı Dibabzâde Mustafa Efendi'nin Kızı Naciye Hanım'la evlenmiş, bu evlilikten biri kız üç erkek evlat sahibi olmuştur²⁶⁶.

1938'de yazmaya başladığı ve Erzurum Kongrelerini de anlatan belgelerle dolu Hatıraları, Türk Tarih Kurumu'ndadır²⁶⁷.

²⁶³ *Süleyman Necati Güneri, Hatıra Defteri, s.16.*

²⁶⁴ *Çoker, Türk Parlamento TarihiIII, s.402.*

²⁶⁵ *Süleyman Necati Güneri, Hatıra Defteri, s.16.*

²⁶⁶ *Süleyman Necati Güneri, Hatıra Defteri, s.16.*

²⁶⁷ *Kırzioğlu, Bütünüyle Erzurum Kongresi, s.208.*

15-MİRÜVEYSZÂDE KAHRAMAN SABRİ YAZICI ERZURUM-KİĞİ

(1864-1938)

Babası Musrum (Yeni adı “Batıayaz) köyü eşrafından Mir-Üveyszâde Ahmed Ağa, Annesi Hacı Hafız Selim Efendi'nin kızı Rukiye Hanım'dır²⁶⁸. 1864 tarihinde Musrum'da doğdu. Kiği Rüşdiyyesi ve Medresesi'nde okudu. 1905-1915 tarihleri arasında önce sorgu Hakimi, daha sonra Müdde-i Umumi Yardımcısı (Savcı Yardımcısı) görevlerinde bulundu²⁶⁹.

I.Dünya Savaşı'nda Ruslar'a karşı Gönüllü Milis Tabur Komutanı olarak savaştı ve bu savaşta sol gözünü kaybetti. 1916-1917 yılları arasında yapmış olduğu üstün hizmet ve gayretlerinden dolayı Harbiye Nazırı Enver Paşa'dan Takdirname ve Madalya aldı²⁷⁰. 1918'de de Ermenilere karşı Kiği Milis Tabur Komutanı olarak Erzurum'un kurtuluşuna katıldı. Kiği'ya döndükten sonra Çerme ve Hösnek'te Nahiye Müdürlüğü görevlerinde bulundu²⁷¹.

17-21 Haziran 1919'da yapılan Vilayat-ı Şarkiyeye-i Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti, Erzurum Şubesi Vilayet Kongresi'ne ve 23 Temmuz 1919'daki Erzurum Umumi Kongresi'ne Kiği Delegatesi olarak katıldı. Erzurum Umumi Kongresi'nin son oturumunda Mustafa Kemal Paşa'nın Erzurum vilayeti adına Heyet-i Temsiliye'ye seçilebilmesi için aday gösterenler arasındadır²⁷². Ayrıca Kongre sonunda ilan edilen, Kongre Beyannamesi'ni imzalayan delegelerden birisidir²⁷³.

²⁶⁸ M.Sadık Yiğitbaş, *Kiği ve Folkloru*, 1950, İstanbul, s.350; Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi*, III, s.209.

²⁶⁹ Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi...*, III, s.209.

²⁷⁰ Yiğitbaş, *Kiği ve Folkloru...*, s.165-169.

²⁷¹ Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi...*, III, s.209.

²⁷² Dursunoğlu, *Milli Mücadele'de Erzurum*, s.89; Yiğitbaş, *Kiği ve Folkloru*, 190- 191, 192; Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi...*, III, s.232.

²⁷³ Kırzioğlu, “Erzurum Kongresini İmzalayan 45 Mümessil”, *Kültür ve Sanat Dergisi*, Sayı:5, s.158.

Mart 1926'da bazı siyasi nedenlerden dolayı Aydın'ın Söke kazasına geçici iskân için gönderildi. 1178 Sayılı Kanun'la 1928 yılında Kiğı'ya geri döndü²⁷⁴.

Kiğı'da sözü sohbeti dinlenen, vatanperver bir zattı. Bölgede sınıkcılık üzerine şöhret kazanmıştı. Amcasının kızı Emine Hanım'la evliliğinden Rukiye, Haydar, Rüştü, Hatice ve Hediye adlı çocukları olmuştur²⁷⁵.

İstiklal Madalyası alma işlerini yürütmekte iken, tedavi gördüğü Elazığ Hastanesi'nde 23.08.1938'de vefat etti²⁷⁶.

²⁷⁴ Yiğitbaş, *Kiğı ve Folkloru*, s.292; Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi...*, III, s.209.

²⁷⁵ Yiğitbaş, *Kiğı ve Folkloru.*, s.350.

²⁷⁶ Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi*, III, s.209.

16-YAZICIZADE MEHMED SA'İD BEY
ERZURUM-KİĞİ

(1866-1941)

Kiğı-Temran Beylerinden Küçük Mehmet Bey'in torunu Kiğı Kaymakamı İsmail Bey'in oğludur. Annesi Erzurum-Muradpaşa Mahallesi'nden Ragıp Paşa'nın kızı Punpul Hanım'dır. 1866'da Temran'da doğdu²⁷⁷. Medrese tahsilini Kiğı'da tamamladı.

Özellikle Edebiyat alanında kendi kendini iyi yetiştirdiğinden edip ve şair bir zat olarak tanınırdı. Herkesin teveccüh ve sevgisini kazanmıştı. Vaktiyle bir gazetede çıkan kendisiyle ilgili bir makalede "Temran harabeleri arasında yakası kirli bir edip" olarak tanıtılmıştır²⁷⁸. Çerme'de Nahiye Müdürü, Tercan'da Kaymakam Vekilliği görevlerinde bulundu. Rus işgali üzerine Elazığ'a göçtü. Burada "Muharrin Komisyonu"nda Aza'lık ve daha sonra da bu komisyonda başkanlık yaptı. 1918'de Kiğı'ya döndü. Kiğı'da Nüfus Memurluğu yaptı ve bu görevden emekli oldu²⁷⁹. 17-21 Haziran 1919'da yapılan Vilayat-ı Şarkiyye-i Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti'nin Erzurum Şubesi Vilayet Kongresi'ne 23 Temmuz 1919'daki Erzurum Umumi Kongresi'ne Kiğı delegesi olarak katıldı ve kongre sonunda Temsil Heyeti için, Erzurum Vilayeti adına namzetler arasında gösterildi.²⁸⁰

Mart 1926'da bazı siyasi nedenlerden dolayı Adapazarı'na geçici iskan için gönderildi. 1928 yılında yeniden Kiğı'ya döndü²⁸¹.

Sa'id Bey'in son günleri yoksulluk içerisinde geçti. Bir müddet Temran'da hasta yattıktan sonra 1941 yılında vefat etti. Atalarından kalma zengin kütüphanesi halkevi tarafından satın alınmak suretiyle cenazesi kaldırıldı²⁸².

²⁷⁷ Yiğitbaş, *Kiğı ve Folkloru*, s.399; Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi...*, III, s.209.

²⁷⁸ Yiğitbaş, *Kiğı ve Folkloru...*, s.399-400.

²⁷⁹ Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi...*, III, s.209.

²⁸⁰ Dursunoğlu, *Milli Mücadele'de Erzurum*, s.89; Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi*, I, s.108, Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi*, II, s.232.

²⁸¹ Yiğitbaş, *Kiğı ve Folkloru*, s.292; Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi*, III, s.209.

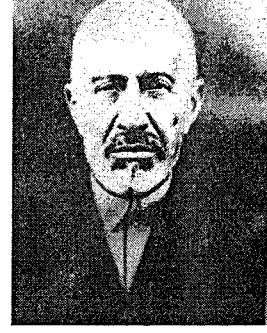
²⁸² Yiğitbaş, *Kiğı ve Folkloru*, s.400; Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi*, III, s.209.

Sa'id Bey, beş defa evlenmişti. Atike Hanım, Mahi Hanım, Fidan Hanım, Müsemma Hanım ve Fidan Hanımlardan, Nuri, Fehmi ve Cahit adlı üç oğlu olmuştur²⁸³.

²⁸³ Yiğitbaş, *Kığı ve Folkloru...*, s.400.

17-HAYRİBEYOĞULLARI'NDAN SAİT ÖZLÜTÜRK ERZURUM-NARMAN

(1871-1936)

Asılları Ahıska Türkleri'ndendir. Sait Bey'in dedesi Hayri Bey üç oğlu ile birlikte (Ahmet-Numan-Abil) Ahıska'dan göç ederek Oltu'ya gelip yerleşmişlerdir²⁸⁴.

Sait Bey (1287) 1871'de Oltu'da doğdu. Ahmet Bey ve Nezafet Hanım'ın oğludur²⁸⁵. Üç kardeşten en büyüğüdür. Diğer kardeşi Yarbey Nazım Özlütürk Milli Mücadele'de Kars Cephesi'nde savaşmış ve Yarbey rütbesi ile emekli olmuştur. Küçük kardeşi Ağabey Özlütürk ise ticaretle uğraşmıştır. 1916'da Oltu'nun Ruslar tarafından işgali üzerine Sait Bey'in babası işgal gecesini ailesini Ardos (Çamlıbel) Köyü'ne kaçırmayı başarır. Ardos köyüne gidilmesinin sebebi ise yine Ahıska Muhaciri olan Dayısı Hacı Tufan bey bu köyde yaşamaktadır. Buradan da Narman'a bağlı Konpur (Damarlıtaş) köyüne gelirler. O sıralarda bu bölge daha güvenli bir yerdir.

Sonradan Narman Kaza merkezi "İd"de yerleşmişlerdir²⁸⁶.

Sait Bey iyi derecede Medrese tahsilini görmüş, halk tarafından çok sevilip sayılan bir kişiydi²⁸⁷. 23 Ağustos 1323 (1907)'de Nügürcük Nahiyesi'ne Müdür olarak tayin oldu²⁸⁸. Vilayat-ı Şarkiyye-i Müdafaa-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti Narman Şubesi kurucularındandır. Erzurum Kongresi'ne Narman delegesi olarak katılmıştır. Kongrenin 7 Ağustos 1919'da toplanan Onüçüncü (son) İctimasında Mustafa Kemal Paşa'yı Heyet-i Temsiliye için Erzurum Vilayeti adına namzed olarak gösteren delegelerden biridir²⁸⁹.

²⁸⁴ Sait Bey'in oğlu Haşmet Bey tarafından torunu Sayın Mesrur Özlütürk Beyefendi'nin 01.03.2002 tarihinde, Erzurum'da bana anlattıkları ve yazdırdıklarından.

²⁸⁵ 20.02.2002 tarihli Oltu Nüfus Müdürlüğü'nden alınan Nüfus Kayıt örneği.

²⁸⁶ Mesrur Özlütürk'ün Bey'in vermiş olduğu bilgilerden.

²⁸⁷ Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi*, III, s.209.

²⁸⁸ Sait Bey'in Nügürcük Nahiye Müdürlüğü tayin mazbatası, 23 Ağustos 1323, No:172.

²⁸⁹ Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi*, II, s.232.

Ayrıca Kongre sonunda ilan edilen Kongre Beyannamesi'ni imzalayan delegeler arasındadır²⁹⁰.

Erzurum Kongresi'ne katıldıktan iki ay sonra, Oltu Milli Şura Hükümeti'ne, Ermenilerle mücadelesine destek olmak amacıyla milis teşkilatı kurdu. Kâzım Karabekir Paşa'nın el altından gönderdiği çavuş ve onbaşılar bu milis kuvvetlerini talim yaptırıyordu. Sait Bey Narman'da 500 kişilik bir kuvvet toparlamış ve bu milis kuvvetlerinin başına geçerek, yeğeni Nurettin Bey ile birlikte bu kuvvetleri yönlendirmiştir²⁹¹.

Nisan 1919'da Ermenilerin Göle'yi işgalinde 500 gönüllü milis kuvvetinin başında Kosur yolunda Ermenilerle savaşmıştır. 1920'de hepsi atlı olan bu milisler Kars ve Gümrü savaşlarında da büyük yararlılıklar göstermiştir²⁹². 29 Eylül 1920'de Sarıkamış kurtulunca Sait Bey Fırka Komutanı Halid Bey'den izin alarak Narman'a geri dönmüştür²⁹³.

Milli Mücadele'de göstermiş olduğu hizmet ve yararlılığından dolayı kendisine TBMM tarafından 13.4.1925 (1341) tarihinde Kırmızı Şeritli İstiklâl Madalyası verilmiştir²⁹⁴. 1921 tarihinden itibaren de yedi yıl süreyle Oltu Belediye Başkanlığı görevinde bulunmuştur. Ayrıca Erzurum Vilayet Umumi Meclis üyeliği yapmıştır. 1936 yılında yakalandığı zatürre hastalığından iyileşemeyerek vefat etmiştir²⁹⁵.

²⁹⁰ Kırzioğlu, "Erzurum Kongresi Beyannamesi'ni İmzalayan 45 Mümessil", Sayı:5, s.158.

²⁹¹ Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi*, III, s.210; Sait Bey'in torunu Mesur Özlütürk'ün bana yazdırdıklarından.

²⁹² Kırzioğlu, "Erzurum Kongresi Beyannamesi'ni İmzalayan 45 Mümessil", s.158.

²⁹³ Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi...*, III, s.210.

²⁹⁴ TBMM'nin 13.4.1341 (1925) tarih ve 2600 numaralı İstiklal Madalyası vesikası. Bu vesikanın fotokopisi Mesur Özlütürk tarafından bana verildi. Bu madalyanın intikali torunu Mesur Özlütürk'e 19.2.1991 yapılmış olup madalya hala kendisindedir.

²⁹⁵ Torunu Mesur Özlütürk Bey'in yazdırdıkları bilgiler 20.02.2002 tarihili Nüfus Müdürlüğü'nden alınan Nüfus Kayıt Örneği-Kongre binasında bulunan Sait Özlütürk'e ait hal tercümesinden.

Sait Bey Kaftanoğullarından Nevres Hanım'la evli olup, iki kız,bir erkek evlat babasıdır. Soyadı Kanunu ile Özlütürk soyadını almıştır. Mezarı Oltu Cankurtaran Mevkii'ndeki şehir mezarlığındadır²⁹⁶.

²⁹⁶ Sait Özlütürk ile ilgili daha fazla bilgi ve belgeleri oğlu Haşmet Özlütürk, tarafından, Eski Cumhurbaşkanlarından Sayın Kenan Evren'in Erzurum'u ziyaretleri sırasında, Cumhurbaşkanımızın Başyaveri olan Albay Cevat ERTEN Bey'e bir dosya halinde verilmiş, ancak Albay Cevat Erten Bey 1986 yılında bu görevde iken, Cumhurbaşkanını temsilen eski Cumhurbaşkanlarımızdan Celal BAYAR'ın cenaze törenine katılmak üzere İstanbul'dan Ankara'ya helikopter ile giderken, helikopterin düşmesi sonucu hayatını kaybetmiştir. Bu dosya hakkında ise bir bilgi edinilememiştir. Torunu Mesrur Özlütürk'ün bana anlattıkları vermiş olduğu bilgi ve belgelerden.

18-NAMIKEFENDİZE AHMET MÜMTAZ ERVERDİ
ERZURUM-TERCAN

(1894-1938)

Asılları, Ahıska'dan 1829'da gelip, Erzurum'un Ayazpaşa Mahallesi'ne yerleşmiş bir ailedendir²⁹⁷.

1894'te Erzurum'da Ayazpaşa Mahallesi'nde doğmuştur. Babası Namıkefendizâde Cazim Efendi, Annesi "Dolmasayanlar" ailesinden Afife hanım'dır. Cevat Dursunoğlu'nun dayısının oğludur.

Tahsil hayatına Erzurum'da başlamış, İstanbul Hukuk Mektebi'nde devam ettirmiştir. Ancak I. Dünya Savaşı'nın başlaması üzerine tahsilini yarıda bırakmak zorunda kalmıştır. Savaş sırasında Şam'da İngilizlere esir düşmüş, Mondros Mütarekesi'nden sonra Erzurum'a geri dönmüştür²⁹⁸.

Vilayat-ı Şarkiye-i Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti Erzurum Şubesi'nin ilk kurucularından ve İdare Heyet-i üyesidir²⁹⁹. Erzurum Kongresi'ne katılacak misafir delegelerin rahat edebilmeleri için yapılan kongre öncesi hazırlık çalışmalarında Vilayat-ı Şarkiye-i Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti'nin tayin ettiği muakkıplar (iş yürütenler) arasında yer almıştır³⁰⁰. Erzurum Kongresi'ne Tercan Delegesi olarak katılmıştır. Kongre sonunda ilan edilen kongre beyannamesini imzalamıştır³⁰¹.

Erzurum Belediyesi'nde Meclis üyeliği ve Erzurum Halkevi Başkanlığı yapmıştır. 2 Mart 1938'de 44 yaşında Erzurum'da vefat etmiştir. Ailenin tek evladıdır. Çocuğu yoktu. Mezarı Erzurum Asri Mezarlığı'ndadır. Nükteleriyle meşhurdur. "Uymazsa Eyyam Bana, Uyarım Eyyama Ben" isimli basılmamış bir kitabı vardır³⁰².

²⁹⁷ Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi*, s.210.

²⁹⁸ Muzaffer Taşyürek, *Erzurum Kongresi ve I. BMM'de Erzurum Milletvekilleri*, İstanbul, 2000, s.97.

²⁹⁹ Süleyman Necati Güneri Hatıra Defteri, s.44-52; Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi*, I, s.105.

³⁰⁰ Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi*, I, s.168.

³⁰¹ Kırzioğlu, "Erzurum Kongresi Beyannamesini İmzalayan 45 Mümessil", s.158.

³⁰² Süleyman Necati Güneri Hatıra Defteri..., s.104.

19-KAZIM YURDALAN
ERZURUM-TORTUM

(1883-1962)

Erzurum'da "Kazanasmazlar" olarak tanınan aileye mensup Kâzım Bey 1883'te Erzurum'un Çortan Mahallesi'nde doğdu. Babası 1877 Aziziye Tabyası Muharebeleri'nde Ruslarla savaşırken sol kolundan yaralanıp sakat kalmasına rağmen, mesleğini en iyi şekilde icra eden "Saraç" ustası Mehmed Emin Efendi'dir.

Önce mahalle mektebinde eğitimine başlayan Kâzım Bey, sırasıyla Askeri, Rüştiye ve İdadi'yi Erzurum'da okudu. İstanbul'da Harbiye Mektebi'ne girip Mart 1909'da Piyade Teğmeni rütbesiyle mezun oldu. Ağustos 1909'da da naklen jandarma sınıfına geçti³⁰³.

Vücut yapısı itibariyle ufak tefek yapıda olduğundan dolayı okul arkadaşları "Küçük Kazım" lakabını takmışlardı. Halbuki ufak tefek görünümüne rağmen görünmeyen meziyetleri onu görülmeye ve gösterilmeye değer erişilmez büyüklüğe ulaştırmıştı³⁰⁴.

Muş'ta Jandarma Komutanlığı görevinde bulunduğu sırada, Muş ve Van'da azgınlaşan Ermeni Taşnak Komiteleri'yle çok keskin ve başarılı mücadeleler yapmıştır³⁰⁵. Van'da İttihad ve Terakki Şubesi'ni kurdu. Nisan 1912'de de Yüzbaşı oldu³⁰⁶. Seferberlikten bir sene önce ise (1913) Erzurum Merkez Jandarma Bölük Komutanlığı'na tayin oldu³⁰⁷.

³⁰³ Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi*, III, s.210 (Jandarma Genel Komutanlığı "338 Sicil kaydından)

³⁰⁴ Sıtkı Dursunoğlu, "Kâzım Bey", *Tarih Yolunda Erzurum* (Mart-Mayıs 1963), Yıl:4, Sayı:15-16, s.8.

³⁰⁵ Dursunoğlu, *Milli Mücadele'de Erzurum...*, s.34.

³⁰⁶ Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi...*, III; s.210.

³⁰⁷ Süleyman Necati Güneri, *Hatıra Defteri...*, s.41.

Birinci Dünya Savaşı sırasında Van ve Erzurum Cephelerinde önemli hizmetlerde bulunmuş ve Kargapazarı muharebelerinde üstün kahramanlıklar göstermiştir³⁰⁸.

Şubat 1916'da Rusların Erzurum'a girmesinden sonra kendisine bağlı birlikleriyle Sansaboğazi'nı sıkıştıran Rus ordularının ilerlemesini önlemek için Cansiperane mücadeleler vermiştir. Bu gayretinden ötürü Haziran 1916'da Binbaşılığa terfi etti. Aynı zamanda müttefikimiz olan Avusturya-Macaristan İmparatoru tarafından Şubat 1917'de "III.Sınıf Harb Nişanı" ile ödüllendirilmiştir³⁰⁹.

Mütareke sırasında Trabzon'da Jandarma Komutanı olarak görev yaptı. Bu dönemde Karadeniz'deki Pontusçularla mücadele etti ve Trabzon Muhafaza-i Hukuk Cemiyeti'nin kuruluş çalışmalarına katkıda bulundu³¹⁰.

Ancak aşırı İttihadçıdır diye 26 Nisan 1919'da Ferid Paşa Hükümeti tarafından emekliye sevk edildi³¹¹.

Çeşitli kahramanlık ve fedakârlıklarla dolu askerlik hayatı boyunca kazandığı zaferleri ve kumandasındaki birliklerin sevk ve idaresindeki yüksek kabiliyetinden dolayı kendisine bir de "Komiteci Kâzım" lakabı verilmiştir³¹².

Erzurum'da gizli olarak faaliyet gösteren "İstihlas-ı Vatan Cemiyeti"nde "Tahsin" kod adıyla vatan ve millet uğruna feragatle çalışmıştır³¹³.

Zeki ve tecrübeli bir politikacı, cesur ve atılgan bir asker olan Kazım Bey, Emekli olup Erzurum'a döndükten sonra Vilâyat-ı Şarkıyye-i Müdafa-i Hukuk-u Miliye Cemiyeti Erzurum Şubesi'nin canlandırdı ve Yönetim kuruluşunda görev aldı. Vilayet Kongresi'nin toplanması için büyük gayret sarfetti³¹⁴.

³⁰⁸ Dursunoğlu, *Milli Mücadele'de Erzurum*, s.34.

³⁰⁹ Dursunoğlu, Sıtkı, "Kâzım Bey", s.8.

³¹⁰ Süleyman Necati Güneri, *Hatıra Defteri*, s.42.

³¹¹ Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi*, II, s.16; Taşyürek, *Erzurum Kongresi ve TBMM'de Erzurum Milletvekilleri*, s.96.

³¹² Cemaleddin Server Revnakoğlu, "Kazanasmazlardan Kâzım Bey", *Tarih Yolunda Erzurum* (Mart-Mayıs 1963), Yıl.4, Sayı:15, 16, s.8.

³¹³ Süleyman Necati Güneri, *Hatıra Defteri*, s.39-40.

³¹⁴ Dursunoğlu, *Milli Mücadelede Erzurum*, s.35-44.

Erzurum Umumi Kongresi'nin hazırlık çalışmalarında bulundu. Kongre'nin açılma ve başlamasında önemli hizmetler ve gayretleri olmuştur. Kongreye Erzurum adına delege seçilmişken, istifa ederek³¹⁵ yerini Mustafa Kemal Paşa'ya verdi. Daha sonra kendisi gibi Tortum'dan delege seçilmişken bu hakkını Kâzım³¹⁶ Bey'e bırakan; Kılbaşzade Fevzi (KIRBAŞ) Bey'in yerine Tortum'dan delege seçilerek Kongre'ye katılmıştır³¹⁷.

Kongrede aktif çalışmalarda bulunmuş ve kongre sonunda ilan edilen beyannameyi imzalamıştır³¹⁸.

Şark Cephesi Komutanlığı'nın seferberlik ilanından sonra yeniden Orduya alınıp 29. Alay Komutanı olarak 30 Ekim 1920'de Kars'ın son kurtuluşunda yapmış olduğu üstün hizmetlerinden dolayı "Yarbay"lığa terfi ettirildi. 1921'de Ordudan ayrıldı. Onbeş yıl Kars'ta kalıp ticaretle uğraştı. (1935-1939) yılları arasında Trabzon'da Nafia Komiserliği, (1939-1940) arası İstanbul Mühendis Mektebi İdare Müdürlüğü, (1940-/1943), arası Konya Nafia Komiseri, (1943-1945) yılları arası ise Türk Hava Kurumu Bölge Müdürlüğü görevlerinde bulundu³¹⁹.

15 Mart 1945-30 Mart 1950 yılları arasında Erzurum Belediye Başkanlığı'na seçilen Kâzım Bey, askerlik ve savaş meydanlarında olduğu gibi bu görevinde de daima Şükranla anılacak önemli hizmetlerde bulunmuştur. Halkın ve şehrin ihtiyaç ve istekleriyle yakından ilgilenmiştir. Yapmış olduğu bazı hizmetleri sıralayacak olursak; şehrin işlek sokak ve caddelerine Erzurum'un yetiştirdiği ünlü kişilerini isimlerinin verilmesi, Karskapı Mevkii'ndeki ilk Asri Mezarlığı yapımı, şehirdeki bakımsız eski çeşmeleri onarımı, şehrin elektrik ihtiyacını sağlamak amacıyla İstasyon Mevkii'nde "Termik santral" kurulması, köşe başı ve kavşak lambalarının artırılması 50 fakir evinin yeniden yaptırılması, şehir sinemasının ve Belediye Oteli'nin yaptırılması,

³¹⁵ Dusunoğlu, s.81.

³¹⁶ Nutuk, I, s.44; Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi...*, I, s.145.

³¹⁷ Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi...*, I; s.180.

³¹⁸ Kırzioğlu, "Erzurum Kongresi Beyannamesini İmzalayan 45 Mümessil", s.157-158.

³¹⁹ Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi...*, III; s.211.

şehirde bir fırın ve modern bir hamamın yaptırılması, sebze ve meyve hal binasının yaptırılması, kombina binasının temellerinin atılması, itfaiye teşkilatının genişletilmesi, şehrin alt yapı ve çevre düzenlemelerinin yapılması ve bunu gibi daha bir çok faydalı işleri sıralayabiliriz³²⁰.

Vaktiyle Erzurum'da yayınlanan "Ahrar" gazetesine yazılar yazan Kâzım Bey'in dört risalesi de basılmıştır. 1-Harb Hatıralarında Acı Yapraklar, 2-Dün Gel Bugün Gör, 3-Onbeş Sene Sinesinde Yaşadığım Kars İlimizin Geçirdiği İstiraplarda Edinilen İtibalar, 4-Yavrularıma İthafname"³²¹

13 Aralık 1962 tarihinde İstanbul'da vefat eden Kâzım Bey'in kabri daha sonra Erzurum Asri Mezarlığı'na nakledildi³²².

³²⁰ Revnakoğlu, "Kazanasmazlardan Kazım Bey", s.10.

³²¹ Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi...*, III, s.211.

³²² Taşyürek Erzurum Kongresi ve T.B.M.M.'de Erzurum Milletvekilleri, s.97.

20-AHMET YARALI
ERZURUM-YUSUFELİ

(1873-1947)

Ulu dedeleri Tiflis'ten gelme olup, Yusufeli'nin Oşnak (Köprügören) köyünde yerleşmiş, Yaralıoğlu Hüseyin Bey oğlu Yusuf Bey ve Latife Hanım'ın oğludur³²³. 1873 (1289)'da Yusufeli'nde doğdu³²⁴. İlk ve Rüşdiye'yi (ortaokul) eski kaza merkezi Kiskim (Yusufeli)'de okudu. Geçimini çiftçilik ve bahçe ziraati ile sağladı³²⁵. Erzurum Vilayet Umumi Meclisi'nde Yusufeli'ni temsilen Aza olarak görev yaptı. 1918'de Ermenilere karşı Kopdağı'nda Deli-Halid Bey'in emrinde çete reisi olarak, damadı Yüzbaşı Rıfat Akça ile birlikte savaştı. Yararlılığından dolayı Takdirname aldı. Vilayet-1 Şarkıyye-i Müdafaa-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti'nin Yusufeli şubesinin kurucularındandır³²⁶.

17-21 Haziran 1919'da yapılan Vilayet-1 Şarkıyye Müdafaa-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti Erzurum Şubesi Vilayet Kongresi'ne Yusufeli adına delege olarak katıldı³²⁷.

23 Temmuz 1919'da yapılan Erzurum Umumi Kongresi'ne de Yusufeli adına delege olarak katıldı. Ve Kongre sonunda ilan edilen Kongre Beyannamesi'ni imzaladı³²⁸.

Vilayet-1 Şarkıyye-i Müdafaa-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti'nin Yusufeli Şubesi Başkanlığı yaptı. Başkan sıfatıyla Yusufeli halkı adına Sivas Kongresi'ne tebrik ve

³²³ Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi*, III, s.211; Ahmet Yaralı'nın halen hayatta olan oğlu Sebahattin Yaralı'nın torunu Güzel Sanatlar Fakültesi Türk El Sanatları bölümünde öğrencim Burcu Kaya'ya 12.04.2002 tarihinde anlatıp yazdırdığı bilgilerden.

³²⁴ 22.03.2002 tarihinde Yusufeli Nüfus Müdürlüğü'nden alınan Ahmet Yaralı'ya ait Nüfus kayıt örneğindeki bilgi.

³²⁵ Oğlu Sayın Sebahattin Yaralı'nın yazdırdığı bilgilerden.

³²⁶ Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi*, III, s.211. Oğlu Sebahattin Yaralı'nın torunu Burcu Kaya'ya yazdırdığı bilgilerden.

³²⁷ Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi*, I, s.107; Taner Artvinli, Yusufeli (Yusufeli Kaymakamlığı Yayınlarından), Nisan, 2000, s.56-57.

³²⁸ Kırzioğlu, "Erzurum Kongresi Beyannamesini İmzalayan 45 Mümessil", s.158.

kutlama telgrafi göndererek Yusufeli halkının milli mücadeleye olan bağlılığını gösterdi³²⁹.

1930-1937 tarihleri arasında Erzurum'un İspir İlçesi Kunut (Çamlıkaya) Nahiyesi Müdürlüğü'nü yaptı. Bu görevinden yaş haddinden emekli oldu³³⁰.

Ahmet Yaralı, iki kere evlenmiştir. İlk eşi Zelihe Hanım'dan Ayşe adında bir kızı olmuştur. Bu kızının kocası Yüzbaşı Rıfat Aksu kendisiyle birlikte Kopdağı'nda Ermenilerle savaşırken şehid olunca, kızı Ayşe ve torunlarına (Muzaffer-Nadiye) Ahmet Bey bakmıştır.

İkinci eşi İspir Kaymakamı Bahri Bey'in kızı Ziyet Hanım'dır. (Nüfusta Zeynep olarak kayıtlı) Bu evliliğinden Selahattin ve Sebahattin isminde iki oğlu olmuş, oğullarından Sebahattin Bey halen hayatta, ancak felç hastalığına yenik düşmesi sebebiyle şu an yatalak olarak hayatını devam ettirmektedir. Ahmet Bey çevresinde otoriter ve disiplinli bir insan olarak bilinmesine rağmen, bir o kadar da merhametli ve hayırsever kişiliğiyle anılmaktadır³³¹.

Ahmet Yaralı 01.03.1947 yılında kendi köyü olan Köprügören (Oşnak)'de vefat etti³³². Mezarı Köprügören köyündedir³³³.

³²⁹ Hayri Mutluçağ, "Sivas Kongresi'nin Tutanak ve Kararları", *Belgelerle Türk Tarih Dergisi*, Ocak 1973, XI, Sayı:64, s.11.

³³⁰ Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi*, III, s.211.

³³¹ Ahmet Yaralı'nın oğlu Sayın Sebahattin Yaralı'nın torunu, Öğrencim Burcu Kaya'nın dedesinden dinleyip yazdığı ve 12.04.2002 tarihinde bana verdiği bilgilerden.

³³² 22.03.2002 tarihli Ahmet Yaralı'ya ait Nüfus Kayıt Örneği.

³³³ Torunu Burcu Kaya'nın verdiği bilgilerden.

B-Trabzon Vilâyeti**1-ABANOSZADE HÜSEYİN AVNİ BEY
TRABZON-MERKEZ****(1864-1933)**

Hüseyin Avni Bey 1864'te Trabzon'da doğdu. Babası şehrin yerli eşrafından Ömer Ağa, Annesi Fatma Hanım'dır. İlkokul ve Ortaokulu Trabzon'da okudu. Daha sonra memuriyet hayatına başladı. Önce Vilayet Tahrirat Kalemî'nde Katip, sonra Bidayet Mahkemesi'nde Zabıt Katibi ve aynı dairede fahri azalık yaptı. İki yıl sonra da Bidayet Mahkemesi Hukuk Dairesi Başkanı oldu.

Memuriyet hayatına Kaymakam olarak devam eden Hüseyin Avni Bey, sırasıyla; Of (1893-1896), Sürmene (1896-1903), Cide (1903), Görele (1903-1908) tekrar Of'ta (1908-1914) Kaymakamlık görevlerinde bulundu. I. Dünya Savaşı başlarken en son Of Kaymakamlığı'ndan emekli oldu.

1916'da Rusların Karadeniz'deki işgalleri üzerine, İstanbul'a giderek ticaretle uğraştı. İşgalin sona ermesinden sonra tekrar Trabzon'a döndü³³⁴.

Trabzon'da Müdafaa-i Hukuk faaliyetlerine katıldı ve Trabzon Muhafaza-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti'nin kuruluşunda yer aldı. Cemiyet tarafından Erzurum Umumi Kongresi'ne damadı Sürmene delegesi Ömer Fevzi Bey ile birlikte delege olarak seçildi³³⁵.

Erzurum Kongresi'nin 24 Temmuz 1919'daki ikinci toplantısının birinci celsesinde, Kongreye katılan delegelerin itimadnamelerinin tetkiki için oluşturulan komisyonda görev aldı³³⁶.

³³⁴ Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi*, III, s.211.

³³⁵ Goloğlu, *Erzurum Kongresi...*, s.

³³⁶ Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi*, II, s.33.

Erzurum Kongresi'nin son gününde imzaya açılan Beyannameyi "Temsil Heyeti"ne verilen yetkileri aşırı bularak beş arkadaşıyla birlikte imzalamadı³³⁷. Daha sonra siyasi hayata atıldı. Trabzon'da CHP İdare Heyeti'ne girerek İl Genel Meclis üyeliğine seçildi. Bir müddette Belediye Başkan Vekilliği yaptı. 1933'te Trabzon'da vefat etti³³⁸.

³³⁷ Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi...*, II, s.241.

³³⁸ Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi...*, III, s.212 (Ortanca oğlu Celaleddin Abanosoğlu'nun Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dekanlığı'na yazdığı 5 Mayıs 1969 tarihli mektubundaki Babasının Hal Tercümesi özetinden).

2-HACISALİHOĞLU SERVET SİRET (ORKUN) BEY TRABZON-MERKEZ

(1884-1953)

1884'te Trabzon'da doğdu. Babası Trabzon İslahane Okulu Müdürü Hacı Salihoğullarından Hasan Efendi, Annesi Gümüşhaneli Fatma Hanım'dır. İlkokul, Ortaokul ve Lise'yi Trabzon'da okudu. Daha sonra İstanbul Hukuk Fakültesi'ne girdi. Son sınıfta İttihadçılara katıldığı için Trabzon'da zorunlu ikamete mecbur edildi³³⁹. Sonradan Hukuk ve Fen Fakültelerini bitirdi. Bir müddet hakimlik yaptı. Rize ve Gümüşhane Mutasarrıflıklarında bulundu³⁴⁰.

II.Meşrutiyet'in ilanından sonra yapılan milletvekili seçimlerinde I. ve II. Dönemlerde Osmanlı Mebuslar Meclisi'ne Trabzon Milletvekili olarak katıldı. III.Dönemde'de seçilmesine rağmen meclisin feshi üzerine Trabzon'a yerleşip tütün ticareti uğraştı³⁴¹.

Servet Bey, Trabzon'da başlayan Müdafaa-i Hukuk hareketleri içerisinde yer almış ve Trabzon Muhafaza-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti'nin kuruluşunda önemli çalışmalar yapmıştır³⁴². Erzurum Umumi Kongresi'ne delege seçilince, dönemin Trabzon Valisi Mehmed Galib Bey, Tokat'ta bulunan Mustafa Kemal Paşa'ya bir telgrafla durumu bildirmiş, Mustafa Kemal Paşa'da Trabzon Vilayeti'ne cevaben çektiği telgrafta; "Servet Beğ hakkındaki iş'ar-ı aileleri, pek muvafık ve münasibtir Efendim" diyerek Servet Bey'in seçilmesinden dolayı memnuniyetini ifade etmiştir³⁴³.

23 Temmuz1919'da Erzurum Kongresi'nin açıldığı ilk gün Kongre Başkanlığı'na aday gösterilmiş, ancak seçilememiştir. İkinci gün "Program Encümeni" için yapılan seçimlerde ise, 42 rey ile "Program Encümeni"ne

³³⁹ Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi...*, III, s.212.

³⁴⁰ Arıburnu, *Kemal, Sivas Kongresi...*, s.279.

³⁴¹ Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi...*, III, s.212.

³⁴² Goloğlu Erzurum Kongresi..., s. 78-81.

³⁴³ Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi...*, I, s.162-163.

seçilmiştir. Kongre sırasında çok aktif çalışmalar yaptı. Her konuda Mustafa Kemal Paşa'ya destekçi oldu³⁴⁴. Kongre sonunda ilan edilen Beyannameyi imzalayan delegeler arasındadır³⁴⁵.

7 Ağustos 1919'da yapılan "Temsil Heyeti" için Trabzon Vilayeti adına aday gösterildi ve 42 rey ile "Heyet-i Temsiliye"ye seçildi³⁴⁶. Ancak Sivas Kongresi çalışmalarının, Erzurum Kongresi'nde alınan kararlara uygun düşmediği gerekçesiyle, Sivas Kongresi'ne katılmamıştır. Fakat yeni seçilen Heyet-i Temsiliye'ye seçilmiştir³⁴⁷.

Daha sonra siyasi hayattan çekilerek İstanbul'a yerleşti ve tütün ticaretiyle uğraştı. 1953'te İstanbul'da vefat etti³⁴⁸.

³⁴⁴ Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi...*, II, s.14, 31.

³⁴⁵ Kırzioğlu, "Erzurum Kongresi Beyannamesini İmzalayan 45 Mümessil", s.158.

³⁴⁶ Atatürk, *Nutuk I*, s.47; Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi*, II, s.235.

³⁴⁷ Arıburnu, *Sivas Kongresi...*, s.88, 279.

³⁴⁸ Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi*, II, s.212 (Oğlu Abdurrahim Salihoglu'nun verdiği bilgilerden)

3-SERDARİZADE HASAN REMZİ (SERDAROĞLU) TRABZON-AKÇAABAT

(1867-1939)

Erzurum Kongresi'ne Trabzon Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti'nin Akçaabat Şubesi'ni temsilen delege olarak katılan Serdarizade Hasan Remzi Efendi'nin dedesi Koca Serdar Hasan Ağa'dır. Akçaabat Serdarı (Başkumandan) olarak devlet hizmetinde bulunmuştur³⁴⁹.

Hasan Remzi Efendi 1867'de Akçaabat'ta doğdu³⁵⁰. Babasının adı Mehmet'tir. Dördü kız, dördü erkek olmak üzere sekiz kardeşten biridir³⁵¹. Rüştüye'yi bitirdikten sonra çiftçilik ve tütün ticaretiyle uğraştı. Akçaabat kazasından Trabzon Vilayeti Umumi Meclisi'ne üye seçildi. Daha sonra Daimi Encümen Azası oldu³⁵².

Amcasının kızı Nesime Hanım'la evlendi. İşgal yıllarında ailesiyle birlikte Ordu'nun Ünye ilçesine göçtü. Nesime Hanım Ünye'de koleradan vefat edince, bir yıl sonra ikinci eşi Ünye'den Feride Hanım'la evlendi. İki hanımdan yedisi kız, üçü erkek toplam on çocuğu vardı³⁵³.

Kurtuluştan sonra Akçaabat'a geri döndü. Akçaabat'ta Trabzon Muhafaza-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti'nin şubesini açtı. Buradan Erzurum Kongresi'ne delege seçilerek kongreye katıldı³⁵⁴.

Kongrede başarılı çalışmalar yaptı. Kongrenin 24 Temmuz 1919 Perşembe günü ikinci icimasında (oturumunda) Program Encümeni için aday gösterilmiş ve dokuz rey almıştır³⁵⁵.

³⁴⁹ Hasan Remzi Serdaroğlu'nun torunu Sayın Nafiz Serdar Bey'in bana göndermiş olduğu 06.02.2002 tarihli mektubunda yazdığı bilgilerden.

³⁵⁰ Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi*, III, s.212.

³⁵¹ Torunu Sayın Nafiz Serdar Bey'in yazdıklarından.

³⁵² Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi*, III, s.212.

³⁵³ Torunu, Sayın Nafiz Serdar Bey'in verdiği bilgilerden.

³⁵⁴ Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi*, III, s.212.

³⁵⁵ Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi*, II, s.31.

7 Ağustos 1919 Perşembe günkü son içtimada ilan edilen Kongre Beyannamesi'ni imzalayan delegelerden biridir³⁵⁶.

Kongreden sonra Akçaabat'a geri dönüp ölünceye kadar Akçaabat'ta tütün ziraati ve ticaretle uğraştı. 1939 tarihinde vefat etti³⁵⁷.

³⁵⁶ Kırzioğlu, "Erzurum Kongresi Beyannamesi'ni İmzalayan 45 Mümessil", s.157.

³⁵⁷ Torunu Sayın Nafiz Serdar Bey'in yazmış olduğu bilgilerden.

4-KİTAPÇIZADE İBRAHİM HAMDİ (MUHSİN ELGEN) TRABZON-GİRESUN

(1892-1971)

Babası Türklerin Çepni boyundan, Giresun eşrafından, Kitapçızâde Hamdi Bey, Annesi Trabzonlu Fatma Hanım'dır. 1892 (1308) yılında Giresun'un Kumyalı Mahallesi'nde doğdu³⁵⁸. Annesinin dedesi olan İbrahim Bey'in adı kendisine isim olarak verilmiş olup, Muhsin adı da mahlâs olarak kondu³⁵⁹.

İlk ve Rüşdiye'yi Giresun'da İdadi'yi (Lise) Trabzon'da Pekiyi derece ile bitirdi. Daha sonra İstanbul'da Robert Koleji'nde tahsiline devam etti. Burada kendisini çok seven hocası Şair Tevfik Fikret'ten şiir yazma zevkini kazandı. Bu kolejin 2. sınıfında iken 1910 yılında babasının vefatı üzerine Giresun'a döndü. Aile işlerini yoluna koyduktan sonra İngiltere'ye gitti. 1910-1914 yılları arasında Edinburg Üniversitesi'nde Elektrik Mühendisliği tahsili yaptı³⁶⁰. 1914 yılında buradan mezun oldu. Aynı yıl I. Dünya Savaşı'nın çıkması üzerine yurda çağrılıp yedek subay okuluna alındı. İstihkâm Teğmeni olarak Çanakkale Cephesi'ne verildi. Anafartalar Grubu Komutanı Albay Mustafa Kemal'i orada tanıdı. Onun imzasını taşıyan emirlere göre kendi taburunun istihkam işlerini yönlendirdi³⁶¹.

Çanakkale Savaşlarından sonra, 1916 yılında terhis dönüşü Giresun'a gelen İbrahim Hamdi Bey, içimizdeki yabancı unsurların yurdumuza ve milletimize yaptığı ihanetlere karşı hemşehrilerini uyandırdı. Giresun'daki milliyetçi aydınlarla işbirliği yaparak hemşehrilerine öncülük etti. Şair ve edip yönünün dışında içtimai fikirleriyle de tanınan bir insandı. Işık dergisinde ve Karadeniz gazetesinde, milli dertlerimize çareler arayan makaleler ve milli duygular içeren şiirler yazdı. Trabzon Muhafaza-i Hukuk-u

³⁵⁸ Cavit AKIN, "Milli Mücadele ve Erzurum Kongresi'nde Giresun Delegatesi", *Giresun Tarihi Sempozyumu* (24-25 Mayıs 1996), Bildiriler-Giresun Belediyesi, İstanbul, 1997, Giresun Belediyesi Kültür Yayınları, No:1, s.284.

³⁵⁹ Kırzioğlu, "Erzurum Kongresi'nin Sağ Kalan beş Mümessili", Kasım 1969, Sayı:85, s.61-62.

³⁶⁰ Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi*, III, s.212.

³⁶¹ Kırzioğlu, "Erzurum Kongresi'nin Sağ Kalan beş Mümessili", s.62.

Milliye Cemiyeti'nin Giresun şubesi kurucularındandır. Bu cemiyet tarafından Erzurum Kongresi için Giresun delegesi seçildi³⁶².

Kongre sırasında yapılan görüşmelerde düşüncelerini açıkça ortaya koydu. Mustafa Kemal Paşa'ya askerlik elbisesiyle toplantılara katılmasının dünya kamuoyu üzerinde yanlış anlaşılacağını belirterek muhalefeti gösterdi³⁶³. Kongreden sonra Giresun'a dönünce Belediye Reisi olan Topal-Osman Ağa ile arası açıldı. Topal Osman Ağa'nın gazabına uğramaktan çekindiği için önce İstanbul'a, daha sonra da İngiltere'ye gidip Edinburg'a yerleşti. 1920'de Almanya'ya geçip Siemens şirketinde elektrik mühendisi olarak çalışmaya başladı. Orada evlendi³⁶⁴.

1933'te Almanların A.E.G. Firması'nın Türkiye'deki Müdürlüğü'ne tayin oldu. Muhsin mahlasını ad olarak kullandığı pasaportu ile Ankara'ya geldi. Soyadı kanunu ile "eli geniş" anlamına gelen "Elgen" soyadını aldı. Bundan sonra "Muhsin Elgen" adını kullanmaya başladı. Başkent Ankara'nın ve fabrikalarının, Bursa/Merinos, Gemlik/Suni ipek, İzmit/Kağıt, Sivas/Çimento, Konya Ereğlisi, Kayseri ve Nazilli Dokuma Fabrikalarının bütün elektrik tesislerini yaptırdı. 1939'da Sümerbank İdaresine geçti. Burada Yeni Tesisat Şube Müdürü ve Teknik Başmüfettişi oldu. 1958 yılında emekli oldu. 1971 yılında Ankara'da vefat etti. Yurtdışında evlendiği İngiliz eşinden çocuğu olmadığı için, eşi ve Giresun'daki yeğenleri varisleri oldu³⁶⁵.

Mühendis İbrahim Hamdi (Muhsin Elgen) Bey, milliyetçi, mesuliyet duygularıyla dolu, kurtuluş ve inkılâp hareketlerini destekleyen, yüksek bir içtimai görüşe sahip iyiliksever ve hayır işlerini çok seven bir zattı³⁶⁶.

Erzurum Kongresi Anıt Levhasında ismi yazılmamıştır.

³⁶² Kırzioğlu, "Erzurum Kongresi'nin Sağ Kalan beş Mümessili", s.62-63.

³⁶³ Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi*, s.212-213; Akın "Milli Mücadele ve Erzurum Kongresi'nde Giresun Delegeleri", s.284.

³⁶⁴ Kırzioğlu, "Erzurum Kongresi'nin Sağ Kalan Beş Mümessili", s.64.

³⁶⁵ Goloğlu Erzurum Kongresi, s.120-125, 126, 161-164; Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi*, s.213.

³⁶⁶ Kırzioğlu, "Erzurum Kongresi'nin Sağ Kalan beş Mümessili", s.64.

5-ALİ NACİ (DUYDUK)
TRABZON-GİRESUN

(1893-1980)

Erzurum Kongresi'ne Trabzon-Giresun delegesi olarak katılan ve hayatta iken bizzat kendisinin yazdığı özel hal tercümesinde 1893 (1309)'da Giresun'un Hacıhüseyin Mahallesi'nde doğduğunu, Fındık tarımıyla geçinen bir çiftçinin oğlu olduğunu belirtmektedir³⁶⁷.

Ulu dedeleri Sarımeahmedoğulları; Erzurum'dan göçerek Giresun'a yerleşmişler, burada Erzurumluoğlu diye tanınmışlar, Giresun Subaşı Duyduk Mehmet Ağa'dan sonrada "Duydukzadeler" diye anılmışlardır. Babasının adı Ömer Efendi'dir. Annesi Emine Hanım ise Giresun'un Kale Mahallesi'nden hattat Halil Efendi'nin kızıdır.

İlkokul ve ortaokulu Giresun'da, liseyi Trabzon'da ve İstanbul'da okudu. 1911'de Haydarpaşa Tıbbiyesi'ne yazıldı. Tıbbiyede okurken Balkan Savaşı sırasında İstanbullu Rumların Yunanlılara para yardımlarını görerek üzülmüş ve buna tepki olarak 1912'de bazı milliyetçi arkadaşlarıyla birlikte "Türk Birleşme Derneği" adlı bir cemiyet kurarak bu cemiyetin sekreterliğini yapmıştır.

Rumlardan alış-veriş edilmemesi için bastırdıkları propaganda yazılarını Türk evlerine dağıtmışlar, bu yüzden ihbar edilerek bir ara tevkif edilmiş daha sonra serbest kalmıştır³⁶⁸.

Tıbbiye'nin 3. sınıfında Giresun'da yaz tatilinde iken I. Dünya Savaşı çıkınca okul idaresi tarafından acele İstanbul'a çağrılarak Harbiye Mektebi emrine verildi. Burada Harb Cerrahisi Kursu'nu gördükten sonra arkadaşları ile birlikte 15. Tümen emrine girerek Çanakkale Savaşlarına katıldı. Çanakkale zaferinden sonra okuluna devam etti. Ateşli bir Türkçü olan Ali Naci (DUYDUK) 1915 yılı sonlarında İstanbul'daki "Kafkasya Neşri Maarif Cemiyeti'nde de görev almış, bu cemiyetin ikinci başkanlığında bulunmuştur. Cemiyetin "Tiyatro Kolu'nun yapmış olduğu temsillerden

³⁶⁷ Goloğlu, *Erzurum Kongresi*, s.152.

³⁶⁸ Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi*, III, s.213.

elde edilen hasılat ile, Rusya'dan kaçıp gelen Türk gençlerinin İstanbul'daki tahsil hayatlarında maddi yardımlar sağlamaya çalışmıştır. Haziran 1918'de Dr.Teğmen olarak Şam'a gönderildi. Önce Reyak'ta cerrahlık yaptı, daha sonra Zahle'de Baştabip vekili olarak çalıştı. Suriye'deki Yıldırım Orduları Grup Kumandanlığı'nın dağılması üzerine Baalbek yolu ile Haleb'e, oradan da Maraş'a gelebildi. Kasım 1918'de terhis edilince memleketi Giresun'a geri döndü³⁶⁹.

Şehid ağabeyisinin "Karadeniz" gazetesini 22 Mart 1918'de yeniden çıkartarak, Pontusçu Rumlara karşı mücadeleye başladı. Pontusçu Rumlara karşı Giresunlu hemşehrilerini uyandırıp, teşkilatlandırmaya çalıştı. İstanbul'dan Erzurum'a gitmekte olan XV. Kolordu Komutanı Kâzım Karabekir Paşa, Giresun'a uğrayınca 18 Nisan 1919'da "Karadeniz" gazetesi adına onunla görüştü. Bu görüşme kendisine milli mücadele çalışmalarında manevi bir güç kazandırdı³⁷⁰. Giresun'da yaşayan halkı Pontusçu Rum çetelerinden korumak ve teşkilatlandırmak amacıyla Trabzon Muhafaza-i Hukuk-i Milliye Cemiyeti'nin Giresun şubesinin kuruluşunda ön safta yer aldı. O dönemde ülkemizin içine düşmüş olduğu zorlukları dile getirmek için Giresun'da onbeş günde bir çıkan "Işık" dergisinde de milli konularla ilgili yazılar yazdı. "Giresun Gençler Birliği Spor Kulübü"nü kurarak başkanlık yaptı³⁷¹.

Temmuz 1919 başında Trabzon Muhafaza-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti'nin Giresun şubesi tarafından Erzurum Kongresi için delege seçildi. Erzurum Kongresi sırasında Mustafa Kemal Paşa'ya eski ittihatçı asker olarak değerlendiren muhalefet grubuna katılmıştı. Bu yüzden fikir ve davranışları yanlış anlaşılıyordu³⁷².

Kongreden sonra dolambaçlı yollardan Giresun'a döndükten sonra o dönem Giresun Belediye Başkanı olan Topal Osman Ağa'nın kendisini öldürme korkusuna kapılıp sahibi olduğu "Karadeniz" gazetesini de kapatarak Giresun'dan ayrılıp İstanbul'a gitmek zorunda kaldı. Oradan da ihtisas yapmak için Viyana'ya gitti. Burada düşmüş olduğu geçim sıkıntısı yüzünden o zamanlar Fransız işgali altında bulunan

³⁶⁹ Kırzioğlu, "Erzurum Kongresi'nin Sağ Kalan Beş Mümessil", s.60.

³⁷⁰ Akın, "Milli Mücadele ve Erzurum Kongresi'nde Giresun Delegeleri", s.282.

³⁷¹ Kırzioğlu, "Erzurum Kongresi'nin Sağ Kalan Beş Mümessili", s.60.

³⁷² Kırzioğlu, "Erzurum Kongresi'nin Sağ Kalan Beş Mümessili", s.61.

İskenderun'a göçüp beş yıl kadar doktorluk yaptıktan sonra, hemşehrisi Gaziantep Valisi Hüsnü Çakır'ın tavsiyesiyle yurda dönüp Giresun'a gelerek 1926-1950 arasında hükümet ve Belediye Tabipliği, Frengi Mücadele Tabipliği yaptı. Belediye ve Vilayet Meclisi üyeliklerine seçildi. 1950'de DP'den Giresun Milletvekili olarak TBMM'nde on yıl milletvekilliği yaptı. 27 Mayıs 1960 darbesinde 17 ay Kayseri'de kalıp Yassıada Muhakemeleri sonunda beraat ettiğinden, siyasi haklarını yeniden kazandı. 1968 mahalli seçimlerinde Giresun Belediye Başkanı oldu.³⁷³

Yıllar sonra Erzurum Kongresi'nin 50. yıl dönümü tören ve şenlikleri için 23 Temmuz 1969'da şeref konuğu olarak geldiği Erzurum'da yapmış olduğu konuşmada, Erzurum Kongresi için; “Bu kongre ve bu toplantı ölüm-kalım endişesiyle çarpan kalplerin kurtuluş çareleri arayan insanların bir araya gelişleriydi” diyerek kongrede hakkındaki duygu ve düşüncelerini ifade etmiştir. Gene konuşmasının son cümlelerini şöyle tamamlamıştır: “İnançlar güvençler birleştiler tanrılaşan ruhlar ayaklandılar, yarattılar. Mustafa Kemalizmi arş ileri, ölümsüz ulusun ölümsüz gazileri, dünyalar durdukça var olacaktır. Mustafa Kemallerim” sözleriyle Mustafa Kemal Paşa'ya olan bağlılığını anlatmaya çalışmıştır³⁷⁴.

1980 tarihinde Giresun'da rahmetli oldu³⁷⁵.

³⁷³ Kırzioğlu, “Erzurum Kongresi'nin Sağ Kalan Beş Mümessili”, s.61.

³⁷⁴ Dr.Ali Naci Duyduk'un konuşmasının tam metni için bkz. Zeki Başar, 60. Yıldönümünde Devrim Tarihi Bakımından: Erzurum Kongresi, Öncesi-Sonrasıyla, Atatürk Üniversitesi Yayınları, No:566, Erzurum, 1979, s.118-119.

³⁷⁵ Arıburnu, Sivas Kongresi, s.264.

6-ZEKİ KADIRBEYOĞLU GÜMÜŞHANE

(1884-1952)

Erzurum Kongresi'ne Gümüşhane delegesi olarak katılan Zeki Kadirbeyoğlu 1884 tarihinde Gümüşhane'de doğdu. Babası Lütfi Bey, Annesi Hümeysin Hanım'dır. Emine Hanım'la evliydi. Mehmet Necati, Mediha, Sabiha, Sebahattin, Sabiha ve Perihan'ın babasıdır³⁷⁶.

Uluataları Gümüşhane'ye Amasya'dan gelme Zaimlerden, Kadir Bey'dir. Ellerindeki aile şeceresine göre Kadir Bey'in 13. göbekten torunu İbrahim Lütfi Paşa'nın oğludur. İlk ve Rüştüye'yi Gümüşhane'de okudu³⁷⁷. 1898'de İstanbul Galatasaray Lisesi'ne girdi. 1904 yılında Galatasaray Lisesi'nin Türkçe bölümünden mezun oldu³⁷⁸.

Daha sonra Gazze'de mutasarrıf olan babasının yanına giderek orada bir yıl kaldı. Askerliğini de yedek subay olarak tamamladıktan sonra, Gümüşhane'ye dönüp tarım ve ticaretle uğraştı. Ancak 1916'da Ruslar bu bölgeyi işgal edince, Sivas'a göçmek zorunda kalmıştır. Kurtuluştan sonra ise tekrar Gümüşhane'ye geri dönüp yoksul ve perişan haldeki yöre halkının dertleriyle yakından ilgilenmiştir³⁷⁹.

Trabzon ve havalisinde bir Rum-Pontus Devleti kurulması tehlikesine karşı bu bölgenin örgütlenmesinde önemli hizmetleri olmuş, Trabzon'da 23 Şubat 1919'da bir kongrenin toplanmasını sağlamış ve bu kongrede ikinci başkan seçilmiştir. Gümüşhane'de merkezi Trabzon olmak üzere Trabzon Muhafaza-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti'nin şubesinin açılmasında da öncülük etmiştir. İzmir'in işgali üzerine Trabzon Muhafaza-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti Merkezine 19 Mayıs 1919'da müracaat ederek

³⁷⁶ Gümüşhane Nüfus Müdürlüğü'nden alınan 19.12.2001 tarihli Nüfus Kayıt Örneği bilgileri.

³⁷⁷ Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi...*, III, s.214.

³⁷⁸ Çoker, *Türk Parlamento Tarihi*, s.363.

³⁷⁹ Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi...*, III, s.214.

Trabzon'da ikinci bir kongrenin toplanmasını istemiş ve bunda da muvaffak olmuştur³⁸⁰.

Erzurum Kongresi'ne Gümüşhane-Torul delegesi olarak katılmış, kongre müzakerelerinde olumlu fikirler ileri sürmüştür. Kongre sonunda ilan edilen beyannameyi de imzalamıştır³⁸¹.

Son Osmanlı Mebuslar Meclisi'ne (IV.Dönem) Milletvekili seçilmiş İstanbul'un işgali (16 Mart 1920)³⁸² üzerine Ankara'ya gelip I. Meclis'e katılmıştır. II. Dönem TBMM seçimlerine bağımsız aday olarak Gümüşhane'den milletvekili seçildikten sonra, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'na girmiştir³⁸³.

TBMM'nde çeşitli komisyonlarda görev yapmıştır. Değişik konularda 5 önergesi, genel kurulda da 110 değişik konuda 304 konuşması vardır³⁸⁴.

1926'da İzmir suikastı davasında yargılanmış ve beraat etmiştir. Daha sonra siyasi hayattan çekilerek İstanbul'da ticaretle uğraşmıştır.

7 Ağustos 1952 yılında İstanbul'da vefat etmiştir. Mezarı Edirnekapı Şehidliği'ndedir³⁸⁵.

³⁸⁰ Goloğlu, *Erzurum Kongresi*, s.172-173-174.

³⁸¹ Kırzioğlu, "Erzurum Kongresi Beyanname'sini İmzalayan 45 Mümessil", s.157.

³⁸² Kocatürk, *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi*, s.140.

³⁸³ Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi*, III, s.214-215.

³⁸⁴ Çoker, *Türk Parlamento Tarihi*, III, s.363-364.

³⁸⁵ Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi*, III, s.214.

7-HAFIZ OSMAN NURİ EFENDİ
TRABZON-KELKİT
1862-1934

Erzurum Kongresi'ne Trabzon Muhafaza-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti'nin Kelkit Şubesi tarafından delege olarak gönderilen Hafız Osman Nuri Efendi'nin soyu, Yavuz Sultan Selim'in Trabzon'da bulunduğu sırada Kelkit bölgesinde güvendiği Beylerden biri olan Nasuh Bey Sülbine dayanmaktadır³⁸⁶.

Osman Nuri Efendi (Hafız Müftü Nasuhbeyzade) 1862 tarihinde Kelkit'te doğdu. İlkokul, Ortaokul ve Medrese tahsilini burada yaptı. Daha sonra Kelkit Rüştüyesi'nde (1888) Hocalık yaptı. İki yıl Kelkit Mahkemesi'nde Müstantık (Sorgu Hakimi) oldu. İki yılda "Medâri-İlmiyye"de Müderrislik (Hocalık) yaptı. Arapça ve Farsça'yı çok iyi bilirdi. 1918 yılında Kelkit Müftüsü olmuş, ölünceye kadar da bu vazifede kalmıştır³⁸⁷.

Kelkit'in eski Belediye Başkanlarından Hafız Delaletin Nasuhbeyoğlu'nun babasıdır. 1934 yılında Kelkit'te vefat etmiştir. Zati eşyaları diğer oğlu tarafından kendisi ile beraber toprağa gömüldüğünden hakkında daha fazla bilgi bulunmamaktadır³⁸⁸.

³⁸⁶ Hafız Osman Nuri Efendi'nin torunu Sayın N.Nasuhbeyoğlu'nun bana gönderdiği 29.01.2002 tarihli mektubunda verdiği bilgilerden.

³⁸⁷ Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi*, III, s.215.

³⁸⁸ Torunu Sayın N.Nasuhbeyoğlu'nun vermiş olduğu bilgilerden.

8-EYYÜBİZADE MEHMET İZZET BEY TRABZON-MAÇKA

(1861-1920)

1861 (1277)'de Trabzon'da doğdu. Babası I. Meşrutiyet Meclisi'ne (1876) Trabzon Mebusu olarak katılan Eyyübizade Ali Galip Efendi'dir³⁸⁹. İlk ve orta öğrenimini Trabzon Sıbyan Mektebi ve Rüştüyesi'nde tamamladıktan sonra³⁹⁰ Haziran 1878'de İdadi'yi bitirdi³⁹¹. Aynı yıl Trabzon İl Genel Meclisi Kalemî'ne aylıksız katip olarak girdi. Daha sonra Trabzon Vilayeti İdare Meclisi'nin çeşitli kademelerinde memurluk yaptı. 1891 Temmuz'undan itibaren de Trabzon Vilayet Matbaası Müdürlüğü'ne atandı. İldeki istatistik işlerini de ek görev olarak yürütmesi uygun görüldü. 24 Nisan 1895'te Görele Kaymakamlığı'na atandı. Daha sonra sırasıyla Tirebolu Kaymakamlığı Ordu Kaymakamlığı ve Giresun Kaymakamlığı görevlerinde bulundu³⁹².

23.7.1908'de II. Meşrutiyetin ilanından sonra yapılan genel seçimlerde Osmanlı Mebusan Meclisi'ne Trabzon Milletvekili olarak seçildi. Ağustos 1918'e kadar üç dönem bu görevini sürdürdü. Sadareten Takdirname ve üç tane de madalya aldı³⁹³. Kasım 1918'de Trabzon'a döndü. Milli Mücadele'ye katılarak Trabzon Muhafaza-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti'nin kurucuları arasında bulundu. Ayrıca 28 Mayıs 1919 tarihinde Trabzon'daki Kongrenin başkanlığını yaptı³⁹⁴.

Erzurum Umumi Kongresi'ne Trabzon Delegatesi olarak katıldı ve Kongre Divanı'na otuzbeş rey ile Başkanvekili seçildi. Kongre Beyannamesini imzalayan delegeler arasındadır³⁹⁵. Kongre sonunda Temsil Heyeti'ne seçildiyse de Sivas

³⁸⁹ Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi*, III, s.215.

³⁹⁰ Çoker, *Türk Parlamento Tarihi*, III; s.937.

³⁹¹ Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi*, III, s.215.

³⁹² Çoker, *Türk Parlamento Tarihi*, III, s.937.

³⁹³ Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi*, III, s.215.

³⁹⁴ Goloğlu, *Erzurum Kongresi*, Ankara, 1968, s.174.

³⁹⁵ Kırzioğlu, "Erzurum Kongresi Beyannamesini İmzalayan 45 Mümessil", s.158.

Kongresi'ne giden bu heyete katılmadı³⁹⁶. Ancak Sivas Kongresi'nde Onaltı kişiden oluşan "Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti "Heyet-i Temsiliye" üyeliğine seçildi³⁹⁷. Ankara'daki I. TBMM'ne Trabzon Milletvekili olarak seçildi. Ancak 6 Mayıs 1920 Pazar günü Ankara'ya gitmek üzere Çarşamba'dan yola çıktıktan sonra bir müddet sonra eşkiyalar tarafından pusuya düşürülerek Gümüşhane Milletvekili Ziya Bey ile birlikte şehid edildi³⁹⁸. Trabzon Müdafaa-i Hukuk Başkanlığı'nın olaya dair 8 Mayıs 1920 tarihli telgrafı TBMM'de okunduğunda, şehidlerin anılarına hürmeten 13 Mayıs 1920 tarihli birleşime beş dakika ara verildi³⁹⁹.

Mehmet İzzet Eyüpoğlu evli ve dört çocuk babası idi⁴⁰⁰. Kabri Trabzon Asri Mezarlığı'ndadır⁴⁰¹.

³⁹⁶ Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi*, II, s.25.

³⁹⁷ Atatürk, *Nutuk I*, s.47.

³⁹⁸ Arıburnu, *Svas Kongresi* s.88.

³⁹⁹ Çoker, *Türk Parlamento Tarihi*, III, s.938.

⁴⁰⁰ TBMM 4156 Numaralı Sicil Kayıtlarından.

⁴⁰¹ Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi*, III, s.216.

9-HAFIZ YUNUS SIDKİ (BULUT)

TRABZON-OF

(1874-1936)

Yunus Sıdkı Efendi 1874 yılı Haziran ayında Of kazasının Fındıkoba II köyünde doğdu⁴⁰². Babasının adı Tufân, Annesinin adı Hamide Hanım'dır⁴⁰³. İlkokulu kendi köyünde okuduktan sonra, yine kendi köyünün medresesine girdi. Burada bir müddet okuduktan sonra Haziran 1891'de Çorum'a gidip medrese tahsiline devam etti. Oradan da Ocak 1898 tarihinde İstanbul'a geçerek Fatih "Bahri Sefid çiftabaş Kurşunlu" medresesinde eğitimini tamamlayarak Aralık 1901 tarihinde İstanbul'lu Ataullah Efendi'den icazet aldı. Kur'an-ı Kerim hıfzını, Of medresesinde tamamladı. Padişahın emriyle açılan ilmiye payesi (Rûûs) imtihanını kazanınca 1 Eylül 1902 tarihinde Of kazası Merkez Müderrisliği'ne tayin edildi. Müderrislik beratı yanı sıra, liyakat madalyasına da sahipti. Yunus Sıdkı Efendi'nin üstün bir ilmi kişiliği vardı. Of ve çevresinde çok sevilip sayılan bir zattı⁴⁰⁴.

1916 Rus işgaline karşı verilen "Of Müdafası" sırasında halkı örgütlemeye tesirli konuşmalarıyla etkili oldu. Arasında kadınlarımızın da bulunduğu "Gönüllüler Çetesiyle birlikte Alano Tepelerinde mücadele etti"⁴⁰⁵.

1914 tarihinden beri Trabzon İl Genel Meclis üyeliği görevini de sürdüren Yunus Sıdkı Bey, 1916 tarihinde Rusların Of Kazasını işgal etmeleri üzerine buradan göç etmek zorunda kaldı ve bu vazifesini devam ettiremedi. Bu göç sırasında kendi

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON BİRİMİ

⁴⁰² Nasrulla Hacımuftuoğlu, "Of-Çaykara Müftüleri; Bilimsel, Kültürel ve Sosyal Aktiviteleri"; *Trabzon ve Çevresi Uluslararası Tarih-Dil-Edebiyat Sempozyumu Bildirileri*, 3-5 Mayıs 2001 (T. Trabzon Valiliği İl Kültür Müdürlüğü Yayınları, 12), I, s.463.

⁴⁰³ Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi...*, III, s.216.

⁴⁰⁴ Hacımuftuoğlu, *Of-Çaykara Müftüleri..*, s.464.

⁴⁰⁵ Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi...*, III, s.216; Hacımuftuoğlu, *Of-Çaykara Müftüleri..*, s.464.

beyanına göre Müderrislik İcazetnamesi, Ruus Rütbesi, Berat ve Liyakat Madalyası ve bazı resmi ve gayr-i resmi evrakları zayi oldu⁴⁰⁶.

Erzurum Kongresi için “Of Muhafaza-i Hukuk-ı Milliye” cemiyeti tarafından 01.07.1919 tarihinden itibaren oy birliği ile delege seçildi⁴⁰⁷.

Yunus Sıtkı Efendi'nin yerine Of kazasında bir başkasının da delege olduğu haberi duyulunca, Of Muhafaza-i Hukuk-ıo Milliye Cemiyeti, 10.7.1919 tarihinde Erzurum Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti Kongresi'ne çektiği telgrafta, Of kazasını temsilen delege olarak sadece Yunus Sıtkı Bey'in oy birliği ile seçildiğini yeniden teyid etmiştir⁴⁰⁸.

7 Ağustos 1919'da ilan edilen Erzurum Kongresi Beyannamesi'ni imzalayan delegeler arasındadır⁴⁰⁹.

1921 yılının Ocak ayında kendi el yazısı ile yazdığı Hal Tercümesi'nde yer alan “Of Kazası Merkez Müderisi Polidzade Hafız Yunus Sıdkı” imzası, bizlere Erzurum Kongresi'nden sonra yine vazifesi olan merkez müderrisliği görevine devam ettiğini göstermektedir⁴¹⁰.

Yunus Sıdkı Efendi 14 Mart 1923 tarihinde Of Müftülüğü'ne tayin edildi. 1935 yılında “BULUT” soyadını aldı. 01.04.1936 tarihinde emekli oldu ve aynı yıl Of'da vefat etti. Mezarı Of-Fındıkoba köyünde bulunmaktadır⁴¹¹.

⁴⁰⁶ Hacımüftüoğlu, Of-Çaykara Müftüleri..”, s.464. (Sayın Nasrullah Hacımüftüoğlu Beyefendi'nin elinde bulunan Yunus Sıdkı Efendi'nin 1921 yılında kendi eliyle yazdığı “Tercüme-i Hal, Ahval-i Şahsiye Dosyası'nın fotokopisindeki bilgilerden).

⁴⁰⁷ Hacımüftüoğlu, Of-Çaykara Müftüleri..”, s.464.

⁴⁰⁸ Bu telgrafla ilgili olarak bkz. Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi...*, I, s.180.

⁴⁰⁹ Kırzioğlu, “Erzurum Kongresi Beyannamesini İmzalayan 45 Mümessil”, s.158; Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi...*, II, s.254.

⁴¹⁰ Hacımüftüoğlu, Of-Çaykara Müftüleri..”, s.465.

⁴¹¹ Of-Çaykara Müftüleri..”, s.465; Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi*, III, s.216.

10-HASAN HİLMİ KORAL TRABZON-ORDU

Hasan Hilmi Bey, 1916'da Rusların Doğu Karadeniz kıyılarını işgali sırasında memleketi Rize'nin Pazar ilçesinden göçüp, Ordu'ya gelip yerleşmiştir⁴¹².

Erzurum Kongresi'ne Muhafaza-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti Ordu Şubesi tarafından Felekzade Süleyman Efendi'nin katılması kararlaştırılmasına rağmen, Felekzade Süleyman Efendi yaşlı ve hasta olduğunu (69 yaşında) bildirerek, kendi yerine Ordu'da Davavekilliği yapan, çevresinde sevilip sayılan Pazarlı Hasan Hilmi Bey'in iştirak etmesini istemiştir. Cemiyet bu teklifi kabul ütmesi üzerine bütün masrafları Felekzade tarafından karşılanmış ve Hasan Hilmi Bey ordu delegesi olarak kongreye katılmıştır⁴¹³.

Kongrenin 24 Temmuz 1919'daki toplantısında Program Encümeni için gösterilen adaylar arasındadır. Seçimde üç rey almış seçimi kazanamamıştır⁴¹⁴.

Hasan Hilmi Bey, kongrenin dokuzuncu içtması sırasında (3 Ağustos 1919) Onbir maddelik Şarki Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Nizamnamesi görüşülürken, müzakerelere katılmış ve cemiyetin unvanı hakkında ileri sürülen "Müdafaa-i Hukuk muhafaza-i İstiklal" ismine karşı "İstiklaliyetimizi ilan etmedik ki İstiklal kelimesini kabul edelim" diye görüş bildirmiştir. Ayrıca kongre beyannamesini hazırlayan aralarında Mustafa Kemal Paşa'nın da bulunduğu ondört kişilik nizamname Encümeni üyelerinden birisidir⁴¹⁵.

⁴¹² Araştırmacı Yazar Sıtkı Çebi'nin Ordu İl Kültür Müdürlüğü'ne vermiş olduğu 22 Temmuz 2002 tarihli yazılı bilgiler daha sonra Ordu Valiliği tarafından 14.08.2002 tarih ve B.16.O.K.G.M. 4.52.00.00-600/1070 sayılı yazıları ile Erzurum Valiliği'ne gönderdiği bilgilerden. Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi...*, III, s.216.

⁴¹³ Ordu Valiliğinin göndermiş olduğu bilgilerden.

⁴¹⁴ Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi...*, II, s.32-200.

⁴¹⁵ Kırzioğlu *Bütünüyle Erzurum Kongresi...*, II, s.170-200.

Hasan Hilmi Bey Trabzon Vilayeti adına Heyet-i Temsiliye üyeliği için aday gösterilmişse de seçilememiştir⁴¹⁶. 1950'den sonra Trabzon Milletvekili olan Tefvik Koral'ın babasıdır⁴¹⁷.

⁴¹⁶ Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi...*, II, s.233.

⁴¹⁷ Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi...*, s:CIII, s.216.

11-ABAZA HAFIZ İSMAİL HAKKI (GENÇ) EFENDİ RİZE

(1883 -1941)

Erzurum Kongresi'ne Rize delegesi olarak katılan Hafız İsmail Hakkı Efendi 1883 (1299)'te Rize'de doğdu. Babasının adı Gençağaoğlu Ali, Annesinin adı Fatma Hanım'dır. Nüfusta Rize Merkez Çarşı Mahallesi, Hane No:29, Cilt No:6, Sayfa No:60'da kayıtlıdır. Soyadı Kanunu ile Genç soyadını almıştır. Yedi kardeşin en büyüğüdür⁴¹⁸.

İlk ve ortaokulu Rize'de okudu. Beş yıl süre ile Rize Adliyesi'nde Zabıt Katipliği yaptı. Daha sonra Liseyi bitirip Davavekilliği'ne başladı⁴¹⁹.

Trabzon Muhafaza-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti'nin Rize Şubesi tarafından Erzurum Kongresi'ne delege olarak seçilen İsmail Hakkı Bey⁴²⁰, Kongredeki başarılı çalışmalarından sonra Kongre sonunda ilen edilen Kongre Beyannamesi'ni de imzalamıştır⁴²¹.

Cumhuriyetin ilanından sonra Rize Vilayeti Daimi Encümen Azalığı ve Hazine Dava Vekilliği görevlerinde bulundu. 1926 yılında Fatma Hanım'la evlendi. Bu evlilikten üç kız çocuğu sahibi oldu. 1937 yılında Daimi Encümen Azalığı'ndan ayrıldıktan sonra Iğdır'a giderek orada yerleşti. Iğdır'da da Dava Vekilliği (Avukatlık) yaptı. 23.04.1941 yılında Iğdır'da vefat etmiş ve orada defnedilmiştir⁴²².

⁴¹⁸ İsmail Hakkı (GENÇ) Bey'in halen hayatta bulunan kızı Güngör GENÇ'in vermiş olduğu bilgiler ve belgeler Rize İl Kültür Müdür Yardımcısı değerli arkadaşım Enver KASAP Bey tarafından derlenerek tarafıma iletilmiştir.

⁴¹⁹ Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi*, III, s.216.

⁴²⁰ Mesut Çapa, "Milli Mücadele Döneminde Rize", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, XIII, Kasım 1997, Sayı:39, s.866.

⁴²¹ Kırzioğlu, "Erzurum Kongresi Beyannamesini İmzalayan 45 Mümessil", s.158.

⁴²² Güngör GENÇ'in Babası ile ilgili vermiş olduğu bilgi ve belgelerden.

12-MEHMET NECATİ (MEMİŞOĞLU) BEY RİZE

(1887-1959)

Mehmet Necati Bey Rize'nin Çamlıhemşin ilçesi Çinçiva (Yeni adı Şenyuva) köyünden Memişzade Reşid Beğ ile Safiye Hanım'ın oğludur. 1887 (1303)'de Çinçiva'da (Şenyuva) doğdu⁴²³.

İlk ve orta öğrenimini Rize'de tamamladıktan sonra, Erzurum'daki akrabalarının yanına gelerek Yetim Hoca Medresesi'nde eğitimine devam etti. Medrese eğitimini birincilikle bitirdi. Arapça ve Farsça dillerini öğrendi. İstanbul'a giderek medrese eğitimine devam etti⁴²⁴. Lise öğrenimini İstanbul Darül Muallimin (Öğretmen) Okulu'de yaptı. Burayı bitirdikten sonra İzmir Paye-i Mücerredî'ni (İzmir Rütbesi) ve İstanbul Payesini kazandı⁴²⁵. Bir taraftan öğretmenlik yaparken diğer yandan Darülfünun (İstanbul Üniversitesi) Hukuk Fakültesi'nden 10 Nisan 1909'da mezun oldu. Bir ara İstanbul'da öğretmenlik ve avukatlık yaptı. I. Dünya Savaşı sırasında gönüllü olarak orduya girdi⁴²⁶. Kafkas Cephesi'nde gönüllü mücahidlerle birlikte Ruslarla savaştı. Daha sonra Rumeli Müfrezesi'nde Tabur İmamı olarak görev yaptı. 1918 Mayıs'ın da da Batum'u kurtaran tümenimizin Müfti ve Nasihi (Öğütçüsü) oldu⁴²⁷. Elinde silah cepheden cepheye dolaşarak bir taraftan askerinin moralini yükseltirken diğer yandan cesaret ve fedakârlıkla savaşmasından dolayı Türk ve yabancı savaş madalyalarıyla ödüllendirildi⁴²⁸.

⁴²³ Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi*, III, s.216; Çoker, *Türk Parlamento Tarihi*, III, s.715.

⁴²⁴ Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi*, III, s.216.

⁴²⁵ Bu unvanlar eskiden ilim adamlarına verilen bir rütbedir. Bkz. Şemseddin Sami, *Kamus-i Turki*, III, s.1057.

⁴²⁶ Çoker, *Türk Parlamento Tarihi*, s.715.

⁴²⁷ Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi*, III, s.216.

⁴²⁸ Çoker, *Türk Parlamento Tarihi*, s.716.

Mondros Mütarekesi'nin ilanı üzerine Bakû'den Batum'a geçerek orada yaşayan Türklerin örgütlenmesi için çalıştı. Batum'da çıkan "Sada-yı Millet" gazetesinde milli birlik ve beraberlik yolunda yazılar yazdı⁴²⁹. Daha sonra bu gazetenin sahibi oldu⁴³⁰.

Erzurum Kongresi'ne Trabzon Muhafaza-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti'nin Rize Şubesi tarafından delege olarak seçildi⁴³¹. Kongrede "manda" aleyhindeki çalışmalarıyla kendini gösterdi⁴³². Kongre sonunda ilan edilen kongre beyannamesinde de imzası vardır⁴³³.

Kongreden sonra Rize'ye dönerek Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinin kurulmasında öncülük etti. TBMM'nin I. Dönemi'ne 24 Nisan 1920'de Rize Milletvekili olarak meclise katıldı. Bolu yöresinde çıkan ayaklanmalar üzerine halkı milli mücadele konusunda aydınlatmak üzere bu bölgeye gönderildi. Ancak tutuklanarak bir süre isyancıların elinde esir kaldı. Esaretten kurtulduktan sonra Düzce-Hendek yöresinde Akıncı Kollar Komutanı olarak savaştı. Bu dönem içerisinde TBMM'nden süresiz izinli sayıldı⁴³⁴. 1922'de Dumlupınar Muharebesi'ne katılarak Yunanlılarla mücadele etti⁴³⁵. Meclise döndüğünde Adalet, Milli Savunma, İktisat, Milli Eğitim ve İrşad Komisyonlarında çalıştı. Dönem içerisinde onbiri gizli oturum olmak üzere kürsüde kırkbir konuşma yaptı, beş kanun teklifinde bulundu⁴³⁶.

Dönem bittiğinde 1923'te Giresun Savcılığı'na tayin oldu. İki ay sonra bu görevden ayrılarak Sinop'ta avukatlığa başladı. Oradan da Eskişehir'e giderek 1924'te Baroya kayıtlı olarak hem avukatlık yaptı, hem de ticaretle uğraştı⁴³⁷.

İzmir Suikastı ile ilgili olarak 14 Haziran 1926'da tutuklandı. Ankara İstiklâl Mahkemesi'nde yapılan yargılanması sonucunda sadece siyasi ve gizli cemiyet üyesi

⁴²⁹ Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi*, III, s.217.

⁴³⁰ Çapa "Milli Mücadele Döneminde Rize", s.866.

⁴³¹ Çapa, "Milli Mücadele Döneminde Rize", s.866.

⁴³² Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi*, III, s.217.

⁴³³ Kırzioğlu, "Erzurum Kongresi Beyannamesini İmzalayan 45 Mümessil", s.158.

⁴³⁴ Çoker, *Türk Parlamento Tarihi,III*, s.716.

⁴³⁵ Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi*, III, s.217.

⁴³⁶ Çoker, *Türk Parlamento Tarihi*, III, s.716.

⁴³⁷ Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi*, III, s.217.

olduğu kabul edilerek beş yıl süreyle Sinop'a sürgün edilmesine (1 Eylül 1926)da karar verilerek Sinop'a gönderildi. Orada tütüncülükle uğraştı⁴³⁸.

Adliye Encümeni kararı ile avukatlık mesleğine yeniden dönünce Sinop'ta avukatlık yapmaya başladı. Ayrıca "Onbin bir Hadis-i Şerif Tercümesi"ni tamamlamakla uğraştı⁴³⁹.

1946'da Demokrat Parti'nin kuruluşunda Sinop Şubesi'nin kurucu üyesi oldu. 1954'te Ankara'ya naklederek avukatlık mesleğini burada sürdürdü. 6 Mart 1959 tarihinde Ankara'da vefat etti. Kabri Cebeci Asri Mezarlığı'ndadır. Evli olup bir çocuk babası idi.

Mecliste ve cephelerdeki hizmetlerinden dolayı 17 Mart 1924 tarihli meclis kararıyla Kırmızı-Yeşil şeritli İstiklâl Madalyası ile ödüllendirilmiştir⁴⁴⁰.

Ayrıca TBMM Çanakkale Savaşı'ndan sonra toplanan düşman silahlarından birisini kendisine zafer hatırası olarak vermiştir. Mavzerdeki etikette şunlar yazılıdır: "TBMM Azasına, Hatıra-i Zafer-1338-Lazistan Mebusu Necati Efendi Hazretlerine"⁴⁴¹.

⁴³⁸ Çoker, *Türk Parlamento Tarihi*, III, s.716.

⁴³⁹ Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi*, III, s.217.

⁴⁴⁰ Çoker, *Türk Parlamento Tarihi*, III, s.716.

⁴⁴¹ Halen Rize İl Kültür Müdür Yardımcısı, değerli arkadaşım Enver Kasap Bey'in, Rize ile ilgili yapmış olduğu araştırmalarından bana gönderdiği bilgiler.

13-EYYÜBİZADE ÖMER FEVZİ EYYÜPOĞLU
TRABZON-SÜRMENE

(1884-1951)

Maçkalı Eyyüboğullarından Abdulkerim Efendi'nin oğludur. 1884 yılında Maçka'da doğdu. Trabzon İdadesi (Lise)'nden sonra yükseköğrenim için İstanbul'a gitti. İstanbul Hukuk Fakültesi'nden mezun oldu⁴⁴². Trabzon'da yayınlanan "Selamet" gazetesinde yazılar yazdı. Daha sonrada bu gazetenin sahibi oldu. Trabzon eşrafından emekli Kaymakam Abanosoğlu Hüseyin Efendi'nin damadıdır. Trabzon Muhafaza-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti adına 26 Mayıs 1919'da İstanbul'da toplanan "Saltanat Şurası"na katılmıştır. Erzurum Kongresi'ne ise Trabzon'a bağlı sürmene delegesi olarak katıldı⁴⁴³. Mustafa Kemal Paşa'nın Kongreye delege olarak girmesine ve başkan seçilmesine karşı çıktı. Kongre süresince de Mustafa Kemal Paşa'ya karşı bir muhalefet cephesi oluşturdu⁴⁴⁴. 7 Ağustos 1919'da ilan edilen Kongre Beyannamesi'ne kayınpederi ve muhalif arkadaşlarıyla birlikte karşı çıktı ve beyannameyi imzaladı⁴⁴⁵. Kongre sonunda, diğer Trabzon'lu delegelerden ayrı olarak muhalif arkadaşları ve kayınpederi ile birlikte gizlice Bayburt üzerinden Trabzon'a döndü. Trabzon'da "Selamet" gazetesinde Erzurum Kongresi kararları ve Temsil Heyeti'nin yetkileri aleyhinde, çok sert yazılar yazdı. Bu yüzden Trabzon'daki 3. Tümen Komutanı Yarbay Halid Bey (Deli Halid) tarafından tutuklanıp, Erzurum'a gönderileceğini anlayınca İstanbul'a kaçtı⁴⁴⁶. Bir müddet sonra İstanbul'dan Balıkesir'e gitti. Burada Kadızade Hulusi Efendi'nin sahibi olduğu "İrşad" gazetesinin yazı işleri müdürü oldu. Orada da Mustafa Kemal Paşa ile, onun yönettiği milli mücadele aleyhinde şiddetli bir kampanya başlatarak, daha da ağır yazılar yayınladı⁴⁴⁷. İrşad gazetesinde Yunanlıları överken,

⁴⁴² Hüseyin Albayrak, *Müteferrika Güz*, 1999, Sayı:16.

⁴⁴³ Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi*, III, s.217; Arıburnu, *Sivas Kongresi*, s.280.

⁴⁴⁴ Goloğlu, *Erzurum Kongresi*, s.90-93, 123-124.

⁴⁴⁵ Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi*, III, s.217.

⁴⁴⁶ Goloğlu, *Erzurum Kongresi*, s.116; Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi*, III, s.217.

⁴⁴⁷ Goloğlu, *Erzurum Kongresi*, s.124.

Mustafa Kemal Paşa hakkında ise hakarete varan yazılar yazdı⁴⁴⁸. Yunan işgali altındaki Balıkesir’de Mustafa Kemal Paşa’ya olan muhalefeti gözünü öylesine karartmıştı ki, yaptıkları ve yazdıklarıyla milli menfaatleri baltalayan bir muhteris durumuna düşmüştü. Balıkesir halkı ise büyük bir mücadele heyecanı içinde idi. Balıkesir’de de durumunun tehlikeye düştüğünü hissedince tekrar İstanbul’a döndü. Fakat artık o milli mücadeleciler için tehlikeli bir insandı. İstanbul’da da güvenlik içinde olamayacağını anlayınca oradan da Fransa’ya kaçtı. “Yüzellilikler” listesine alındığından uzun yıllar Türkiye’ye dönemedi. Nihayet 1938 yılında çıkarılan 3527 sayılı af kanunu ile geri gelebildi⁴⁴⁹.

Yurda döndükten sonra etrafının kendisine göstereceği büyük ilgiyi beklemeye başladı. Ancak herşey değişmiş, onu tanıyan bile kalmamıştı. Yepyeni bir toplum yepyeni bir kuşak, yepyeni bir devlet, yeniden varolmanın gururu içerisinde ilerilere doğru hamleler yapan bir millet vardı. Artık onun varlığı ile yokluğunun bu toplum için hiçbir önemi kalmamıştı. Günden güne düştü. Bazen İstanbul’da, bazen Ankara’da, bazen de Trabzon’da kaldı. 1951 yılında öldü⁴⁵⁰.

⁴⁴⁸ Arıburnu, *Sivas Kongresi*, s.280.

⁴⁴⁹ Goloğlu, *Erzurum Kongresi*, s.124. Yüzellilikler listesi 1923 yılında Lozan barış Antlaşması gereğince imzalanan sivil tutukluların geri verilmesiyle, savaş esirlerinin değiştirilmesine dair Türk-Yunan anlaşmasına ekli protokolün verdiği yetki ve hükümet tarafından memlekete girmeleri yasaklanan 150 kişilik listedir. Goloğlu, *Erzurum Kongresi*, s.124.

⁴⁵⁰ Goloğlu, *Erzurum Kongresi*, s.125; Ömer Fevzi Eyyüpoğlu’nun ölüm yeri ile ilgili olarak çeşitli kaynaklarda değişik yerler verilmiştir: Örneğin Arıburnu İstanbul’u, Kırzioğlu ise Trabzon’u göstermektedir. Bkz. Arıburnu, *Sivas Kongresi*, s.280; Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi*, III, s.217.

14-KULAÇZADE AHMED (KULAÇ) EFENDİ TRABZON-SÜRMENE

(1871-1935)

1871’de Sürmene’de doğdu. Babası Sürmene-Ortamahalleli Receb Efendi, Annesi Zeynep Hanım’dır. İlk ve Ortaokulu Sürmene’de okudu. II. Meşrutiyet’in ilanından önce İttihat ve Terakki içerisinde bulunmuş, Meşrutiyetin ilanından sonra ise İstanbul’a giderek Emniyet teşkilatına girip polis olmuştur. Bir müddet sonra Sürmene’ye dönüp Reji İdaresinde memur oldu. Aynı zamanda Belediye Meclis üyeliği görevinde de bulundu⁴⁵¹.

Erzurum Umumi Kongresi’ne Trabzon Muhafaza-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti tarafından Sürmene adına delege seçilerek kongreye gönderilmiştir.

Kongre sırasındaki başarılı çalışmalarından sonra, Kongre sonunda ilan edilen beyannameyi imzalayan delegeler arasındadır⁴⁵².

Cumhuriyetin ilk yıllarında Sürmene Belediye Başkanlığı da yapan Ahmed Bey, 6 Ekim 1935’te 65 yaşında vefat etmiştir. Mezarı Sürmene’dedir. Büyükoğlu Nafiz Kulaç Sürmene’de Avukat, küçük oğlu Nedim Kulaç ise Van’da ziraatle uğraşmaktadır⁴⁵³.

⁴⁵¹ Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi...*, III, s.217.

⁴⁵² Kırzioğlu, “Erzurum Kongresi Beyannamesini İmzalayan 45 Mümessil”, s.158.

⁴⁵³ Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi*, III; s.218; (Sürmene Kaymakamlığı’nın 11.5.1966 tarih ve 852/380 sayılı yazısındaki bilgilerden).

15-MÜFTÜ HASAN FAHRİ POLAT
TRABZON-ŞİRAN

(1875-1950)

Erzurum Kongresi'nin açılış ve kapanış dualarını yapan Şiran Müftüsü Hasan Fahri Polat Efendi 1875'de Şiran'ın bilginleri ve Medresesiyle ünlü Sarıca köyünde doğdu⁴⁵⁴. Şiran'ın Fevziye medresesinden 1321 (1905) yılında İcazet aldı. Erzincan ve Trabzon medreselerinde yüksek tahsilini tamamladı. Trabzon Müftü Medresesi'ne Müderris oldu. Arapça ve Farsça dillerini çok iyi derecede bilirdi. Bilhassa Mevlana'nın meşhur eseri Mesnevi'yi açık bir dille tefsir etmesiyle tanınırdı⁴⁵⁵. Rus işgali üzerine Tokat'ın Zile ilçesine göçtü. Orada iki yıl müderrislik yaptı⁴⁵⁶. Şiran'ın kurtuluşundan sonra memleketine geri döndü. Rusların tahrip ettiği eski medresesi Fevziye'ye Müderris oldu. Sekiz ay sonra da Şiran'a müftü oldu. Çok genç yaşlarından itibaren mili hareketlerle yakından ilgilendi. Teşkilat-ı Mahsusa'da görev yaptı. Mondros Ateşkes Antlaşması'ndan sonra Trabzon Muhafaza-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti'nin Gümüşhane Şubesi'nin kurulmasını sağladı. Erzurum Kongresi'ne Şiran delegesi olarak katıldı. Erzurum'da Mustafa Kemal Paşa'ya tahsis edilen aynı binada misafir edildi. Mustafa Kemal Paşa ile olan dostluğu uzun yıllar hiç bozulmadan devam etti⁴⁵⁷.

Kongrenin açılış ve kapanışında milli duygu ve dilekleri açık bir şekilde ihtiva eden Arapça duaları yazıp okudu⁴⁵⁸.

Hasan Fahri Efendi'nin açılış duasının muhtevası kongreye katılan üyeler manevi yönden güç vermiş ve beğenilmiştir. Kapanış duasının da yine kendisi tarafından yapılmasını kongre reisi Mustafa Kemal Paşa bizzat istemiştir. Kongre sonunda delegeler beldelerine geri dönerlerken Hasan Fahri Efendi'de Şiran'a dönmek üzere

⁴⁵⁴ Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi*, III, s.218.

⁴⁵⁵ Cemal Kutay, *Kurtuluşun ve Cumhuriyetin Manevi Mimarları* (Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları), Ankara, 1973, s.290.

⁴⁵⁶ Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi*, III, s.218.

⁴⁵⁷ Kutay, *Kurtuluşun ve Cumhuriyetin Manevi Mimarları*, s.290.

⁴⁵⁸ Kongrenin açılış duasının Türkçesi için bakınız. Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi*, I, s.8,10.

Trabzon delegeleriyle beraber Erzurum'dan ayrılırken, kendisini, aralarında Mustafa Kemal Paşa'nın da bulunduğu heyet, Ilıca'ya kadar uğurlamışlardır⁴⁵⁹. Mustafa Kemal Paşa orada kendisine "Heyet-i Temsiliye" adına (9 Ağustos 1919'da) bir teşekkür mektubu vermiştir⁴⁶⁰.

Mustafa Kemal Paşa, Hasan Fahri Efendi'nin Gümüşhane Milletvekili olarak TBMM'ne katılmasını istedi. Ancak kendisi halk içerisinde irşad vazifesiyle memlekete daha çok hizmet edebileceğini belirterek teşekkür etti. Bu cevaba karşılık Mustafa Kemal Paşa "Mübarek adam" diyerek kendisine olan saygısını dile getirmiştir⁴⁶¹.

Hasan Fahri Efendi, halk içerisindeki saygınlığı ve mesleki itibarı ile birçok ihtilafı adil olarak çözerdi. Bilhassa Medeni Kanun'un tatbiki sırasında Mecelle'deki bazı kararların yeni kanunla bağdaştırmasındaki açıklamalarıyla toplumda dengelerin oluşmasını sağlamıştır⁴⁶².

Hasan Fahri Polat 3 Aralık 1950 tarihinde Ankara'da vefat etmiştir. Mezarı Ankara Cebeci Asri Mezarlığı'ndadır⁴⁶³.

⁴⁵⁹ Kutay, *Kurtuluşun ve Cumhuriyetin Manevi Mimarları*, s.291.

⁴⁶⁰ Goloğlu, *Erzurum Kongresi*, s.183.

⁴⁶¹ Kutay, *Kurtuluşun ve Cumhuriyetin Manevi Mimarları*, s.291-293.

⁴⁶² Kutay, *Kurtuluşun ve Cumhuriyetin Manevi Mimarları*, s.293.

⁴⁶³ Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi*, III, s.218; Kutay, *Kurtuluşun ve Cumhuriyetin Manevi Mimarları*, s.293.

**16-YUSUF ZİYA (ŞİŞMAN)
TRABZON-TİREBOLU**

(1885-1950)

Yusuf Ziya Bey, günümüzde Giresun iline bağlı Tirebolu kazasında 1885 yılında dünyaya gelmiştir. Babası Seyyit Kaptanzade Salih Efendi, Annesi Zeliha Hanım'dır. İlk ve ortaokulu Tirebolu'da okudu. Fatsa Bolaman'da sekiz yıl Nahiye Müdürlüğü yaptı. Bir yılda Tirebolu Adliye Başkatipliği yaptı. Daha sonra Hazine Dava vekili oldu⁴⁶⁴.

Erzurum Umumi Kongresi'ne Tirebolu delegesi olarak katılan Yusuf Ziya Bey Kongre'nin ilk günü yapılan Program Encümeni için yapılan seçimlere katıldı ancak seçilemedi⁴⁶⁵.

7 Şubat 1950'de 65 yaşında vefat etti⁴⁶⁶.

⁴⁶⁴ Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi*, III, s.218 (Oğlu Orhan Şişman'dan alınan bilgilere göre, Tirebolu Kaymakamlığı'nın 31 Mayıs 1969 tarih ve 212 sayılı yazısından) Akın Cavit; "Milli Mücadele ve Erzurum Kongresi'nde Giresun Delegeleri", s.285.

⁴⁶⁵ Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi...*, I, s.32.

⁴⁶⁶ Akın, "Milli Mücadele ve Erzurum Kongresi'ne Katılan Giresun Delegeleri", s.285.

**17-HAFIZ ABDULLAH HASİB (ATAMAN)
TRABZON-VAKFIKEBİR**

(1884-1973)

Erzurum Kongresi'ne Trabzon-Vakfikebir delegesi olarak katılan Abdullah Hasib Bey 1300 (1884) yılında Vakfikebir İlçesi'nin Beşikdüzü bucağına bağlı Denizli Köyü'nde doğdu. Babası Kellecioğlu Hacı Ali, Annesi Hava Hanım'dır⁴⁶⁷. Ailesinin dört oğlundan ikincisidir⁴⁶⁸.

İlk tahsilini Trabzon'da yapmış ve Hafız olmuştur. 1898'de İstanbul'a giderek Medreseye başlamış, Bayezid Camii'nde Müderris Ereğlili Hafız Mustafa Efendi'den dersler alarak, 1908 yılında icazet almıştır. Darülmuallemi (Yüksek Öğretmen Okulu)'nin imtihanlarını kazanarak ilk, orta ve yüksek sınıflarını geçtikten sonra Edebiyat Fakültesi Diploması almıştır (9 Temmuz 1911). İlk görev yeri olan Doğubayezid Ortaokulu Tarih-Coğrafya öğretmenliğinde çalıştıktan sonra 5 Aralık 1913'ten itibaren Giresun İdadisi (Ortaokul) Müdürlüğü görevinde bulunmuştur⁴⁶⁹.

Bu vazifede iken Erzurum Kongresi'ne Vakfikebir Delegesi seçildi. Kongrede Trabzon vilayeti adına Divan Katibi seçilerek Süleyman Necati Güneri ile birlikte kongre zabıtlarını tuttu⁴⁷⁰. Kongre sonunda ilan edilen beyannameyi kendisi imzalamış⁴⁷¹ ve diğer delegelere imza ettirme görevini de yerine getirerek, Kongre Zabıtnamelerini ve imzalı beyannameyi bizzat Mustafa Kemal Paşa'ya teslim etmiştir⁴⁷².

⁴⁶⁷ Abdullah Hasib Ataman'ın halen hayatta olan oğlu Orhan Ataman Bey tarafından şahsıma gönderilen Babasına ait Nüfus Hüviyet Cüzdanının fotokopisi.

⁴⁶⁸ Orhan Ataman Bey'in babası ile ilgili tarafıma gönderdiği mektupta belirttiği bilgilerden.

⁴⁶⁹ Goloğlu, *Erzurum Kongresi*, s.169-170. (Abdullah Hasib Bey'in henüz hayatta iken Mustafa Goloğlu'na gönderdiği kendi hal tercümesi ve hatıralarıyla ilgili mektup).

⁴⁷⁰ Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi*, III, s.218.

⁴⁷¹ Kırzioğlu, "Erzurum Kongresi Beyanname'sini İmzalayan 45 Mümessil", Sayı:5, s.158.

⁴⁷² Ataman, *Beybabam ve Ben*, s.45-46; Goloğlu, *Erzurum Kongresi*, s.171; Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi*, II, s.241 (Abdullah Hasib Ataman'ın Hatıraları).

Kongre çalışmalarından sonra tekrar eski görevine geri dönmüş, 1921 yılında bu vazifesinden ayrılarak Beşikdüzü'ne gelip ticaretle uğraşmıştır. Aynı zamanda 1928 yılına kadar Trabzon İl Genel Meclisi'nde Vakfikebiri temsilen görev yapmıştır. 1927 yılında Mustafa Kemal Paşa'nın Trabzon'a gelişinde kendisini karşılayanlar arasında bulunmuştur. 1928 yılında Latin Alfabesi'yle eğitim başladığında ticareti bırakarak çok sevdiği öğretmenlik mesleğine geri dönmüş ve Beşikdüzü İlkokulu'na Başöğretmen olmuştur. Cumhuriyetin ve Atatürk İnkılaplarının yerleşip benimsenmesi için çok çalışmıştır. 1949 yılında yaş haddinden dolayı emekli olmuştur. Beşikdüzü-Köy Enstitüsü'nün kuruluşunda büyük yardım ve katkıları olmuştur.

Gerek dini bilgilerinin enginliği, gerekse geniş bir genel kültüre sahip olması, çevresinde sohbetlerinden dolayı aranan bir kişiliğe sahiptir.

27 Nisan 1973 günü kalp yetmezliği nedeniyle 89 yaşında Ankara'da vefat etmiştir. Mezarı Trabzon ili Beşikdüzü ilçesi Denizli Köyü'nde aile mezarlığındadır⁴⁷³.

Abdullah Hasib Bey kendisinden önce vefat eden dayısının kızı Ayşe Hanım'la evli olup⁴⁷⁴, üç erkek, dört kız çocuğu babası idi⁴⁷⁵.

⁴⁷³ Orhan Ataman Bey'in 05.02.2002 tarihinde bana gönderdiği, babasının özgeçmişi ve hatıralarının yazılı olduğu bilgiler.

⁴⁷⁴ Ataman, *Beybabam ve Ben*, s.21.

⁴⁷⁵ Goloğlu, *Erzurum Kongresi*, s.169.

18-AHMED BEY**RİZE/PAZAR**

Ahmet Bey ile ilgili olarak;

Kongre Tutanaklarından 29 Temmuz 1919 Salı günkü altıncı içtimada, Divan Kâtiplerinden Abdullah Hasib Ataman (Bey)'in kurşun kalemle tuttuğu zabıt müsveddesinin ilkinin 2. sahifesinde, Atina/Pazar Muhafaza-i Hukuk Cemiyeti Reisi Ziya⁴⁷⁶ imzalı "Rize Sancağı'nın Atina/Pazar kazasından gelen mümessilin intihab mazbatası okundu." İfadesi yer almaktadır. Buna göre Ahmet Bey'in zabıt müsveddesine binaen kongreye daha önceden gelen Rize delegelerinden ayrı olarak katıldığı görülmektedir.

Ayrıca Kongre Beyannamesi'ni imzalayan mümessillerin imzaları incelendiğinde Rize delegesi olarak Ahmed ismi görülmektedir⁴⁷⁷. Ahmet Bey hakkında yapılan araştırmalarda Kongre belgeleri ve zabıtlarında isminin anılmasından başka bir bilgi elde edilemedi.

⁴⁷⁶ Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi*, II, s.122.

⁴⁷⁷ Kırzioğlu, "Erzurum Kongresi Beyannamesini İmzalayan 45 Mümessil", s.157. (Ankara Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi dairesi Başkanlığı Arşivi" Atatürk Arşivi Bölümünden D.1335/4-2, F.12, 12-1, 12-2, 12-3'de kayıtlı, Şarki Anadolu Vilayeti'nin Erzurum Kongresi Beyannamesi" yazılı sonu imzalı dört sahifenin fotoğrafından alınmıştır)

C-Sivas Vilayeti

1-MEHMED FAZLULLAH (MORAL) EFENDİ SİVAS-MERKEZ KAZASI

(1876-1942)

Bilge bir dede ve şair bir babanın soyundan gelen Mehmed Fazlullah Efendi'nin dedesi, Sivas'ta Kadiri Tarikatı'nı geliştiren "Mür (Karıncı) Ali Baba"dır. Ataları Kerkük'ten gelmedir. Halk arasında "Mor Ali Baba" olarak anılır. Fazlullah Efendi'nin babası ise Şair Abdulkadir Gulami'dir "Divan-ı Gulami" isimli eseri 1874'te İstanbul'da basılmıştır⁴⁷⁸.

Fazlullah (Moral) 14 Mayıs 1876'da Sivas'ta doğdu. Sekiz yaşında dedesini, onbir yaşındayken de babasını kaybetti. Rütiye'yi (ortaokul) bitirdikten sonra medrese tahsilini tamamladı. Arapça ve Farsça'yı çok iyi derecede öğrendi. Önce Rütiye sonrada İdadi (Lise) Hocası ve Müdürü olarak Amasya, Tokat, Mardin, Urfa ve Maraş'ta görev yaptı. Maraş İdadisi'nde müdür iken aynı zamanda Hilal-i Ahmer Başkanlığı'nı da yaptı⁴⁷⁹. İşgalci Fransızlara karşı halkımızın direnmesine fikri olarak yardımcı olduğu gerekçesiyle, Ermeniler tarafından ihbar edildi. Yakalanacağını anlayınca tayin isteğinde bulundu. Karahisar-ı Şarki (Şebinkarahisar) İdadi Müdürlüğü'ne tayini çıktı. Maddi imkansızlıklar yüzünden ailesini Maraş'ta bırakıp Sivas'a geldi. Daha sonra Mutasarrıf Vekili olan Koçhisar Kaymakamı Rif'at Bey'in destekleriyle ailesini Maraş'tan getirtebildi. Ailesini karşılamak üzere Sivas'a geldiği

⁴⁷⁸ Kırzıoğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi...*, III, s.219; A.Necip Günaydın, *Erzurum Kongresi'ne Katılan Sivas Vilayeti Delegeleri...*, s.117.

⁴⁷⁹ (Fazlullah Moral'ın küçük damadı Vehbi Cem Aşkun'un kayınpederinin özgeçmişi ile ilgili olarak 22.01.1974 tarihli mektubuyla M.Fahrettin Kırzıoğlu'na gönderdiği bilgiler), Kırzıoğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi...*, III, s.117; M.Derviş Kılınçkaya, "Erzurum Kongresi'ne İlişkin İki Hatırat", 23 Temmuz Erzurum Kongresi ve Kurtuluştan Günümüze Erzurum I.Uluslararası Sempozyumu Bildirileri, (23-25 Temmuz 2000-Erzurum), Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2003, s.231-258.

günlerde, Sivas halkı temsilcileri ve Müdafaa-i Hukukçular tarafından Erzurum Kongresi'ne Sivas delegesi seçildi⁴⁸⁰.

Erzurum Kongresi'nde aktif bir delege olarak çalışmalar yaptı. Kongrede sıkça söz alarak gündemdeki konularla ilgili olarak görüşlerini belirtti. Kongrede İslâm'a sıkı bağlılık yolundaki bir önergesi ile tanındı⁴⁸¹. Erzurum Kongresi sonunda ilan edilen Kongre Beyannamesi'ni imzalayan delegeler arasındadır⁴⁸².

Erzurum Kongresi'nden sonra Sivas Lisesi ve Sivas Öğretmen Okulu'nda Edebiyat, Arapça, Farsça, Mantık ve Felsefe dersleri okuttu. Sivas Dar'ül Hilafe Medresesinde Hocalık ve müdürlük, ayrıca İmam Hatip Okulu'nda müdürlük yaptı. 35 yıl süren eğitimciliğinin sonunda kendi isteği ile emekli oldu⁴⁸³.

Şairliği herkes tarafından taktir edilen Mehmed Fazlullah Moral, mutasavvıf bir aile ortamında yetiştiğinden dolayı, eserlerini tasavvuf ve ahlak ağırlıklı olarak yazmıştır. Eski yazıyla Mesnevi biçiminde üç risalesi basılmıştır. 1-Şihabü'l-Kudret fi Recmi'l-Fikret (Şair Fikret'e cevap) Merzifon 1330-1912 otuzüç sahifedir. 2-El İ'tidal fi Muhabbetü'l-Âl(İresûl), Halep 1332/1913; Elli altı küçük sahifedir. 3-Münâcât-i Bedi'a İstanbul, İkbali Millet Matbaasında 1327/1911 yılında basılmıştır. Sekiz sahifedir⁴⁸⁴.

Ayrıca Cumhuriyet'in ilânı nedeniyle Atatürk'e yazdığı veciz dörtlüğe karşı Atatürk'te kendisine bir teşekkür yazısı yazmıştır.

Ankara'da Reis-i Cumhur Kemal Paşa Hazretleri'ne;
Hiç görmedi saadet millet hükümetinden,

⁴⁸⁰ Mehmed Fazlullah Moral'ın Hatıraları (Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Arşivi'nde Kutu:112, Belge:3'te kayıtlı bulunan ve damadı Vehbi Cem Aşkun tarafından buraya ulaştırıldığı anlaşılan bu belgelerdeki bilgilerin bir kısmı Vehbi Cem Aşkun tarafından "Sivas Kongresi" isimli eserinde kullanılmasına rağmen, hatıratın tamamını ilk defa 23-25 Temmuz 2002 tarihleri arasında Erzurum'da yapılan Uluslar arası Erzurum Sempozyumu'nda Sayın M.Derviş Kılıçkaya tarafından "Erzurum Kongresi'ne İlişkin İki Hatırat" adıyla bildiri olarak sunulmuştur".

⁴⁸¹ Bu önerge için bkz. Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi...*, II, s.161,162.

⁴⁸² Kırzioğlu, "Erzurum Kongresi'ni Beyannamesini İmzalayan 45 Mümessil", s.158.

⁴⁸³ Günaydın, *Erzurum Kongresine Katılan Sivas Delegeleri...*, s.118.

⁴⁸⁴ Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi...*, III, s.219; Günaydın, *Erzurum Kongresi'ne Katılan Sivas Delegeleri...*, s.118.

En fazla arz-ı tebrik tarih-i cumhuriyetten.
 Cumhuriyet güzeldir Kur'an olursa düstur
 Gazi Kemal Paşa oldu Reisicumhur
 1926

Atatürk bu veciz kutlamaya şu cevabı vermiştir.
 Sivas Darülhilafe Medresesi Müdürü Mehmed Fazlullah Efendi'ye
 Aceledir

C-Teşekkür eder, milletimiz hakkında badi-i saadet olmasını Cenab-ı Hak'tan
 niyaz eylerim.

Reis-i Cumhur Gazi Mustafa Kemal

Yine Mustafa Kemal için söylediği şu dörtlükte de ona olan sevgisini dile
 getirmektedir.

Söndü garbin ne kadar var ise şahi, mahi
 Türklerin şarkta "Kemal" ile doğan güneşi,
 Var mıdır yazdığı tarihi yapan bir dahi,
 İşte seyf, işte kalem, gösteriniz varsa eşi⁴⁸⁵
 (Mahi: Yokeden, mahveden, seyf: Kılıç)

1935 yılında dedesinin lakabından dolayı "Moral" soyadını aldı. 23 Nisan
 1942'de rahmetli oldu. Tek oğlu Abdullah Moral, D.T.C.F. mezunu olup Ankara
 Toprak Mahsulleri Ofisi organizasyon müdürlüğü yapmıştır⁴⁸⁶.

Mehmed Fazlullah Moral'ın Hatıraları ve kongre delegeleri Ankara Üniversitesi
 TİTE Arşivi'ndedir⁴⁸⁷.

⁴⁸⁵ Fazlullah Moral'ın hatıraları (M.Derviş Kılıçkaya'nın sempozyum bildirisinden); Günaydın,
 Erzurum Kongresi'ne Katılan Sivas Delegeleri..., s.119; Vehbi Cem Aşkun, Sivas Şairleri, Sivas,
 1948, s.136-166.

⁴⁸⁶ Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi...*, III, s.219 (Vehbi Cem Aşkun, Fazlullah Moral'ın
 Özgeçmişi ile ilgili olarak 22.01.1974 tarihinde Eskişehir'den M.Fahrettin Kırzioğlu'na gönderdiği
 bilgiler), Günaydın, *Erzurum Kongresine Katılan Sivas Delegeleri...*, s.118.

⁴⁸⁷ Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi...*, III, s.219; Kılınçkaya, Erzurum Kongresi'ne İlişkin İki
 Hatırat,s.231-258.

2-YUSUF ZİYA BEY (BAŞARA)
SİVAS

(1869-1943)

Sivashlı Mütevellizade Mahmud Efendi ile Rukiye Hanım'ın oğludur. 1869'da Sivas'ta doğdu. İlk ve orta öğrenimini Sivas Rüştiyesi'nde tamamladı⁴⁸⁸.

28 Aralık 1888'de Sivas'ta Mektupçuluk Kalemünde memur olarak devlet hizmetine girdi. Bir müddet sonra mümeyyizliğe yükseltildi. Daha sonra Koyulhisar ve Divriği ilçelerinde Aşar Memurluğu, Divriği Kaymakam Vekilliği, Vilayet Gazetesi yazarlığı ve dört kez de Vilayet Mektupçuluğu'nda vekalet ve Sivas Sanayi Müdürlüğü görevlerinde bulundu⁴⁸⁹. 1919'da Sivas Nafia Başkatibi olduğu sırada Sivas'tan Erzurum'a Umumi Kongre için delege seçilerek kongreye katıldı. Kongrede Program Encümeni için aday gösterildi ve 33 oyla program encümenine seçildi. Kongredeki aktif çalışmalarıyla dikkat çekti⁴⁹⁰.

Kongreye sonunda ilan edilen Kongre Beyannamesi'ni imzalayanlar arasındadır⁴⁹¹.

TBMM'nin I. Dönemi için yapılan seçimlerde Sivas Milletvekili seçildi ve Meclisin açılışında hazır bulundu⁴⁹².

TBMM'nin II. ve VII. Dönemleri arasında da yeniden Sivas Milletvekili seçilerek TBMM'deki görevini ölümüne kadar sürdürdü⁴⁹³.

Mecliste Adalet, İçişleri, Sağlık-Sosyal Yardım, Milli Eğitim, Bütçe, Tasarı ve PTT Komisyonlarında görev aldı. 19.7.1943 tarihine Ankara'da vefat etti. Cebeci Asri Mezarlığı'nda toprağa verildi. Evli olup 8 çocuk babası idi⁴⁹⁴.

⁴⁸⁸ Çoker, *Türk Parlamento Tarihi...*, III, s.894; Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi...*, III, s.219.

⁴⁸⁹ Çoker, *Türk Parlamento Tarihi...*, III, s.894.

⁴⁹⁰ Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi...*, III, s.219; Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi...*, II, S.6, 31, 70.

⁴⁹¹ Kırzioğlu, "Erzurum Kongresi Beyannamesini İmzalayan 45 Mümessil", s.158.

⁴⁹² Çoker, *Türk Parlamento Tarihi...*, III; s.894.

⁴⁹³ TBMM'ndeki 393 Nolu Sicili

⁴⁹⁴ Çoker, *Türk Parlamento Tarihi...*, III, s.895; TBMM'ndeki 393 Nolu Sicili.

Yusuf Ziya Bey'in zengin kütüphanesini, oğulları Sivas Belediyesi'ne "Yusuf Ziya Başaran İhtisas Kütüphanesi" adıyla bağışlamışlardır. Bu kütüphane halen kültür hizmetlerine devam etmektedir⁴⁹⁵.

⁴⁹⁵ Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi...*, III, s.219.

3-PİYAZOĞLU HÜSEYİN HÜSNÜ (ÖZDEMİR)

SİVAS-ALUCRA

1878-1950

Erzurum Kongresi'ne Sivas-Alucra delegesi olarak katılan Hüseyin Hüsnü (Özdemir) Bey 1878 (1294) tarihinde Giresun Şebinkarahisar'da doğdu⁴⁹⁶. Babasının adı Mehmet, Annesinin Adı Halime'dir. Şebinkarahisar Müdafaa-i Hukuk Cemiyet Başkanı Vekilliği, sekiz yılda Şebinkarahisar Belediye Başkanlığı yapmıştır. Alucra Kazası Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti tarafından 25 Temmuz 1919 (1335)'da Erzurum Kongresi için delege olarak seçilmiştir⁴⁹⁷. 26 Temmuz 1919'da kongreye katılmış, kongredeki başarılı çalışmalarından sonra Erzurum Kongresi sonunda yayınlanan 7 Ağustos 1919'daki Kongre Beyannamesi'ni de imzalamıştır⁴⁹⁸. Şebinkarahisar Müftü Mahallesinde adının verildiği Kara Hüsnü Sokak No:3'de ikamet etmiştir. Evi aynen muhafaza edilmektedir⁴⁹⁹. Soyadı Kanunu ile Özdemir soyadını almıştır.

14.11.1950 tarihinde vefat etmiştir⁵⁰⁰.

⁴⁹⁶ Şebinkarahisar Nüfus Müdürlüğü'nden alınan 06 Aralık 1990 tarihli Nüfus Kayıt Örneği.

⁴⁹⁷ Alucra Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti tarafından Erzurum Kongresi Başkanlığı'na gönderilen seçim mazbatası (Ek) ve kendilerine tebliğ yazısı (Ek)

⁴⁹⁸ Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi*, III, s.220-253.

⁴⁹⁹ Damadı Emekli Hava Pilot Tuğgeneral Erdoğan Bucak Bey'in Erzurum Müze Müdürlüğü'ne gönderdiği bilgi.

⁵⁰⁰ Nüfus Kayıt Örneğinden.

4-İBRAHİM SÜREYYA (YİĞİT) BEY SİVAS AMASYA

(1880-1952)

1880'de İstanbul'da doğdu. 1864 Çerkez sürgününde İstanbul'a göçen Abhaz ailesinden Askeri Hekim Yarbey Servet Bey'in oğludur. İlk ve Orta öğrenimini ağabeyisi ünlü eğitimci Ali Nazima'nın kurduğu "Mekteb-i Edep"te tamamladıktan sonra Mülkiye Mektebi'nin İdadi (Lise) kısmına girdi. Temmuz 1900'de bu mektebin yüksek kısmından mezun oldu. İlk görevine 30 Ekim 1900'de Dahiliye Nezareti Mektupçuluk kaleminde memur olarak başladı. Ekim 1902'de gizli İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne girerek siyasetle uğraştığı iddiası ile tutuklandı. Yargılama sonucunda üç yıl süreyle Kalebend olarak Sinop Cezaevi'ne sürüldü. Cezasını tamamlayıp İstanbul'a döndüğünde 1906 yılında yabancıların yönetiminde bulunan İstanbul Karantinalar İdaresi imtihanını kazanıp Tahrirat Kalemi'ne girdi⁵⁰¹.

II.Meşrutiyetin ilanından (23 Temmuz 1908) sonra çıkarılan aftan sonra hapiste ve açıkta geçen sürelerde hizmetine eklenmek suretiyle idare mesleğine geçerek, 29 Eylül 1909'da Orhaneli Kaymakamlığı'na, sonra sırasıyla Selanik ilinin Menlik, Cumayı, Balâ, Yenice, Vardar kaymakamlıklarında bulundu⁵⁰².

29 Eylül 1911'de İtalyanlar ile Trablusgarp Savaşı'nın başlaması üzerine, Kaymakamlık görevinden istifa ederek, gönüllü olarak savaşmak için İskenderiye'ye oradan da Derne'de Yüzbaşı Mustafa Kemal'in emrinde bir nefer gibi mücadele etti⁵⁰³.

Derne'de kurulan Divan-ı Harpte Hukuk Müşaviri olarak çalıştı. Balkan Savaşı çıkınca İstanbul'a döndü. 24 Ocak 1913'te İstanbul Polis Müdürlüğü'nde Tahrirat Şubesi Müdürü olarak, bir buçuk yıl müddetle görev yaptı⁵⁰⁴. Daha sonra sırası ile Çatalca, Gelibolu, Kırkkilise (Kırklareli) Karesi (Balıkesir) ve İzmit

⁵⁰¹ Çoker, *Türk Parlamento Tarihi* s.828; Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi*, III, s.220; *Mülkiye ve Mülkiyeliler Tarihi*, s.407.

⁵⁰² Çoker, *Türk Parlamento Tarihi...*, III, s.828.

⁵⁰³ Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi...*, s.220.

⁵⁰⁴ Çoker, *Türk Parlamento Tarihi...*, III, s.829; Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi...*, III, s.220.

Mutasarrıflıklarında bulundu⁵⁰⁵. Damat Ferit Paşa Hükümeti tarafından 9 Mart 1919'da görevinden alınınca, İstanbul'a döndü. İstanbul'da Mustafa Kemal Paşa ve mücadele arkadaşlarıyla görüşerek temaslarını sürdürdü. Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'dan ayrılmasından sonra Rauf Bey ile birlikte Batı Anadolu'yu dolaşarak Bandırma, Aydın, İzmir, Ankara, Samsun yolu ile Amasya'ya geçti. Amasya'da Mustafa Kemal Paşa ile buluştu. Ordu Müfettişi Mustafa Kemal Paşa ile işbirliği yapmak üzere maiyetine girdi⁵⁰⁶. 21-22 Haziran 1919'da ilan edilen⁵⁰⁷ Amasya Genelgesi'nin imzalanmasına şahid oldu⁵⁰⁸. Mustafa Kemal Paşa ile birlikte 3 Temmuz 1919 günü Erzurum'a geldi⁵⁰⁹. Erzurum Kongresi'ne Mustafa Kemal Paşa'nın girişimi ile Amasya adına delege olarak seçildi. Kongre süresince faal görev yaptı⁵¹⁰. Mustafa Kemal Paşa'nın Heyet-i Temsiliye'ye girip girmemesi konusunda kendisinden istenen mütalaasında, Mustafa Kemal Paşa ile Rauf Bey'in Heyeti Temsiliye'de bulunmasında lüzum ve menfaat vardır görüşünü belirtmiştir⁵¹¹.

Erzurum Kongresi sonunda ilan edilen 7 Ağustos 1919 tarihli Kongre Beyannamesi'nde imzası vardır⁵¹². Sivas Kongresi'ne ise Balıkesir ve çevresi halkının temsilcisi olarak Saruhan'ı (Manisa) temsil etti⁵¹³.

Osmanlı Mebusan Meclisi'nin son dönemi için yapılan seçimde Saruhan (Manisa) milletvekili seçildi. İstanbul'un işgali üzerine Anadolu'ya geçerek 23 Nisan 1920'de Saruhan Milletvekili olarak TBMM'nin açılışında hazır bulundu. TBMM Başkanlık Divanı İdare Amiri oldu⁵¹⁴.

⁵⁰⁵ Kırzioğlu *Bütünüyle Erzurum Kongresi...*, III, s.220; Mutasarrıflık deyimi o dönemde Vali ile Kaymakamlık arasındaki idari görevler için kullanılmaktaydı. Mutasarrıf bir vilayetin idari bölümlere ayrıldığı sancaklardan birini idare eden mülkiye memurudur. Şemseddin Sami, *Kamûsi Türk-i*, III, İstanbul, 1985, s.915.

⁵⁰⁶ Çoker, *Türk Parlamento Tarihi*, III, s.829; Kırzioğlu *Bütünüyle Erzurum Kongresi...*, III, s.220.

⁵⁰⁷ Kocattürk, *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi* s.59.

⁵⁰⁸ Çoker, *Türk Parlamento Tarihi...*, III; s.829.

⁵⁰⁹ Dursunoğlu, *Milli Mücadele'de Erzurum*, s.74.

⁵¹⁰ Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi...*, II, s.183.

⁵¹¹ Kansu, *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber*, s.111.

⁵¹² Kırzioğlu, "Erzurum Kongresi Beyannamesini İmzalayan 45 Mümessil", s.157.

⁵¹³ Arıburnu, *Sivas Kongresi*, s.72-290.

⁵¹⁴ Çoker, *Türk Parlamento Tarihi...*, III, s.829; Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi...*, III; s.220.

TBMM’nde II. dönemden VIII.döneme kadar İzmit (Kocaeli) milletvekili olarak Mayıs 1950’ye kadar görev yaptı⁵¹⁵. Mecliste İçişleri, Dışişleri, Program, İç Tüzük ve Tapu Kadastro komisyonlarında çalıştı. TBMM Başkanı, Mustafa Kemal Paşa’ya Gazilik ve Mareşallik unvanının verilmesine dair, arkadaşlarıyla birlikte verdiği kanun teklifi, 19 Eylül 1921’de 153 sayılı kanun olarak kabul edildi. “YİĞİT” soyadı Atatürk tarafından verildi. Milli Mücadele’deki hizmetlerinden dolayı TBMM’nin 23 Kasım 1923 tarihli kararıyla Kırmızı-Yeşil Şeritli İstiklâl Madalyası ile ödüllendirilmiştir. 4 Kasım 1952’de İstanbul’da vefat etti. Karacaahmet Mezarlığı’nda toprağa verildi. İbrahim Süreyya Yiğit Bey, evli olup iki çocuk babası idi⁵¹⁶.

⁵¹⁵ TBMM 366 Nolu Sicilindeki yazılarından.

⁵¹⁶ Çoker, *Türk Parlamento Tarihi...*, III; s.829-830.

5-MÜFTÜ HAYRULLAH EFENDİ (SEYHAN) SİVAS-DİVRİĞİ

(1878-1950)

Babasının adı Necip Efendi, Annesinin adı Vesile Hanımdır. Rumi 1294 (Miladi 1878) Divriği doğumludur. Hacı Ömer Efendi ve Fatma Hanım'ın kızları olan Ayşe Hanım'la evlenmiştir. Bu evlilikten kızları Bedriye, Naciye, Vesile, erkek çocukları Mehmet, Necip ve Ahmet Bedrettin dünyaya gelmiştir⁵¹⁷.

Erzurum Kongresi'ne Divriği delegesi olarak katılan Müftü Hayrullah Efendi, Kongre hazırlıkları sürerken Sivas Delegelerinden altı kişilik bir grubun Erzurum Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti Başkanlığı'na yazdığı protesto yazısı altında kendi el yazası ile adı ve imzası vardır⁵¹⁸. Kongrenin 24 Temmuz 1919 tarihli ikinci oturumunda Program Encümenliği için aday olmuş ancak seçilememiştir⁵¹⁹.

29 Temmuz 1919 günü toplanan altıncı içtimada Kongre Başkanlık Makamına vermiş olduğu dilekçede Erzurum'un havasından dolayı rahatsızlandığını ve ekonomik sıkıntılarını da gerekçe göstererek kongreden ayrılmak istediğini belirtmiştir. Fakat Kongre Başkanlığı bu dilekçenin 2 Ağustos 1919 günü yapılacak toplantıda görüşülmesine karar vermesine rağmen kendisi bu tarihi beklemeden Divriğ'e geri dönmüştür⁵²⁰.

Soyadı Kanunu ile "Seyhan" soyadını alan Hayrullah Efendi 20.01.1950 tarihinde Divriğ'de 72 yaşında iken vefat etmiştir⁵²¹.

⁵¹⁷ Günaydın, *Erzurum Kongresine Katılan Sivas Vilayeti Delegeleri*, s.128.

⁵¹⁸ Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi...*, II, s.7. (Erzurumlu Vilayat-ı Şarkiyeye-i Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti üyelerinin Mustafa Kemal Paşa'yı Kongre başkanı yapmak için, öteki illerin delegelerine haber vermeden Trabzon delegelerinden İzzet Bey ile 17 ve 19 Temmuz günlerinde görüşüp anlaşıklarını haber alan Sivas delegelerinin yazılı protestosu)

⁵¹⁹ Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi...*, II, s.31-32.

⁵²⁰ Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi...*, II, s.122-125, 151.

⁵²¹ Günaydın, *Erzurum Kongresine Katılan Sivas Vilayeti Delegeleri*, s.129.

6-MAHMUT CEMİL ŞENCAN
SİVAS-ŞEBİNKARAHİSAR

(1893-1983)

Şebinkarahisar'ın Muncanoglu ailesinden öğretmen Mehmet Hulusi Efendi ile İmam Ahmed Efendi'nin kızı Ayşegül Hanım'ın oğludur. Babası Fatsa'da Hoca iken 1893 yılında orada doğdu. Asıl memleketi babasının doğup büyüdüğü yer olan Giresun'un Kırık Buzağı'na bağlı İkisü köyüdür. Adı Mahmut, mahlası Cemil'dir. İlkokulu babasının okulunda, ortaokulu Giresun'da okudu.⁵²² Liseye Trabzon İdadisi'nde başladı. Son sınıfa geçişken o yaz çıkan kolera salgını yüzünden İstanbul Mercan İdadisi'ne yazıldı. I. Dünya Savaşı çıkınca Tıp Fakültesi son sınıf öğrencileriyle birlikte Gümüşsuyu Hastahanesi'nde kurs gördü. 16. Tümen Seyyar Hastahanesiyle Çanakkale-Arıburnu'ya gitti. Yaralı askerlerimizin tedavi ve protokol hizmetlerini gördü. Çanakkale zaferimiz üzerine "Harb Madalyası" ile ödüllendirildi. Daha sonra tıp eğitimine devam etti⁵²³. 1917'de Tıbbiye'yi bitirince askere gitti ve Dr. Üsteğmen olarak Şark Cephesi emrine verildi. Batum'un geri alınması sırasında o bölgede görevli idi. Yeni kurtulan vatan bölgelerinde doktor olmak şartı ile Kasım 1918'de terhis edilince Erzurum'da Emrâzi Sâriyye (Bulaşıcı Hastalıklarla Mücadele) doktoru oldu. Rus istilasından ve Ermeni mezaliminden yeni kurtulan Erzurum Sağlık Müdürü ile birlikte Merkez Eczahanesi'nin bir odasında çok güç şartlar altında hasta ve fakir halkımızın sağlık muayeneleri ve tedavisiyle uğraştı⁵²⁴.

17 Haziran 1919'daki Erzurum Vilayet Kongresi'ni yakından takip ederek o zaman Sivas iline bağlı bir sancak olan Şebinkarahisar'daki arkadaşlarına ve tanıdıklarına duyurdu. Ermenilere verilme tehlikesi karşısında Sivas Vilayeti merkezi ile sancaklarında da Vilayat-ı Şarkıyye-i Muhafaza-i Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye

⁵²² Goloğlu, *Erzurum Kongresi*, s.165; Kırzioğlu, "Erzurum Kongresi'nin Sağ Kalan Beş Mümessili", s.64.

⁵²³ Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi*, III; s.221.

⁵²⁴ Goloğlu, *Erzurum Kongresi*, s.165; Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi*, III; s.221; Kırzioğlu "Erzurum Kongresi'nin Sağ Kalan Beş Mümessili", s.64-65.

Cemiyeti'nin şubeleri açılmıştı. Muhafaza-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti'nin Karahisarşarki (Şebinkarahisar) şubesi tarafından Şebinkarahisarı temsilen Erzurum Umumi Kongresi'ne delege olarak seçildi. Kendisine de bir telgrafla bildirildi. Kendisi de bu görevi şerefle kabul edeceğini beyan etti⁵²⁵. 23 Temmuz 1919'da toplanan kongrede, kongre üyeleri tarafından seçilen 15 kişilik "Program Encümeni"ne yirmisekiz rey alarak seçildi. Temel maddelerin görüşülüp tespit edilmesinde önemli çalışmalar yaptı⁵²⁶. Erzurum'da Şebinkarahisar delegelerinin başı olarak çalışan Dr.Mahmut Cemil Şencan kongre çalışmalarını rapor ve telgraflarla Şebinkarahisar'daki cemiyet şubesine bildirerek, onları da haberdar ediyordu⁵²⁷. 7 Ağustos 1919'da ilan edilen Kongre Beyannamesi'nde de imzası vardır⁵²⁸. Kongre bittikten sonra da Erzurum Bulaşıcı Hastalıklarla Mücadele Doktorluğu görevine devam etti. Ancak 15 Mayıs 1920'de Doğu Cephesi'nde seferberlik ilan edilince 3. defa askere alındı. 29 Alayın 2.Taburu emrine verildi. 29 Eylül 1920'de Sarıkamış'ın, 30 Ekim 1920'de de Kars'ın son kurtuluşlarını gördü. 1 Eylül 1921'de terhis edilince tekrar Erzurum'daki vazifesinin başına döndü⁵²⁹. Çeşitli illerde Hükümet Doktorluğu ve Sağlık Müdürlüğü yaptı. Kasım 1954'te emekliye ayrıldı. 1970'de İstanbul Tabipler Odası tarafından "Şeyhül-Etibba" (Tabipler-Dedesesi) seçildi⁵³⁰. Erzurum Kongresi'nin 50.Yıldönümünde düzenlenen törenlere şeref misafiri olarak davet edildi eşi ile birlikte Erzurum'a gelerek, törenlere katıldı. Erzurum Kongresi'nin önemini belirten ve o günlere ait hatıralarına anlatan bir konuşma yaptı⁵³¹. Mahmut Cemil Şencan 1983 yılında İstanbul'da vefat etti⁵³².

⁵²⁵ Kırzioğlu, "Erzurum Kongresi'nden Sağ Kalan Beş Mümessil", s.65; Goloğlu *Erzurum Kongresi*, s.166.

⁵²⁶ Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi*, II, s.32.

⁵²⁷ Kırzioğlu, "Erzurum Kongresinde Sağ Kalan Beş Mümessil", s.67.

⁵²⁸ Kırzioğlu, "Erzurum Kongresi Beyannamesini İmzalayan 45 Mümessil", s.158.

⁵²⁹ Goloğlu, s.167; Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi*, III, s.221.

⁵³⁰ Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi*, III, s.228.

⁵³¹ Konuşmanın metni için bkz. Zeki Başar, 60 Yıldönümünde Erzurum Kongresi (Atatürk Üniv.Yay., No.566), Erzurum, 1979, s.116-117.

⁵³² Erzurum'daki Atatürk Evi'ndeki bilgilerden

7-ÇADIRCIZADE ALİ BEY SİVAS-KOYULHİSAR

9 Temmuz 1919 tarihinde Tercan Belediye Reisi Tevfik Bey tarafından Erzurum Müdafaa-i Hukuku Milliyet Cemiyeti'ne gönderilen telgrafta “Kazamız namına, Çadircızâde Ali Bey intihab (seçilerek) olunarak yarın orada bulunmak üzere, bugün hareket eylediği ma’ruzdur” ifadesinden kongreye delege olarak seçildiği anlaşılmaktadır⁵³³.

26 Temmuz 1919 Cumartesi günü yapılan Üçüncü İctimada yine kendisi ile ilgili bilgilere rastlanmaktadır. Bu toplantıda Çadircızade Ali Bey’in seçim mazbatasını okunarak kabulü için oylamaya sunuldu. Bu sırada söz alan Mesudiye delegeşi Mustafa Bey, bu zat için; “Çadircızade Ali Bey’in kayınpederi Belediye Reisi olduğundan ve kendisi Koyluhisar’dan intihab edildiğinden, kabul edelim” diye teklifte bulunduğu görülmektedir⁵³⁴.

Ayrıca Erzurum Kongresi sonunda (7 Ağustos 1919) tarihinde ilan edilen Kongre Beyannamesi’ni imzalayan delegeler arasındadır⁵³⁵.

Erzurum Kongresi tutanaklarında, Kongreye katıldığı kesin olarak tespit edilen Çadircızade Ali Bey hakkında yapılan araştırmalarda detaylı bilgilere ulaşılamamıştır⁵³⁶.

⁵³³ Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi...*, I, s.176.

⁵³⁴ Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi...*, II, s.67.

⁵³⁵ Kırzioğlu, “Erzurum Kongresi Beyannamesini İmzalayan 45 Mümessil”, s.158; Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi...*, II, s.254.

⁵³⁶ Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi...*, III, s.221; Günaydın, *Erzurum Kongresi’ne Katılan Sivas Vilayeti Delegeleri*, s.140.

**8-SERDARZADE MEHMED MUSTAFA
(SERDAROĞLU) EFENDİ
SİVAS MESUDİYE**

(1861-1925)

1861 (1277) tarihinde bu günkü idari taksimata göre Ordu İli'nin Mesudiye ilçesinde doğdu. Mesudiye eşrafından Serdarzade Ahmed Efendi ile Emet Hanım'ın oğludur⁵³⁷.

İlk ve orta öğrenimini Mesudiye Rüştîyesi'nde tamamladı. Bir sürede medrese eğitimi gördü. Arapça ve Farsça dillerini iyi derecede biliyordu. Karahisar-ı Şarki Sancağı Adliyesi'nde Katib ve Başkatiblik görevlerinde bulundu. Mahkeme üye yardımcılığı yaptı. Mesudiye Reji Memuru oldu⁵³⁸. Bu görevde iken II. Dönem (1908-1912) Osmanlı Mebusan Meclisi'ne Karahisar-ı Şarki'den milletvekili seçildi. Meclisin feshinden sonra memleketine dönerek tarım ve ticaretle uğraştı. Milli Mücadele döneminde kendi isteği ile Mesudiye'den Erzurum Kongresi'ne delege seçilip kongreye katıldı⁵³⁹. 7 Ağustos 1919 tarihinde ilan edilen Kongre beyannamesini imzalayan delegeler arasındadır⁵⁴⁰. Kendi yöresindeki Müdafaa-i Hukuk Teşkilatı'nda çalıştı. Çevresinde çok sayılıp sevilen bir kişiydi. Bu saygınlığından dolayı TBMM'nin I. Dönemde Karahisar-ı Şarki'den milletvekili seçilmiştir (23.4.1920-11.8.1923 tarihleri arasında).

TBMM'nde İçişleri, Şeriye, Mali Kanunlar ve Anayasa Komisyonlarında ve Memurin Muhakematı Tettik Heyetleri'nde çalıştı. Bu dönem içerisinde 7'si gizli oturumlarda olmak üzere kürsüde 66 konuşma yaptı. 8 soru önergesi verdi. Ayrıca 8 kanun teklif verdi. Bu kanun tekliflerinden Ordu'nun bağımsız Liva (Sancak) olması

⁵³⁷ Çoker, *Türk Parlamento Tarihi*, III, s.588; Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi*, III, s.221.

⁵³⁸ Çoker, *Türk Parlamento Tarihi*..., III, s.588.

⁵³⁹ Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi*..., III, s.221.

⁵⁴⁰ Kırzioğlu, "Erzurum Kongresi Beyannamesini İmzalayan 45 Mümessil", Sayı:5, s.157.

için arkadaşları ile birlikte verdiği kanun teklifi 4 Aralık 1920’de 69 sayılı kanun olarak kabul edildi⁵⁴¹.

Dönem sonunda Meclis’ten ayrıldıktan sonra memleketine dönerek Dava Vekilliği yaptı. 13 Kasım 1925 tarihinde Mesudiye’de vefat etti⁵⁴².

Evli olup dört çocuk babası idi. Nüfus kaydında adı (Mustafa) olmasına rağmen, merhumiyet sicilinde Mustafa Sırrı olarak yazılıdır⁵⁴³.

TBMM kayıtlarında soyadı “ATAY” olarak geçiyor. Ancak sonradan aile lakabı olan “Serdarzade” benimsenerek “Serdaroğlu” olarak değiştirilmiştir. Halen oğlunda olan torunları Serdaroğlu soyadını kullanmaktadırlar⁵⁴⁴.

⁵⁴¹ Çoker, *Türk Parlamento Tarihi...*, III, s.588.

⁵⁴² Kızıoğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi*, III, s.221. (Tek oğlu Ahmet Serdaroğlu’nun verdiği bilgilere göre, Mesudiye Kaymakamlığı’nın 11 Temmuz 1966 gün ve 852/1268 Sayılı yazısı ile TBMM’ndeki 249 nolu sicilinden alınmıştır).

⁵⁴³ Çoker, *Türk Parlamento Tarihi...*, III, s.588.

⁵⁴⁴ Kızından taraf torunu Sayın Muhsin Aleybeyoğlu’nun bana göndermiş olduğu mektubundaki bilgilerden.

9-MEHMED ŞEREF EFENDİ
SİVAS-NİKSAR

Erzurum Kongresi'nin zabıt kayıtları incelendiğinde, 7 Ağustos 1919 Perşembe günü yapılan Onüçüncü (Son) içtimada Temsil Heyeti seçimleri için Sivas Vilayeti adına namzet gösterilen delegelerin isimlerinin bulunduğu teklif tutanağında imzası bulunmaktadır⁵⁴⁵.

Bunun dışında kongreye katıldığından başka, hakkında herhangi bir bilgiye ulaşılamadı.

Mehmet Şeref Efendi'nin kongreye katıldığı kesin olarak belli olmasına rağmen, Niksar Kaymakamlığı'ndan bu zat ile ilgili bilgi isteğimize, 19.04.2002 tarih ve B.054 VLK 4604501/588 yazılarıyla "İlçemiz halkından M.Şeref Efendi hakkında yapılan araştırma sonucunda herhangi bir bilgi, belge ve yakınları tespit edilmemiştir" cevabı verilmiştir.

⁵⁴⁵ Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi*, II, s.233.

10-MEHMED SIRRI (KAYMAZ)
SİVAS-REŞADİYE KAZASI

(1872-1940)

“Harputlu Hacı” diye de tanınan Mehmet Sırrı Bey, 1872’de Harput’ta doğdu. Ordu Alay Katıplığı’nden emekli olduktan sonra Reşadiye’ye yerleşti ve hac ibadetini yerine getirdi. Halk arasında çok sevilen bir kişiydi 1935’te “KAYMAZ” soyadını aldı. 1940ta rahmetli oldu⁵⁴⁶.Erzurum Kongresi’ne Reşadiye delegesi olarak katılan Mehmet Sırrı Bey 5 Ağustos 1919 tarihinde yapılan Onbirinci İttimada İkinci Nizamname Encümeni için aday gösterilmiştir⁵⁴⁷. Kongrede Sivas vilayeti adına seçilmesi istenen Heyeti Temsiliye adaylarının belirtildiği teklif tutanağında imzası bulunmaktadır⁵⁴⁸.

Ayrıca 7 Ağustos 1919’da ilan edilen Kongre Beyannamesi’ni imzalayan delegelerden birisidir⁵⁴⁹.

Kongreye katıldığından ve orada yapmış olduğu başarılı çalışmalarından dolayı kendisine 28 Kasım 1920 tarih ve 66 sayılı “İstiklal Madalyası Kanunu”nun 5. Maddesi gereğince TBMM’nin 18 Mayıs 1926 tarihli oturumunda alınan karar gereği istiklal madalyası verilmiştir⁵⁵⁰.

⁵⁴⁶ Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi*, II, s.253; III, s.222. (Reşadiye Kaymakamlığı’nın 06.06.1966 gün ve 3/346 sayılı yazısına ekli bir fotoğraf ve hal tercümesinden).

⁵⁴⁷ Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi*, II, s.201.

⁵⁴⁸ Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi*, II, s.232.

⁵⁴⁹ Kırzioğlu, “Erzurum Kongresi Beyannamesini İmzalayan 45 Mümessil”; s.253.

⁵⁵⁰ Günaydın, *Erzurum Kongresi’ne Katılan Sivas Vilayeti Delegeleri*, s.142.

11-ÇEÇENZADE İSMAİL HAKKI (ÇEÇEN)

SİVAS-SUŞEHİRİ

1305 (1889)

Ailesinin kökleri Kırım Hanedanlığı'na dayanmaktadır. Dedesi Çeçenzade Vezir Hacı Hasan Paşa bir Osmanlı Paşasıdır. Kars, Trabzon, Erzurum ve Sivas vilayetlerinde görevlerde bulunmuş, Tokat'ta önemli izler ve hatıralar bırakmıştır. Hacı Hasan Paşa'nın Şeyh, Bektaş ve Üzeyir isimli üç oğlundan soyu yürümüştür. Erzurum Kongresi'ne "Suşehri" adına delege olarak katılan Çeçenzade İsmail Hakkı Bey'in babasının adı Bektaş Bey'dir. 1305 (1889 Miladi) yılında Şebinkarahisar Sancağı, Suşehri Kazası, Ezdiber Nahiyesi'ne bağlı Yeniköy'de (Akıncılar) doğdu. Sabri Bey isimli bir kardeşi, Halim ve Huriye isimli yeğenleri ve Bahri Çeçen isimli amcasının oğlu olduğu bilinmektedir. Hakkı Bey'in çocuğu olmamıştır.

İsmail Hakkı Bey Akıncılarda çiftçilikle uğraşmıştır. Arapça, Rumca ve Ermenice'yi iyi derecede konuşurdu. Bir müddette Giresun'un Kulakkaya Nahiyesi Müdürlüğü yapmıştır⁵⁵¹.

23 Temmuz 1919'da toplanan Erzurum Kongresi'nin açılış gününde hazır bulunduğu belgelerden anlaşılmaktadır. Şöyleki Kongre hazırlıkları sürerken Sivas Delegelerinden altı kişilik bir grubun Erzurum Muhafaza-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti Başkanlığı'na yazdığı protesto yazısı altında kendi el yazısı ile ad ve imzası bulunmaktadır.⁵⁵²

7 Ağustos 1919 tarihinde ilan edilen Kongre Beyannamesi'ni imzalayan delegeler arasındadır⁵⁵³.

⁵⁵¹ Günaydın, Erzurum Kongresi'ne Katılan Sivas Vilayeti Delegeleri, s.130, 131-132. (İsmail Hakkı Bey'in halen hayatta olan amcasının oğlu Bahri Çeçen Bey'in değerli meslektaşım Cumhuriyet Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölümü Okutmanı Sayın A. Necip Günaydın'a anlattıklarından)

⁵⁵² Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi*, II, s.7 (Erzurum'lu Vilayat-ı Şarkiyeye-i Muhafaza-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti üyelerinin Mustafa Kemal Paşa'yı Kongre Başkanı yapmak için öteki illerin delegelerine haber vermeden Trabzon Delegesi İzzet Beğ ile 17 ve 19 Temmuz günlerinde görüşüp anlaştıklarını haber alan Sivas Delegelerinden altı üyenin saygılı protesto yazısı)

⁵⁵³ Kırzioğlu "Erzurum Kongresi Beyannamesini İmzalayan 45 Mümessil", s.158.

Diğer Sivas delegeleri tarafından Temsil Heyeti için Sivas Vilayeti adına aday olarak gösterilmiştir⁵⁵⁴.

⁵⁵⁴ Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi*, II, s.232.

12-MEHMET RİFAT BEY (ARKUN) TOKAT

1873-1945

1873'te Tokat'ın Mahmutpaşa Mahallesi'nde doğdu. Babasının adı Ahmed, Annesinin adı Zeynep Hanım'dır. Ataları Hamam İşletmeciliği yaptığından dolayı, ailesi "Hamamcıoğulları" diye tanınırdı⁵⁵⁵.

İlk ve Orta öğrenimini Tokat Rüştîyesi'nde tamamladıktan sonra, 1889'da ilk devlet memuriyeti görevi olan Tokat'ta Liva Muhasebe Kalemî'nde katip olarak işe başladı. Daha sonra sırasıyla 1904 yılına kadar Tokat ve Amasya Tahrirat ve Liva İdare Heyeti katipliklerinde görev yaptı. 1905'te Isparta Tahrirat (Başkâtip) Müdürlüğü, 1906-1916 yılları arasında da Amasya ve Çorum Tahrirat Müdürlüğü görevlerinde bulundu⁵⁵⁶.

Halk arasında "Kabadayı Rifat Bey" namı ile anılıyordu. Bu vasfı ve sertliği yüzünden 1916'da Çorum'daki görevinden açığa alınca memleketine döndü. 1918'de Tokat Belediye Başkanı seçildi⁵⁵⁷.

Tokat Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti tarafından Tokat Sancağı adına Erzurum Umumi Kongresi'ne delege seçildi. Trabzon Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti tarafından 800 liralık yol harcırahı temin edilerek diğer arkadaşlarıyla birlikte Erzurum'a gönderildi. Kongre çalışmaları sırasında çeşitli oturumlarda söz olarak ülke meseleleri hakkında açıklamalarda bulundu. Tüzük Komisyonu için yapılan seçimde 19 oy alarak kongrede Tüzük Komisyonu üyesi oldu⁵⁵⁸. Kongre sonunda ilan edilen Kongre Beyannamesini imzalayan delegelerden birisidir⁵⁵⁹.

⁵⁵⁵ Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi...*, s.III, s.222.

⁵⁵⁶ Çoker, *Türk Parlamento Tarihi...*, III, s.913.

⁵⁵⁷ Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi...*, III, s.222.

⁵⁵⁸ Mehmet Ülkü, *Milli Mücadele Döneminde Tokat*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Tokat, 2001, s.88-89.

⁵⁵⁹ Kırzioğlu, "Erzurum Kongresi Beyannamesini İmzalayan 45 Mümessil", s.158.

Rıfat Bey, Erzurum Kongresi'nden döndükten sonra, Kongre kararlarını halka duyurmak için şehrin çeşitli yerlerine kongre beyannamesini asmak suretiyle, halkın bu yolla Erzurum Kongresi kararları ve Milli Mücadele konusunda bilgilendirilmesine çalışmıştır. Yine Hürriyet ve İtilaf Fırkası Tokat Heyet-i Merkeziyesi'ne bir tezkere göndererek Erzurum Kongresi Beyannamesi doğrultusunda Müdafaa-i Hukuk çatısı altında birleşilmesini telkin ederek onları da Milli Mücadele saflarına çekmeye çalıştı⁵⁶⁰.

TBMM'nin I.Döneminde Tokat Milletvekili seçildi 23 Nisan 1920'de meclisin açılışında hazır bulundu. Çeşitli komisyonlarda görev yaptı. İstiklal Savaşı'nın kritik günlerinde 16 Temmuz 1921'de cepheye gitmek üzere başkanlığa verdiği önerge ile dikkat çekti. Bu önergesinde "Gerçi Askerlik etmedim ise de fitraten cesurum, iyi ata biner, güzel kurşun atarım... günde dört saat maşıyyen yürürüm. Açıkta toprak üzerinde palto ile yatarım. Cepheye gideceğim. Fırsat bulursam birkaç düşman geberteceğim" demekte idi⁵⁶¹.

Mecliste ikinci Grupta yer aldı. II. Meclis'e seçilemeyince İstanbul'a göçüp, Arnavutköy'de yaşadığı yıllarda herhangi bir işle meşgul olmadı. 23 Ocak 1945 tarihinde İstanbul'da vefat etti. Evli olup dört çocuk babası idi⁵⁶².

⁵⁶⁰ Ülkü, *Milli Mücadele Döneminde Tokat...*, s.90.

⁵⁶¹ Çoker, *Türk Parlamento Tarihi...*, III, s.914.

⁵⁶² Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi...*, III, s.222; Çoker, *Türk Parlamento Tarihi...*, III, s.914.

13-EMEKLİ YÜZBAŞI RECEP EFENDİ (DİNÇER)
SİVAS-ZARA (KOÇGİRİ)

(1850-1931)

Sivaslı Hendenoğulları ailesine mensup Recep Efendi, 1850'de Sivas'ta doğdu. Kız kardeşinin Zara'ya (Koçgiri) gelin gitmesinden sonra kendisi de Zara'ya yerleşti. Siverek'e asker olarak gitti. Alaylı asker olan Recep Efendi, Yüzbaşı rütbesi ile 1910 yılında Siverek'te emekli oldu. Emekli olduktan sonra tekrar Zara'ya döndü⁵⁶³.

Erzurum Umumi Kongresi'ni Sivas Vilayeti adına Zara'dan delege olarak katıldı⁵⁶⁴ Kongre tutanak ve belgelerinde adı geçmektedir. Hatta Erzurum Kongresi'ne katılan Sivas delegelerinden altı kişilik bir grubun Erzurum Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti Başkanlığı'na yazdığı protesto yazısı altında kendi el yazısı ile adı ve imzası bulunmaktadır⁵⁶⁵.

Erzurum Kongresi sonunda ilan edilen 7 Ağustos 1919 tarihli beyannamesinde imzası vardır⁵⁶⁶.

Kongreden sonra Sivas'a döndü. Sivas Kongresi'ne herhangi bir sıfatla katılmamasına rağmen, kongreye katılan delegeler ve Mustafa Kemal Paşa ile birlikte oldu. Sivas Kongresi sonunda çektirilen toplu hatıra fotoğrafında da bulundu. 1918-1920 yılları arasında Zara'da Belediye Başkanlığı yaptı. Zara'da o yıllarda doktor olmadığından acil durumlarda askeri deneyimlerine dayanarak, Zara halkının en büyük yardımcısı olmuştur. 1931 yılında 81 yaşında iken vefat etti⁵⁶⁷.

⁵⁶³ Günaydın; *Erzurum Kongresine Katılan Sivas Vilayeti Delegeleri* s.126.

⁵⁶⁴ Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi*, II, s.254.

⁵⁶⁵ Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi*, II, s.7. Erzurum Vilayat-ı Şarkiyeye-i Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti üyelerinin Mustafa Kemal Paşa'ya Kongre başkanı yapmak için öteki illerin delegelerine haber vermeden Trabzon Delegatesi İzzet Beğ ile 17 ve 19 Temmuz günlerinde görüşüp anlaşmalarını haber alan Sivas delegelerinden altı üyenin saygılı protesto yazısı.)

⁵⁶⁶ Kırzioğlu, "Erzurum Kongresi Beyannamesini İmzalayan 45 Mümessil", s.158.

⁵⁶⁷ Günaydın, *Erzurum Kongresine katılan Sivas Vilayeti Delegeleri*, s.126-127. (Zara Belediye Başkanlığı kayıtlarından Emekli Yzb.Recep Efendi'nin hayattaki en büyük torunu olan Recep Raci Dinçer'in ayrıca Sivas ve Zara'nın aydın kişilerinden biri olan Sayın Ömer Hocağoğlu'nun anlattıklarından

D-Bitlis Vilayeti**1-İSMAİL EFENDİ****BİTLİS-MERKEZ**

Erzurum Kongresi'nin zabıt kayıtları incelendiğinde, 3 Ağustos 1919 Pazar günü yapılan dokuzuncu ictimanın 2. celsesinde onbir maddelik Cemiyet Nizamnamesi görüşülürken söz alarak fikir beyan ettiği, Kongre Divan Katiplerinden Süleyman Necati'nin el yazısı ile tuttuğu zabıtın ikinci sahifesinde İsmail Efendi'nin adı Bitlis delegesi olarak geçmektedir⁵⁶⁸.

Bunun dışında yapılan araştırmalarda hakkında herhangi bir bilgi ve belgeye ulaşılamadı. Yakınları tespit edilemedi. Ancak Kongreye katıldığı kongre tutanaklarından kesin olarak anlaşılmaktadır.

⁵⁶⁸ Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi*, II, s.171, 172.

2-SÜLEYMAN HATUNOĞLU BİTLİS-MERKEZ

(1861-1925)

Kars'ın tanınmış "Hatunoğulları" ailesinden olan Süleyman bey 1861'de Edirne'de doğdu. Tahsil hayatını askeri okullarda tamamlayıp Harbiye'den mezun olduktan sonra, Ordunun çeşitli birliklerinde görev yaptı. 1897'deki Osmanlı-Yunan Savaşı'na katıldı. Bitlis'te on yıl Askerlik Şubesi Başkanlığı yaptı. Balkan Savaşları'nda bulundu. I. Dünya Savaşı'nda Doğu'da Ruslarla mücadele ederek, 12 Şubat 1918'de Bitlis'in kurtuluşunda önemli yararlılıklar gösterdi. Savaş sonrası Bitlis'te kalarak, muhacirlikten dönen halkımızın sağlık ve belediye hizmetlerine yardımcı oldu. Mondros Mütarekesi'nden sonra Kasım 1918'de Binbaşı rütbesiyle ordudan emekli oldu⁵⁶⁹.

O zamana kadar hiç evlenmediğinden ve kimsesi olmadığından dolayı, emekli olduktan sonra Erzurum'a gelerek, kendisi gibi Binbaşılıktan emekli akrabası Haydar Bey'in yanına yerleşti⁵⁷⁰. Erzurum'da Narmanlı Mahallesi'nde, Hacıömeroğlu Nazım Bey'in evinde oturmuştu⁵⁷¹.

Vilayat-ı Şarkıyye-i Müdafaa-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti'nin Erzurum Şubesi'nin kurucularındandır⁵⁷².

17-25 Haziran 1919'da yapılan Erzurum Vilayet Kongresi'ne de katılmış ve kongre sonunda yönetim kurulu üyeliğine seçilmiştir⁵⁷³. Erzurum Umumi Kongresi öncesi yapılan hazırlık çalışmalarında, hiçbir fedakarlıktan çekinmemiş, gelen

⁵⁶⁹ Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi...*, III, s.225.

⁵⁷⁰ Süleyman Necati Güneri *Hatıra Defteri...*, s.32; Kırzioğlu *Bütünüyle Erzurum Kongresi...*, III, s.225.

⁵⁷¹ Konukçu, *Erver Mustafa Kemal Atatürk Döneminde Erzurum*, s.90.

⁵⁷² Dursunoğlu Cevat, *Milli Mücadelede Erzurum...*, s.31-35; Süleyman Necati Güneri *Hatıra Defteri...*, s.44.

⁵⁷³ Konukçu, *Mustafa Kemal Atatürk Döneminde Erzurum...*,s.90; Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi*, I, s.105.

misafirlerin ağırlanması hususunda gece gündüz çalışmıştır. Kongreye Vilayat-ı Şarkıyye-i Muhafaza-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti Erzurum Şubesi tarafından Bitlis delegesi olarak seçilmiştir⁵⁷⁴.

Kongre sonunda Vilayat-ı Şarkıyye-i Muhafaza-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti Erzurum Şubesi Başkanı Raif Dinç Temsil Heyeti'ne seçilince, onun yerine Şarki Anadolu Muhafaza-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti'nin Erzurum Şubesi İdare Heyeti Başkanı oldu⁵⁷⁵.

Erzurum'dan Sivas'a gidecek olan Mustafa Kemal Paşa başkanlığındaki "Temsil Heyeti"nin masraflarını karşılamak üzere Nizamname gereğince Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti tarafından 1.000 lira verilmesi gerekiyordu. Ancak kongre sırasında yapılan masraflardan dolayı ekonomik sıkıntı içerisinde bulunan cemiyetin en çaresiz olduğu bir anda, Süleyman Bey hayatı boyunca biriktirebildiği 900 altın lirayı adı hiçbir şekilde anılmamak kaydıyla, Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ne bağışlamıştır. Bu parayı verirken de şöyle demiştir: "Ben altmış yaşını geçmiş bir adamım. Allah'ın rızasından milletin selametinden başka bir dileğim yoktur"⁵⁷⁶. Bu davranışıyla Milli Mücadele'nin fedakâr isimlerinden biri olarak tarihteki yerini almıştır.

Onbeş ay boyunca Şarki Anadolu Müdafaa-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti'nin Erzurum Şubesi Başkanlığı'nı yürüten Süleyman Bey, Mustafa Kemal Paşa'ya "Fahri Hemşehrilik" veren ve son Osmanlı Mebuslar Meclisi'ne Erzurum Milletvekili adayı gösteren kararları, başkan olarak imzalamıştır⁵⁷⁷.

Kasım 1920'de akrabası Hatunoğlu Haydar Bey ile birlikte Kars'a giderek Kaleiçi Mahallesi'nde Evliya Camii'ne yakın bir evde hayatını sürdürürken, 1925 yılında vefat etmiştir. Mezarı Kars'ta Tayyare Meydanı yanındaki şehitliktedir⁵⁷⁸.

⁵⁷⁴ Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi...*, I, s.168-181.

⁵⁷⁵ Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi...*, II, s.225; 7 Ağustos 1919'da hazırlanan nizamnameye göre, Trabzon Muhafaza-i Hukuk-u Milliye, Vilayeti Şarkıyye Müdafaa-i Hukuk-u Milliye, Diyarbakır Muhafaza-i Vatan adlı cemiyetlerin adı" Şarki Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti olarak değiştirilip kabul edildi. Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi...*, II, s.246.

⁵⁷⁶ Dursunoğlu, Cevat, *Milli Mücadelede Erzurum...*, s.110-111.

⁵⁷⁷ Konukçu, Enver, *Mustafa Kemal Atatürk Döneminde Erzurum...*, s.85, 86, 91, 92.

⁵⁷⁸ Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi...*, III, s.225; (Hatunoğlu Haydar Bey'in oğlu Galip Hatunoğlu'nun M.Fahrettin Kırzioğlu'na yazdıklarından).

3-MÜDERRİS HAFİZ MEHMED CEMİL (AYDIN) SİİRT

(1878 -1948)

Siirt'te büyük alimler yetiştirmekle ünlü Aydın soy isimli, aileden gelmektedir. 1878'de Siirt'te doğdu. Babasının adı Memet, annesinin adı Halime'dir⁵⁷⁹.

Alim bir kişiliğe sahiptir. Medrese tahsili görmüş, ilmi ve edebi yönü güçlü, aynı zamanda Kur'an-ı Kerim'i ezbere bildiği ve çok güzel bir sese sahip olduğu bilinmektedir. Onun için kendisi Hafız Mehmed Cemil olarak tanınmaktadır. Şiirle yakından ilgilenmiş hayatta iken yazmış olduğu Şiirler Siirt'teki mahalli gazetelerde de yayınlanmıştır. Eski Bağdat ve Şam Valisi Rizeli Ali Rıza Paşa'nın bir gazeline nazire olarak yazdığı "Doğruluk" adlı şiirinin sonunda kendisini Mardin Sabık Orta Mektep Müdürü Siirtli Cemil olarak belirtmiştir. Buradan da anlaşıldığı gibi zamanın da Orta Mektep Müdürlüğü yapmıştır. Bu konuyu teyiden Siirtli eşraftan dinlenen ve anlatılanlara göre Hafız Cemil Bey, Siirt'te okul müdürlüğü yapmış ve birçok kişide kendisinden dersler almıştır.

Ayrıca 7 Mart 1338 (1922) yılında Atatürk'e duymuş olduğu hayranlıktan dolayı yazmış olduğu Arapça-Osmanlıca karışık "Kemaliye" isimli medhiyesi de oldukça meşhurdur. Bu medhiyenin orijinali halen Ankara Atatürkçü Düşünce Derneği'nin Arşivi'ndedir. Bu medhiye 15 Mart 2000 tarihinde "Siirt'in Yeni Sesi Gökkuşuğu" isimli mahalli gazetenin 21. sayısında da yayınlanmıştır. Gene Siirt'te yayınlanan 3 Kasım 1945 tarihli Haftalık "Siirt" isimli mahalli gazetede "Büyük Cumhuriyet Bayramını Kutlama" isimli şiiri, Hafız Cemal Bey'in ne kadar samimi bir Cumhuriyet taraftarı ve vatansever biri olduğunu açıkça göstermektedir. Ailece ilme değer veren aydın bir sülale olmaları kendilerine "Âydın" soyadı almalarında da etkili olmuştur.

Siirt'teki Müdafaa-i Hukuk Derneği Cemil Aydın Bey'in öz kardeşi Halil Hulki Bey (Aydın) tarafından kurulmuştur. Halil Hulki (Aydın) Bey daha sonra parlamento

⁵⁷⁹ Siirt Nüfus Müdürlüğü'nden alınan 28.01.2002 tarihli Nüfus Kayıt Örneği.

Siirt Milletvekili olarak katılınca⁵⁸⁰ bu derneğin faaliyetlerini Hafız Cemil Aydın yürütmüştür⁵⁸¹.

Cemil Aydın Bey Erzurum Kongresi'nin bitimine yakın bir dönemde (5 Ağustos 1919)'da Siirt delegesi olarak katılmış, 7 Ağustos 1919'daki kapanışta güzel sesiyle uğur getirsin diye okuduğu Aşr-i Şerif (Kur'an-ı Kerim Cüz'ü) bütün delegeler tarafından hûşû ile dinlenmiştir⁵⁸². Kongre sonunda ilan edilen Kongre Beyannamesi'nde de imzası vardır⁵⁸³. Hafız Cemil Aydın Bey, Emine Hanım'la evli olup, İzzettin İلمي'nin babasıdır. 18.02.1948 tarihinde vefat etmiştir⁵⁸⁴.

Hafız Cemil Aydın Bey'in Milli Mücadele'nin gerçekleşmesinde gösterdiği cesaret ve fedakârlıklar takdire şayan bir vatanseverlik örneğidir.

⁵⁸⁰ Çoker, *Türk Parlamento Tarihi*, s.

⁵⁸¹ Hafız Cemil Aydın'ın halen hayatta olan torunu, Siirt Gazi İlköğretim Okulu öğretmeni sayın Mehmet Cemal Aydın Beyefendi'nin bana yazmış olduğu dedesiyle ilgili mektuplar, göndermiş olduğu resimler, gazeteler, dedesi ile ilgili nüfus kayıt örnekleri, Kemaliye isimli methiyenin fotokopisi ve bana anlattıklarından.

⁵⁸² Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi*, II, s.242; C-III, s.225; Goloğlu, *Erzurum Kongresi*, s.182 (Gümüşhane Delegesi Zeki Kadirbeyoğlu'nun hatıra notlarından).

⁵⁸³ Kırzioğlu, "Erzurum Kongresini İmzalayan 45 Mümessil", Sayı:5, s.158.

⁵⁸⁴ Siirt Nüfus Müdürlüğü'nden alınan 28.01.2002 tarihli Nüfus Kayıt Örneği.

4-HAFIZ MEHMET HİLMİ (ÇORAPSIZ) SİİRT

(1876-1945)

Erzurum'un İspir kazası Cenker (Düzköy) köyünde 1876 (1292) tarihinde doğdu. Babası Hacı Recep Efendi, annesi Zeliha Hanım'dır⁵⁸⁵. Küçük yaşta Kur'an-ı Kerim'i hatmedip Hafız oldu. İlk eğitimini babası Hacı Recep Efendi'den aldı. 18 yaşında babasıyla birlikte Hacca gitti⁵⁸⁶. Medrese eğitimin tamamladıktan sonra Erzurum'a gelerek Ali Paşa Camii'nde imamlık ve va'azlık görevlerinde bulundu. Bir müddet sonra da Erzurum Merkez Vaazlığına tayin oldu. Bilgisi ve şahsiyeti ile kısa sürede yükselerek Erzurum Fetvahanesi'nde Müftü Naibi oldu⁵⁸⁷. Aynı zamanda Erzurum'daki Darül Hilafe Mektebi'nde muallimlik yaptı⁵⁸⁸. Vilayet-i Şarkiyeye-i Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti, Erzurum Şubesi idare heyetinde bulundu. Cemiyetin teşkilatlanmasında büyük hizmetler yaptı⁵⁸⁹. Erzurum Umumi Kongresi öncesi yapılan hazırlık çalışmalarında görev aldı. Kongreye Siirt adına delege olarak katıldı⁵⁹⁰. Kongre sonunda ilan edilen beyannameyi imzaladı⁵⁹¹.

Müftü Naibliği görevi sırasında 1943 yılında yakalandığı felç hastalığı nedeniyle malûlen emekli oldu. İki yıl hasta yattıktan sonra 28 Nisan 1945'de vefat etti. Mezarı Erzurum Asri Mezarlığı'ndadır.

⁵⁸⁵ Diyanet İşleri Başkanlığı Memurlarına ait 210 Numaralı Sicil Cüzdanındaki Bigilerden ve halen hayatta bulunan oğlu Sayın Bahaddin Çorapsız'ın 27.03.2002 tarihinde bana anlattıkları ve babası ile ilgili yazmış olduğu notlardan

⁵⁸⁶ Oğlu Sayın Bahaddin Çorapsız'ın bana anlattıkları.

⁵⁸⁷ Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi*, Ankara, 1993, III, s.225-226; Oğlunun verdiği yazılı bilgilerden

⁵⁸⁸ Oğlu Sayın Bahaddin Çorapsız'ın bana yazdırdığı bilgilerden.

⁵⁸⁹ Cevat Dursunoğlu, *Mili Mücadele'de Erzurum, Erzurum Kitaplığı*, İstanbul, 1998, s.35.

⁵⁹⁰ Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi...*, I, s.188.

⁵⁹¹ Kırzioğlu, "Erzurum Kongresi Beyanamesini İmzalayan 45 Mümessil", s.158.

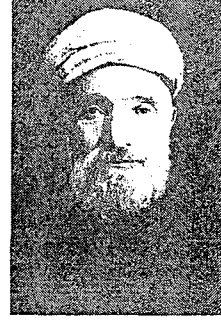
Mehmet Hilmi orapsız, Mehbube Hanım'la evliliğinden olma iki çocuk babasıdır⁵⁹².

⁵⁹² Oğlu Sayın Bahaddin çorapsız'ın bana verdiği bilgilerden.

E-Van Vilayeti

1-CAZİM ABUŞOĞLU VAN

(1865-1943)

Cazim Bey'in Ataları "Hacı Abuşoğulları" Yusufeli (Livana)'nin Ersis köyünden Erzurum'a gelip yerleşmişlerdir. Gümrük Mütevellisi Said bey ile Aişe Hanım'ın oğlu olan Cazim Bey, 1865'te Erzurum'da doğdu. İdadi ve Medrese tahsili gördü. İmamlık ve muallimlik yaptı. Aynı zamanda Vilayet İdare Heyeti Azalığı görevinde de bulundu⁵⁹³.

3 Mart 1919'da kurulan Vilayat-ı Şarkıyye-i Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti Erzurum Şubesi kurucu üyelerinden birisidir⁵⁹⁴.

Erzurum Umumi Kongresi için Van'dan katılması gereken delegeler o günkü şartlarda, ulaşım imkanlarının yetersiz olması ve güvenlik açısından bazı tehlikelerden dolayı, Erzurum'a gelememişlerdi. Bunun üzerine Erzurum Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti Van Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti'nden izin alarak Van Vilayeti adına iki delegeyi Erzurum'dan seçmişti. Bunlardan birisi de Cazim Bey'dir⁵⁹⁵.

Kongrenin hazırlık aşamasında ve Kongre sırasında başarılı çalışmalarda bulunmuştur. Kongre sonunda ilan edilen "Kongre Beyannamesi"ni imzalayan delegeler arasındadır⁵⁹⁶.

Kâzım Karabekir Paşa'nın şehid çocukları için 1920'de kurduğu dokumacılık, demircilik ve marangozluk gibi meslekleri öğreten "Sanayi" mektebinde öğretmenlik ve müdürlük yaptı. Bu mektebin bünyesinde var olan ilk sivil bando takımını geliştirdi. 1925 yılında emekli olduktan sonra Gümrük Camisi'nde imamlık ve hatiplik yaptı. 23

⁵⁹³ Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi*, III, s.226 (Cazim Bey'in oğlu Said Abuşoğlu'nun M.Fahrettin Kırzioğlu'na verdiği, babası ile ilgili hal tercümesinden)

⁵⁹⁴ Dursunoğlu, *Milli Mücadelede Erzurum*, s.30.

⁵⁹⁵ Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi*, I, s.181, II, s.234.

⁵⁹⁶ Kırzioğlu, *Erzurum Kongresini İmzalayan 45 Mümessil*, s.157.

Temmuz 1943 tarihinde vefat etti. Mezarı Erzurum Karskapısı'ndaki Asri Mezarlıktadır⁵⁹⁷.

⁵⁹⁷ Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi*, III, s.226 (Said Abuşoğlu'nun babası ile ilgili vermiş olduğu hal tercümesinden).

2-HOCAZADE OSMAN TEVFİK BEY (ALYANAK)
VAN-MERKEZ

(1866-1921)

Ataları 1792’de Ruslarla yapılan Yaş Antlaşması’ndan sonra “Sokhum”dan ayrılarak 1795’te şimdiki Olur Kazası merkezi “Tavusker”e yerleşen Zaim ailesidir. Dedesi “Hocaoğullarından “Hacı Ahmet Efendi, Babası “Alyanak” lakaplı Hacı İsmail Efendi’dir. Mallarının çokluğu ve zenginliğinden dolayı “Malyemez” diye de tanınıyordu⁵⁹⁸. Bunun oğlu Osman Tefik Bey 1866’da Erzurum’un Yeğenağa Mahallesi’nde doğdu. Medrese ve Rüştüye tahsilini bitirdikten sonra ticaret hayatına başlamış ve Erzurum Ticaret Odası Başkanlığı yapmıştır⁵⁹⁹.

Sultan Hamid döneminde Hicaz Demiryolunun yapımına ve donanma cemiyetine yaptığı yardımlardan dolayı, kendisine iki Osmanlı Nişanı verilmiştir. Sultan Reşad zamanında ise Erzurum Vilayeti’nin Mali vergilerinin tesbitinde ve toplanmasında gösterdiği hizmetlerinden dolayı, 1912 yılında Murassa Altın Madalya ve Saniye sınıfından “Mütemayiz Rütbesi” verilmiştir⁶⁰⁰. Erzurum’un Şubat 1916’da son Rus işgaline uğraması üzerine ailesi ile birlikte Sivas’a göçmüş, Erzurum’un Kurtuluşu’ndan sonra Nisan 1918’de memleketine geri dönmüştür⁶⁰¹.

Vilayat-ı Şarkıyye-i Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti Erzurum Şubesi kurucularındandır. Ayrıca bu cemiyete nakdi yardımlarda bulunmuştur⁶⁰².

23 Temmuz-7 Ağustos 1919 tarihleri arasında yapılan Erzurum Umumi Kongresi için Van’dan katılması gereken delegeler, o dönemdeki olumsuz şartlardan dolayı gelememişlerdi. Vilayat-ı Şarkıyye-i Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti Erzurum Şubesi de Van Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti’nden izin alarak Van vilayeti adına

⁵⁹⁸ Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi*, III, s.226.

⁵⁹⁹ *Tarih Yolunda Erzurum.*, Erzurum Tarihini Araştırma ve Tanıtma Derneği Yayınları. Temmuz 1983, Sayı:18, s.58; Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi*, III, s.226.

⁶⁰⁰ *Tarih Yolunda Erzurum...*, s.58.

⁶⁰¹ Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi*, C s.226.

⁶⁰² Dursunoğlu, *Milli Mücadelede Erzurum...*, s.30.

iki delegeyi Erzurum'dan seçmişti. Bunlardan birisi de Osman Tevfik Bey'dir. Van Vilayeti adına kongreye delege olarak katılmıştır⁶⁰³. Kongre sırasındaki aktif çalışmalarının yanısıra Ağustos 1919'da ilan edilen Kongre Beyannamesini imzalayan delegelerden birisidir⁶⁰⁴.

1921'deki Yozgat-Çapanoğlu ve Adapazarı-Anzavur İsyanlarını bastırmada, masraflarını kendisi karşılamak üzere donattığı 50 atlı gönüllü milisi Ankara Hükümeti emrine göndermiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın Fahri Hemşehrilik Payesi beratı ve Erzurum Milletvekilliği mazbatasında Vilayet Meclisi idare azası olarak imzası bulunmaktadır⁶⁰⁵.

1 Haziran 1921 tarihinde vefat etmiştir. Kabri Erzurum Asri Mezarlıkta aile kabristanındadır⁶⁰⁶.

⁶⁰³ Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi...*, II, s.234.

⁶⁰⁴ Kırzioğlu, "Erzurum Kongresi Beyannamesini İmzalayan 45 Mümessil", s.157.

⁶⁰⁵ *Tarih Yolunda Erzurum*, s.58.

⁶⁰⁶ Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi...*, s.226 (Osman Tevfik Alyanak'ın büyükoğlu Tahsin Alyanak'ın Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dekanlığı'na göndermiş olduğu yazı ve Küçüköğlü Gazeteci Kemal Alyanak'ın M.Fahrettin Kırzioğlu'na verdiği bilgilerden).

F-Erzincan Sancağı

1-ŞEYH HACI AHMED FEVZİ EFENDİ ERZİNCAN

(1864-1924)

1864 (1280) tarihinde Erzincan'da doğdu. Babası Nakşibendi Dergahı Postnişini (Tekke Şeyhi) Şeyh Hacı Fehmi Efendi, Annesi Gülsüm Hanım'dır⁶⁰⁷. Hem babasından hem de Medrese'de tahsil görmüştür. Arapça ve Farsça dillerine vakıftı. 1882 tarihinde Babası Hacca giderken eşini ve oğlunu da yanında götürmüştü ancak Hac dönüşü babası Medine'de vefat etmiştir. Babasının kabri Medine'dedir. Annesi ile birlikte Erzincan'a geri döndükten sonra, törelere göre babasının yerine geçti. Sultan II. Abdulhamid zamanında devlet idaresindeki bazı haksızlıkları dile getirdiği için "curnal" edilerek mahkeme kararıyla 7 yıl süreyle "Kalabend" olarak, Şam'a sürülmüştür. Sürgün hayatı sona erdikten sonra 1896 tarihinde Erzincan'a geri döndü. 31 Mart (1909) Vak'ası sırasında isyan eden bir grup asker şeriat isteriz diyerek kendi komutanlarını hapsedtiklerinde Ordu Komutanı Nurettin Paşa'nın isteği üzerine, askerleri güzel konuşmalarıyla ikna edip, teskin ederek kışlarına geri dönmelerini sağlamıştır. Böylece kardeş kanının dökülmesini önlemiştir⁶⁰⁸.

I.Dünya Savaşı sırasında Erzincan'ın Ruslar tarafından işgali sırasında (25 Temmuz 1916) şehir halkının perişan olmaması için göç etmelerini önlemiştir. Kendisi de pasif direnişte bulunmuştur. Bunun üzerine Ruslar tarafından tutuklanarak Tiflis'e götürüldü. Dokuz aylık bir esaret döneminden sonra Erzincan'a geri dönmüştür⁶⁰⁹.

Mustafa Kemal Paşa ile yakın ilişkileri Haziran 1919'da başlamıştır. Mustafa Kemal Paşa'nın Erzincan'a gelişinde onu törenle karşılatmıştır. Daha sonra da Erzurum

⁶⁰⁷ Hüseyin Bulut, "Kurucu Meclis'te Erzincan Milletvekilleri", *Atatürk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Erzurum, 1998, Sayı:10, s.227.

⁶⁰⁸ Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi*, s.222-223.

⁶⁰⁹ Hüseyin Bulut, "Erzurum Kongresine Katılan Erzincan Murahhasları", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Erzurum, 1998, Sayı:9, s.165.

Kongresi'ne Erzincan Delegatesi olarak katılmış⁶¹⁰ Kongre sonunda ilan edilen Kongre Beyannamesi'nde imza atmıştır⁶¹¹.

Kongredeki saygın kişiliğinden dolayı kongre delegeleri tarafından Heyet-i Temsiliye üyeliğine seçilmiştir⁶¹².

Sivas Kongresi'ne Mustafa Kemal Paşa, Fevzi Efendi'yi de Erzincan'dan alarak birlikte gitmişler⁶¹³ 4 Eylül 1919 tarihinde toplanan Sivas Kongresi'ne de Heyet-i Temsiliye üyesi olarak iştirak etmiştir. Aynı zamanda Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti üyeliğine seçilmiştir⁶¹⁴.

TBMM'nin I. Dönem Erzincan Milletvekili olarak seçilerek, 28 Nisan 1920'de meclise katılmıştır. Mecliste Şeriye, Evkaf, İrşad ve Tapu-Kadastro Komisyonlarında görev almıştır. Milletvekilliği I. Dönem de sona erince tekrar Erzincan'a dönmüş kısa bir süre sonra da 1924'te Erzincan'da vefat etmiştir. Evli olup iki çocuk babası idi⁶¹⁵.

Mezarı Erzincan'da Terzi Baba Türbesi yanındadır. İstiklâl Madalyası sahibidir⁶¹⁶. Mustafa Kemal Paşa'yı her konuda desteklemiş onun takdirini kazanmış, kendisinden "Başkumandan Mustafa Kemal'den Hatıra" yazılı bir yunan filintası (kısa namlulu süvari tüfeği) almıştır⁶¹⁷.

⁶¹⁰ Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi*, III, s.223; Kansu, Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber, s.79.

⁶¹¹ Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi*, II, s.254.

⁶¹² Atatürk, *Nutuk*, I, s.47.

⁶¹³ Atatürk, *Nutuk*, I, s.57-58.

⁶¹⁴ Goloğlu, *Sivas Kongresi*, s.69.

⁶¹⁵ Çoker, *Türk Parlamento Tarihi*, III, s.377.

⁶¹⁶ Bulut, "Kurucu Meclis'te Erzincan Milletvekilleri", s.228.

⁶¹⁷ Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi*, III, s.223.

**2-MÜFTÜ HAFIZ OSMAN FEVZİ (TOPÇU)
ERZİNCAN**

(1862-1939)

1862 (1278) yılında doğdu. Babası Topçuzâdelerden Hacı Sıddık Efendi, Annesi Zübeyde Hanım'dır⁶¹⁸. Babasından almış olduğu özel dersler yanında, iyi bir medrese eğitimi de görerek kendisini yetiştirdi. İslâmi bilimleri iyi bildiğinden "Biladikhamse Mevleviyyeti" rütbesini kazanmıştır⁶¹⁹. Ayrıca Arapça ve Farsça öğrenerek müderrislik icazeti almıştır. 13 Kasım 1894'te Erzincan Müftülüğü'ne tayin oldu. Sultan II. Abdulhamid'in son yıllarında yönetim aleyhinde vaaz ettiği gerekçesiyle üç ay süreyle Erzurum'a sürülmüş, muhakemeden sonra beraat etmiştir. 19 Teşrin-i Evvel (Ekim) 1324 (1908)'de toplanan Osmanlı Mebusan Meclisi'ne Erzincan Milletvekili seçilmiş, 18 Ocak 1912'de Meclis'in feshine kadar bu görevde kalmıştır⁶²⁰. Milletvekilliği görevi sona erdikten sonra Erzincan Büyük Camii'nde Kürsü Vaizliği yaptı. 8 Ağustos 1918'de yeniden Erzincan Müftülüğü'ne ta'yin oldu. Bu dönemde memleketin içine düşmüş olduğu kötü şartları görüp, Erzincan'da kurulan Erzincan Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ne girerek, bir müddet bu cemiyetin başkanlığını yapmıştır⁶²¹.

Milli Mücadele'nin amaç ve hedefleri hakkında Ankara Müftülüğü tarafından hazırlanan Ankara Fetvası'nı onaylayarak kendi bölgesinden bu amaçla çalışmalarda bulunmuştur⁶²².

23 Temmuz 1919'da Erzurum Kongresi'ne Erzincan adına, delege olarak katıldı⁶²³. TBMM'nin I. Dönemi için yapılan seçimlerde Erzincan Milletvekili olarak

⁶¹⁸ TBMM Arşivi, Dosya No:154.

⁶¹⁹ Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi*, III, s.223.

⁶²⁰ Bulut, "Kurucu Meclis'te Erzincan Milletvekilleri", s.230.

⁶²¹ Çoker, *Türk Parlamento Tarihi*, III, s.383; Ali Sarıkoyuncu, *Milli Mücadele'de Din Adamları*, I, Ankara, 1999, s.62.

⁶²² Çoker, *Türk Parlamento Tarihi*, III, s.383.

⁶²³ Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi*, III, s.255.

seçildi. 22 Ağustos 1920'de Meclise katıldı. Mecliste Şeriye-Evkaf, İrşat ve Bütçe Komisyonlarında görev aldı⁶²⁴.

Koçgiri (Zara) Ayaklanması sırasında halkı aydınlatmak göreviyle bir müddet izinli olarak Meclis'ten ayrıldı. Dönem içerisinde Meclis Kürsüsü'nden onikisi gizli oturumda olmak üzere otuz beş konuşma yapmış, iki de kanun teklifi yapmıştır⁶²⁵.

Milletvekilliği görevi sona erince Erzincan'da müftülük görevini 26 Mayıs 1926 tarihine kadar devam ettirdi. 27 Aralık 1939'daki Erzincan Depremi'nde hayatını kaybeden Müftü Osman Fevzi Efendi, evli olup altı çocuk babasıdır. Mezarı Erzincan'da Terzi Baba Türbesi yanındadır⁶²⁶

⁶²⁴ Çoker, *Türk Parlamento Tarihi*, s.383.

⁶²⁵ Çoker, *Türk Parlamento Tarihi*, III, s.384.

⁶²⁶ Bulut, "Erzincan Kongresi'ne Katılan Erzincan Murahhasları", s.167.

3-MÜFTÜ MEHMED ŞEVKİ EFENDİ (YURTBAŞI) ERZİNCAN-KURUÇAY

(1880-1949)

7 Ağustos 1919'daki Kongre Beyannamesi'nin 32. sırasında imzalı bulunan⁶²⁷ Müftü Mehmed Şevki Efendi, 1880 (1296)'de Refahiye'de doğdu⁶²⁸. Medrese tahsilini tamamladıktan sonra, Kuruçay ve Refahiye'de müftülük görevi sırasında halkın irşadı ile uğraşmıştır. Milli Mücadele fikrinin bölgede olgunlaşması içinde, cami kürsülerinden etkili vaaz yapmıştır⁶²⁹.

Erzurum Kongresi'ne Erzincan-Kuruçay mümessili olarak katılan Mehmet Şevki Efendi kongre başkanlığına çeşitli konularda vermiş olduğu dilekçelerde⁶³⁰ Mustafa Kemal Paşa'nın dikkatini çekmiştir. Daha sonra da Mustafa Kemal Paşa ile olan ilişkileri devam etmiştir.

Bulunduğu bölgelerde Anadolu'daki gelişmeleri duydukça, Milli amaçlara hizmet için köy köy, kasaba kasaba dolaşarak, hür ve bağımsız yaşayabilmenin tek çaresinin, düşmanı vatan topraklarından atmakla mümkün olabileceğini anlatmış, yaptığı bu sohbet toplantılarından sonra Müdafaa-i Hukuk Teşkilatları kurulmasına öncülük etmiştir. Halkın işgallere ve mezalimlere karşı protesto telgraflarıyla seslerini duyurmalarını istemiştir. Ali Rıza Paşa Hükümeti'nin istifasına tepki olarak 5 Mart 1336 (1920)'de Kuruçay'dan gönderilen telgrafta da imzası vardır⁶³¹. Bu çalışmalarından dolayı Mustafa Kemal Paşa tarafından gönderilen bir telgrafla taltif edilmiştir.

⁶²⁷ Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi*, III, s.254.

⁶²⁸ Erzurum delegesi Mehmet Şevki Efendi ile Ankara'nın Bala Kazası'nda doğan ve Kuva-yı Milliye yanında yer alan Sariyye Müdresesi Müderrisi Mehmet Şevki Efendi ile karıştırılmaması gerekir. Bkz. Ali Sarıkoyuncu, *Milli Mücadelede Din Adamları*, II, Ankara, 1999, s.307.

⁶²⁹ Bulut, "Erzurum Kongresine Katılan Erzincan Murahhasları", s.166-167.

⁶³⁰ Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi*, II, s.109.

⁶³¹ *MMZC*, s.374, İ/9, I, 6 Mart 1336 (1920).

“Kuruçay Müftüsü Şevki Efendi’ye devamlı ve kıymetdar hidemat ve mesaii vataniyenize müttalli oldum. Hususi at-ı mezkûre ve zat-ı alinize karşı beslediği hüsnü vahdeti tezyid etmiştir. Muhtacı tenvir olan ahalinin irşadları hususunda mesaili alilerinin bulunulmasını rica ederim. ’

Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal⁶³²

Müftülükten emekli olduktan sonra 1934 yılında Adliye Vekaleti’nden almış olduğu ruhsatnameyle Refahiye İlçesi’nde Avukatlık yapmıştır. Bölgede Kadı Şevki Efendi diye anılır. “Yurtbaşı” soyadı Mustafa Kemal Atatürk tarafından verilmiştir. 21 Nisan 1949’da vefat eden Kadı Şevki Efendi’nin kabri Refahiye ilçemizin Günyüzü Köyü’ndedir⁶³³.

⁶³² Bulut, “Erzurum Kongresine Katılan Erzincan Murahhasları”, s.169.

⁶³³ Bulut, “Erzurum Kongresine Katılan Erzincan Murahhasları”, s.169.

4-EMEKLİ KOMİSER ABBAS NECATİ BEY
PÜLÜMÜR (KUZUCAN) KAZASI
1868-1925

Aslen Malatya'daki İzoli Oymağı'ndan gelen bir ailedendir. Babası Plevne Kahramanı Gazi Osman Paşa'nın yanında çavuş rütbesini alan "Savuroğulları"ndan Hüseyin Bey'dir. Abbas Necati Bey 1868 (1284)'de Pülümür'de doğdu. Ailesi Pülümür'ün köklü ailelerinden biri olduğu için oturdukları mahalleye babasının adından dolayı "Hüseyin Çavuş" mahallesi denilmektedir⁶³⁴.

Abbas Necati Bey, Rüştüye (Lise) mezunu olup Hozat'da Tahrirat Katipliği, Kemah'da Polis Memurluğu, Erzincan'da da uzun süre komiserlik görevlerinde bulunmuştur. 1914'te emekli olduktan sonra Pülümür'de ticaretle uğraşmıştır. Erzurum Kongresi'ne Pülümür Delegatesi olarak katılmıştır⁶³⁵.

Erzurum Kongresi Beşinci İctimai'nda (28 Temmuz 1919 Pazartesi), Kongre tarafından bir Hey'et'in Van ve Bitlis Vilayetleri'ne gönderilmesini isteyen takdirde imzası vardır⁶³⁶. Ayrıca Kongre sonunda ilan edilen beyannamede imzası bulunmaktadır⁶³⁷.

1925 sonbaharında mal olmak üzere vapurla Trabzon'dan İstanbul'a giderken, yolda hastalanır. Zonguldak Limanı'na indirilip hastaneye kaldırılır. Burada vefat eder. Mezarı Zonguldak Şehir Kabristanı'ndadır. Evli ve beş çocuk babasıdır⁶³⁸. Çocukları sonradan Karadayı soyadını almışlardır.

⁶³⁴ Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi*, III, s.224.

⁶³⁵ Bulut, "Erzurum Kongresi'ne Katılan Erzurum Murahhasları", s.167.

⁶³⁶ Erzurum Kongresinin Beşinci İctimai'nda Pülümür Mümessili'nin adı Abbas Ali olarak geçmektedir. Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi*, s.108.

⁶³⁷ Kırzioğlu, "Erzurum Kongresi Beynamesini İmzalayan 45 Mümessil", s.158.

⁶³⁸ Bulut, "Erzurum Kongresine Katılan Erzincan Murahhasları", s.167. (Bu bilgiler Abbas Necati Efendi'nin torunu Sabri Karadayı Bey'den ve Pülümür Kaymakamlığı'ndan alınan bilgilere dayanmaktadır)

5-TAHA KEMALLEDDİN EFENDİ ERZİNCAN REFAHİYE

23 Temmuz 1919'da yapılan Erzurum Kongresi'ne Erzincan-Refahiye delegesi olarak katıldığı kongre zabıtlarından da kesin olarak anlaşılan Taha Kemaleddin Efendi, Kongre'nin 24 Temmuz 1919 Perşembe günü yapılan İkinci İctimai ile ilgili belgelerde, Program Encümeni için gösterilen otuz yedi aday arasında adı geçmekte olup, bu seçimde ondört rey almıştır⁶³⁹.

Ayrıca 2 Ağustos 1919 Cumartesi günü yapılan Sekizinci İctimada Refahiye ve Kuruçay Mümessilleri'nin seçilecek "Heyet-i Temsiliyye'de Mustafa kemal Paşa ile Hüseyin Rauf Bey'in de bulunmasını isteyen "Mahremdir" kayıtlı takirde de adı geçmektedir.

"Bismillah"

(Mustafa Kemal Paşa) Huzurî Samileri'ne

"Mahremdir"

Ma'rûzati'acizanemizdir:

Kongremiz tarafından intihabı mevzû'ibahs olan Hey'eti Temsiliyye'de Zatı Samileri'yle Rauf Beyefendi'nin de bulunması sûretiyle, teşkiline taraftarız. Bu bâbdaki kanaat ve hisiyatımızın, re'yi muvâfakatı sâmelerinin rayeganiyle tatbik buyurulmasını, hâlisane arz ve istirham eyleriz. Ferman

Refahiye Mümessili

Kuruçay Mümessili Müfti

Fi.2.8.35 (1919)

Tâhâ Kemâl

M.Mehmed Şevki Da'ileri

Taha Kemaleddin Efendi'nin hal tercümesi ile ilgili olarak yapılan araştırmalarda esaslı bilgilere ulaşılamamıştır⁶⁴⁰.

⁶³⁹ Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi*, II, s.143.

⁶⁴⁰ Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi* isimli eserinin II. Cildindeki delegelerin bulunabilen hal tercümesi bölümünde telgraf memurluğunda emekli, çiftçi diye bahsedilmektedir.

6-TALAT BEY**ERZİNCAN-REFAHİYE**

Bu zat hakkında yapılan araştırmalarda esaslı bilgilere ulařılamamıřtır⁶⁴¹.

Refahiye Kaymakamlığı'ndan bu zatla ilgili bilgi isteğimize karşılık, ellerinde herhangi bir bilgi ve belge bulunmadığını bildirmişlerdir.

⁶⁴¹ Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi*, III, s.224.

SONUÇ

Milli Mücadele'nin ve Türkiye Cumhuriyeti'nin önemli yapı taşlarından birisi olan Erzurum Kongresi, gerek hazırlık aşaması ve gerekse sonuçları itibariyle Türk Tarihinde önemli bir konuma sahiptir. Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından sonra kadim Türk yurdu olan Anadolu'nun dört bir tarafı düşman işgaline uğramıştı.

Bu şartlar altında Türk Milleti'nin iç dinamikleri, düşman bayrağı altında yaşamamayı gerektirdiğinden, ferdi bağlamda; işgallere karşı oluşan tepkileri organize bir şekle dönüştürmek için o günlerin zinde güçleri, kongre ve mitingler yaparak bu işgale “dur” demişti.

22 Haziran 1919 tarihinde hazırlanan Amasya Genelgesi kurtuluş için millete yapılan ilk çağrı idi. Bu genelge ile Milli Mücadele'nin amacı ve gerekçesi belirtilmişti. Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları yurttaki sivil ve askeri bütün güçleri bir araya getirmek için Sivas'ta bir kongre yapmayı kararlaştırmıştı. Bu milli bir kongre olacaktı. Kongreye yapılan davete gösterilen ilgi oldukça fazla idi. Bu da Türk insanının bağımsızlığa olan kararlılığını göstermekte idi.

Ancak Erzurum'da bir kongre yapılmasına Sivas'tan daha önce karar verilmişti. Vilâyat-ı Şarkiyeye-i Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Erzurum Şubesi ile Trabzon Muhafaza-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti; Doğu Anadolu'da bir Ermeni Devleti ile Karadeniz'de de bir Rum Pontus Devleti kurulmasına engel olmak amacıyla vatanın birliği ve bütünlüğü için güçlerini bir araya getirmeye karar vermişlerdi. Kongreye Mustafa Kemal ve arkadaşları da davet edilmişti.

Katılım itibariyle mahalli bir kongre olan Erzurum Kongresi aldığı kararlarla milli bir kongre özelliğine sahiptir.

Yaptığımız bu çalışma, kongrenin kararlarına ve sonuçlarına yönelik değildir. Katılan delegelerin biyografileri üzerine yapılan bir araştırmadır. Bu çalışma delegelerin yaşadıkları çevreler, eğitim durumları, meslek hayatları, sosyal, siyasal ve ekonomik durumları üzerinde yoğunlaşmaktadır. Buradan hareketle, Milli Mücadele'nin sosyal tarihine katkıda bulunmak amacıyla, katılan delegelerin

biyografilerindeki eksiklikler ve yanlış bilgiler giderilmeye çalışılmış, dağınık bilgiler bir araya toparlanmıştır.

Erzurum Kongresi'ne katılımcıların temsil ettiği iller ve kaç delegenin katıldığı hususunda şu tespitlerde bulunmaktayız. Erzurum (Erzurum, Bayburt, Ağrı, Yusufeli, Kiğı) 20, Trabzon (Trabzon, Rize, Giresun, Ordu, Gümüşhane) 18, Sivas (Sivas, Amasya, Tokat, Şebinkarahisar) 13, Bitlis (Bitlis, Muş, Siirt, Bingöl) 4, Van Vilayeti 2 ve Erzincan Sancağı/Mutasarrıflığı 6 olmak üzere aşağıdaki isimlerden oluşan toplam 63 delege katılmıştır.

A-Erzurum Vilayeti

- 1-Mustafa Kemal Paşa (ATATÜRK)
- 2-Hüseyin Rauf (ORBAY) Bey
- 3-Mehmed Raif (DİNÇ) Efendi
- 4-Hüseyin Avni (ULAŞ) Bey
- 5-Abdullahâğazade Zahid (PEKİNDAG) Bey
- 6-Alemdarzade Mehmet Tevfik (ÇORUH) Bey
- 7-İsmail Hakkı (NALBANTOĞLU) Bey
- 8-Mustafa (SABUNCUOĞLU) Bey
- 9-Maksud (KAPIKAYA) Efendi
- 10-Cevat DURSUNOĞLU
- 11-Kağızmanlı Battal (EYİĞÜN) Bey
- 12-(PAŞAZADE) Mehmed Celaleddin Bey
- 13-Cemal AKSU
- 14-Süleyman Necati (GÜNERİ) Bey
- 15-Mirüveyszâde Kahraman Sabri (YAZICI)
- 16-Yazıcızade Mehmed Sa'id (Bey)
- 17-Hayribeyoğullarından Sait (ÖZLÜTÜRK)
- 18-Namıkefendizade Ahmet Mümtaz (ERVERDİ) Bey
- 19-Kâzım (YURDALAN) Bey
- 20-Ahmet (YARALI)

B-Trabzon Vilayeti

- 1-Abanoszade Hüseyin Avni Bey
- 2-Hacısalihoglu Servet Siret (ORKUN) Bey
- 3-Serdarizade Hasan Remzi (SERDAROĞLU)
- 4-Kitapçızade İbrahim Hamdi (Muhsin ELGEN)
- 5-Ali Naci (DUYDUK)
- 6-Zeki (KADİRBEYOĞLU)
- 7-Hafız Osman Nuri Efendi
- 8-Eyyübizade Mehmet İzzet Bey
- 9-Hafız Yunus Sıdkı (BULUT)
- 10-Hasan Hilmi KORAL
- 11-Abaza Hafız İsmail Hakkı (GENÇ) Efendi
- 12-Mehmet Necati (MEMİŞOĞLU) Bey
- 13-Eyyübizade Ömer Fevzi (EYYÜPOĞLU)
- 14-Kulaçzade Ahmed (KULAÇ) Efendi
- 15-Müftü Hasan Fahri (POLAT)
- 16-Yusuf Ziya (ŞİŞMAN)
- 17-Hafız Abdullah Hasib (ATAMAN)
- 18-Ahmed Bey

C-Sivas Vilayeti

- 1-Mehmed Fazlullah (MORAL) Efendi
- 2-Yusuf Ziya (BAŞARA)
- 3-Piyazoğlu Hüseyin Hüsni (ÖZDEMİR)
- 4-İbrahim Süreyya (YİĞİT) Bey
- 5-Müftü Hayrullah Efendi (SEYHAN)
- 6-Mahmut Cemil ŞENCAN
- 7-Çadircızade Ali Bey
- 8-Serdarizade Mehmed Mustafa (SERDAROĞLU)
- 9-Mehmed Şeref Efendi
- 10-Mehmed Sırrı (KAYMAZ)
- 11-Çeçenzade İsmail Hakkı (ÇEÇEN)

12-Mehmet Rıfat (ARKUN)

13-Emekli Yüzbaşı Recep Efendi (DİNÇER)

D-Bitlis Vilayeti

1-İsmail Efendi

2-Süleyman (HATUNOĞLU)Bey

3-Müderris Hafız Mehmed Cemil (AYDIN)

4-Hafız Mehmet Hilmi (ÇORAPSIZ)

E-Van Vilayeti

1-Cazim (ABUŞOĞLU)Bey

2-Hocazade Osman Tevfik (ALYANAK)

F-Erzincan Sancağı

1-Şeyh Hacı Ahmed Fevzi Efendi

2-Müftü Hafız Osman Fevzi (TOPÇU)

3-Müftü Mehmed Şevki Efendi (YURTBAŞI)

4-Emekli Komiser Abbas Necati Bey

5-Taha Kemalettin Efendi

6-Talat Bey

Kongreye katılan delegeler buldukları yörelerde Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri tarafından seçilerek gönderilen, yörede güven sağlamış insanlardı. Toplumun her kesiminden gelen bu kişilerin kongre boyunca sergilemiş oldukları olumlu tavır, Milli Mücadele'nin önderlerinin işini de kolaylaştırmıştı.

Erzurum Kongresi'nin önemli taraflarından birisi de demokratik bir yapıya sahip olması idi. Katılımcıların seçimle gelmeleri ve kongre boyunca delegelerin fikirlerini özgürce ifade edebilmeleri bu savımızı destekler mahiyette bir görüntü vermektedir.Örneğin Kongre sonunda ilan edilen beyannameyi imzalamayan Abanos Zade Hüseyin Avni Bey-Trabzon, Ömer Fevzi Eyüpoğlu-Trabzon/Sürmene, Yusuf Ziya Şişman-Trebolu, Doktor Ali Naci Duyduk-Giresun, İbrahim Hamdi Kitapçı (Muhsin Elgen)-Giresun, isimlerinden oluşan beş kişilik bir delege grubu vardır. Bu kişiler kongre müddetince de çalışmamızın muhtelif yerlerinde belirttiğimiz gibi fikir

ve düşüncelerini açıkca beyan etmişlerdir. Kongrenin bu yönü tarihle ilgilenen çevrelerde pek az dile getirilmiştir. Bu çalışmanın bu alandaki eksiklikleri de gidereceğine olan inancımız tamdır.

1. 23 Temmuz-7 Ağustos 1919 tarihleri arasında yapılan Erzurum Kongresi sonucunda; Misak-ı Milli'nin temelleri atılmış, bölgesel olarak ilk Heyet-i Temsiliye kurulmuş ve yeni bir devletin kurulacağı işaretleri verilmişti. Bu Heyet-i Temsiliye şu kişilerden oluşmaktadır:

1. Mustafa Kemal Paşa,	Sabık 3.Ordu Müfettişi Askerlikten Müstafi
2. Rauf Orbay,	Sabık Bahriye Nazırı
3. Raif Efendi,	Sabık Erzurum Mebusu
4. İzzet Bey,	Sabık Trabzon Mebusu
5. Servet Bey,	Sabık Trabzon Mebusu
6. Şeyh Fevzi Efendi,	Erzincan'da Nakşi Şeyhi
7. Bekir Sami Bey,	Sabık Beyrut Valisi
8. Sadullah Efendi,	Sabık Bitlis Mebusu
9. Hacı Musa Bey,	Mutki Aşiret Reisi

Erzurum Kongresi'nde alınan kararlar, Sivas Kongresi'nde de teyid edilerek kapsamı genişletilmiştir. Ayrıca TBMM'nin toplanış ve açılış gerekçesi de Erzurum Kongresi kararlarına oturtulmuş, Cumhuriyete giden yol açılmıştır. Lozan Antlaşması'nın bağımsızlığı savunan ruhu, ilhamını bu kararlardan almıştır.

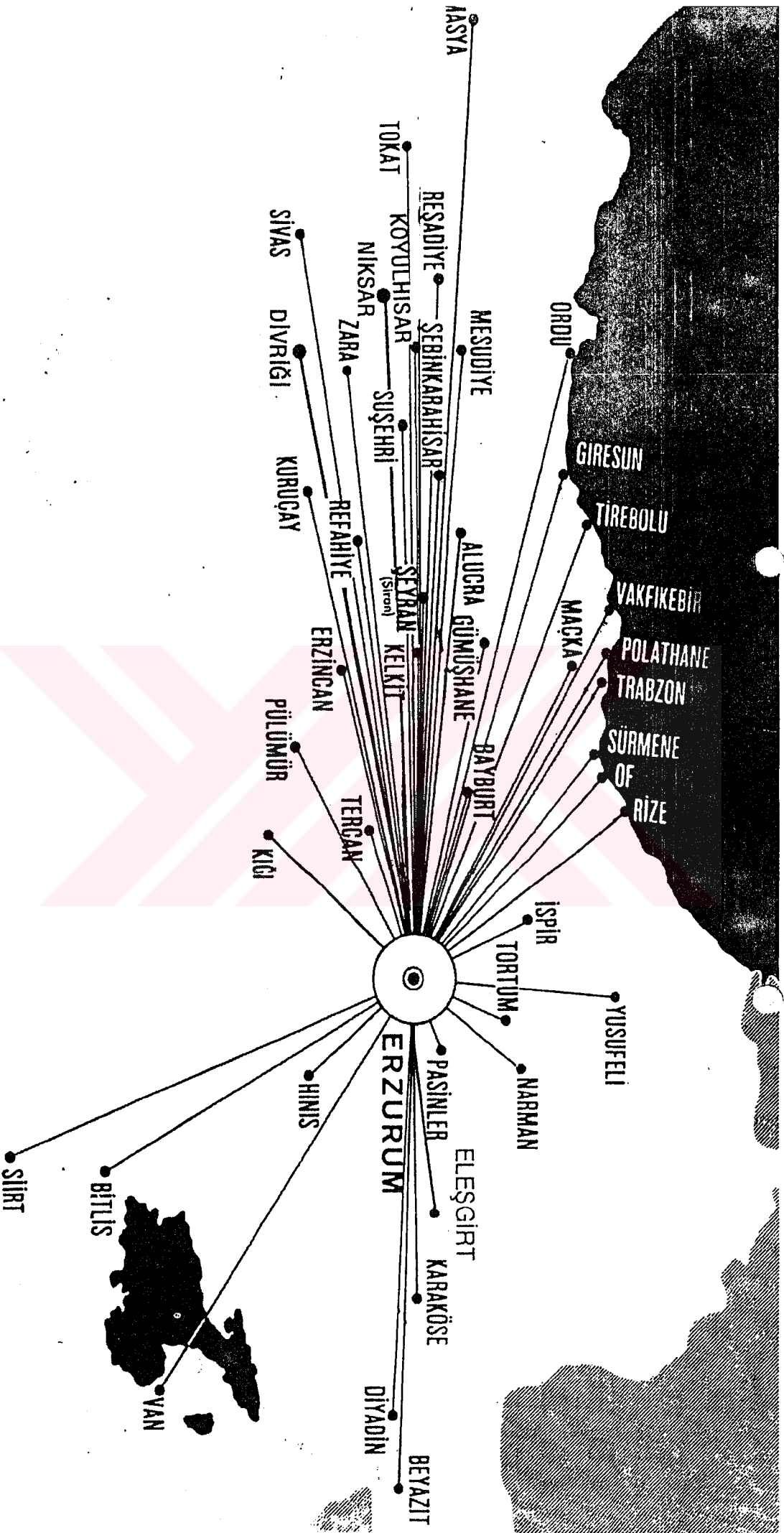
Mustafa Kemal Paşa'nın Milli Mücadele'nin önemli bir dönüm noktası olan Erzurum Kongresi ile ilgili Nutuk'ta söylemiş olduğu şu sözler; bu kongrenin önemi ve katılımcıların bize bıraktıkları hatıralarını yad etmemiz açısından oldukça önemlidir.

“Tarih bu kongremizi şüphesiz ender ve büyük bir eser olarak kaydedecektir. Heyet-i muhteremenizin, rüfekay-ı kiramının hakkımda gösterdiği samimi muhabbet ve i'timad asârına buradan alenen teşekkür etmeyi bir vecibe addederim. Bu felâh-ı pirâ içtimamız, hitâmpezir olurken Cenâb-ı Vahibü'l-âmâl Hazretlerinden avn ü

hidâyet ve Peygamber-i Zî-şânımızın rûh-ı pûr-fütûhundan feyz-ü şefâ'at niyâzı ile vatan ve milletimize ve devlet-i ebed müddetimize mes'ûd akıbetler temenni eylerim”.

**T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANİSYON BİRİMİ**

ESKİ İDARİ TAKSİMATATA GÖRE

23 TEMMUZ 1919'DA ERZURUM UMUMİ KONGRESİ'NE KATILAN DELEGELERİN SEÇİM YERLERİ HARİTASI